

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ν. Σ. ΜΟΝΑΧΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ :

WALT WHITMAN : Σηκωθείτε μέρες από τ' άπύθμενα
βάθης σας (ποίημα).—ΒΑΣ. ΛΑΟΥΡΔΑ : Νέοι του 1944 (μελέτη).
—LOUIS CHADOURNE : Μνημόσυνο εαρινού νεκρού (ποίη-
μα).—ΒΑΣΣΟΥ ΒΑΡΙΚΑ : Οι εϋθύνης μίας γενιάς (άρθρο).—
ΓΙΑΝΝΗ ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗ : Νυχτερινή εξομολόγηση (διήγημα).—
ΝΙΚΟΥ Δ. ΠΑΠΠΑ : Προσκύνημα στο σκοπευτήριο της Και-
σαριανής (ποίημα). — ΤΑΚΗ ΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ : Μέρες του 1941
—'Ανταρσία (ποιήματα).—ΑΔΙΚΗΣ ΣΤΑΜΟΥΔΗ : 'Ηρθε ή
μέρα (πρόζα).—ΠΕΤΡΟΥ ΛΥΚΙΔΗ : Χοριό (άπόσπασμα από
νουβέλλα).—ΓΙΑΝΝΗ ΚΛ. ΖΕΡΒΟΥ : 'Η Κρητικά λύρα (ποίη-
μα).—ΣΤΡΑΤΗ ΔΟΥΚΑ : 'Η πορεία των εικαστικών τεχνών στη
σύγχρονη 'Ελλάδα (μελέτη).—Γ. ΓΕΡΑΛΗ : 'Εντύπωση από
έναν άνθρωπο κι' ένα έργο (μελέτη).—ΓΙΑΝΝΗ ΚΛ. ΖΕΡΒΟΥ :
'Ο νεκρός αδερφός (δράμα).—ΝΤΙΜΗ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ :
'Ενα βλέμμα στη ρομαντική ψυχή (μελέτη). ΜΙΧ. Β. ΣΑΚΕΛ-
ΛΑΡΙΟΥ : Γ. Λογοθέτης Λυκούργος (ιστορική μονογραφία).—
ΛΕΑΝΔΡΟΥ ΜΙΧΑ : 'Αφιέρωμα (ποίημα). — Μ. ΚΡΙΩΝΑ :
'Εκάβη (ποίημα).

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

Νοέμβριος—Δεκέμβριος 1944

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ : 'Η νέα 'Ακαδημία.—Τό καλύτερο χρέος.—
Τό 'Εθνικό Θέατρο.—'Η κρίση του βιβλίου.—'Ακασμα άκού-
σματα.—Φώτος Πασχαλινός.—Γιάννης 'Αηδονόπουλος.—ΠΟΛΙ-
ΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ.—ΕΠΑΜ. ΜΕΤΑΞΑ : 'Η 'Ελληνική πολιτική.—
ΘΕΑΤΡΙΚΑ ΤΕΤΡΑΔΙΑ : ΣΤΡΑΤΗ ΔΟΥΚΑ : Τά θέατρα του
λαού (ό παραγκιάζης του Μόλλα).—ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ :
ΦΟΙΒΟΥ ΑΝΩΓΕΙΑΝΑΚΗ : Τά μουσικά μας προβλήματα.

ΧΡΟΝΟΣ Α' ΤΟΜΟΣ Β'

ΤΕΥΧΗ

20-24

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: **Ν. Σ. ΜΟΝΑΧΟΣ**

Γ'. ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 28 — ΤΗΛ. 55-536 — ΑΘΗΝΑΙ

Τιμή τεύχους Δραχ. 125

Ἀθήνα Νοέμβρ.-Δεκέμβρ. 1944

Γράμματα, βιβλία, συνεργασίες, ἐμβάσματα κλπ.
«Φιλολογικά Χρονικά» Γ'. Σεπτεμβρίου 28, Ἀθήναι.

Κριτική γράφεται γιὰ τὰ βιβλία ποὺ μᾶς σ' ἐλ-
λονται σὲ δυὸ ἀντίτυπα. Ὅσα στέλλονται σὲ ἕνα
ἀντίτυπο μόνο ἀναγγέλλονται.

Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: **Ν. Σ. ΜΟΝΑΧΟΣ**

ΧΡΟΝΟΣ Α'. - ΤΟΜΟΣ Β'. - ΤΕΥΧΗ 20-24

ΑΘΗΝΑ, ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1944

WALT WHITMAN

ΣΗΚΩΘΕΙΤΕ ΜΕΡΕΣ ΑΠΟ Τ' ΑΠΥΘΟΜΕΝΑ ΒΑΘΗ ΣΑΣ

Σηκωθεῖτε, μέρες ἀπὸ τ' ἀπύθμενα βάθη σας, ἴσαμ' ἐσένα
μεγαλόπρεπε καὶ ἄγριε σίφουνα,
Γιὰ τὴν ἀθλητικὴν πείνα τῆς ψυχῆς μου χρόνια καταβρόχθιζα
ὄ, τι μοῦ ἔδινεν ἡ γῆ,
Χρόνια γυροῦσα μέσ' σιὰ δάση τοῦ βοριά, χρόνια κοιτοῦσα νὰ
κυλάει ὁ Νιαγάρας,
Πέρασα μέσα ἀπὸ τὰ λιβάδια καὶ κοιμήθηκα στὴν ἀγκαλιά
τους, πέρασα τὶς Νεβάδες, πέρασα τὰ ὑψήπεδα,
Πέρασα τοὺς θεόψηλους βράχους στὸ μᾶκρος τοῦ Εἰρηنيκοῦ
ἔφυγα γιὰ ν' ἀρμενίσω στὶς θάλασσες,
Ταξίδεψα μέσ' στὴ θύελλα, δροσίστηκα ἀπὸ τὴ θύελλα,
Ἄγνάντεψα χαρούμενα τὶς ἀπειλητικὰς κοιλίαις τῶν κυμάτων,
Εἶδα τὶς ἄσπρες ράχες ποὺ ἐφτιάψηλες καλπάζανε στριφογυρ-
νώντας,
Ἄκουσα νὰ σφυραεῖ ὁ ἄνεμος, εἶδα τὰ μελανιά σύννεφα,
Εἶδα ἀπὸ κάτω αὐτὸ πὸν ψήλωνε καὶ ἀνέβαινε (ὦ ἐπέροχη
ὀπτασία! ὦ ἄγρια σὰν τὴν καρδιά μου, καὶ τραγὴ!)
Ἄκουσα τὸν κεραυνὸν νὰ βροντᾷ ἀδιάκοπα ὕστερ' ἀπὸ τὴν
ἀστραπή,
Σημάδεψα τὴ λεπτὴ καὶ σπασμένη κλωστὴ τῶν ἀστραπῶν
ὅταν γοργόφτερες καὶ ξαφνικῆς, μέσα στὸ σάλαγο κνη-
γόντιουσαν σὶνὸν οὐρανὸν
Τέτια καὶ ὅμοια εἶδα ἐγὼ ἐνθουσιασμένος—εἶδα μὲ θαυμασμὸν
καὶ ὡστόσο σκεπτικὸς καὶ κυριαρχημένος,

*Ακέρια τὴν ἀπειλητικὴν δύναμιν τῆς σφαίρας πὸν ἓνα γύρω μου
ξεσηκώθηκε,

*Ὅμως κεῖ δὲ μὲ τὴν ψυχὴν μου, τράφηκα, φχαριστημένος τρά-
φηκα, καὶ πέφανος.

2.

Καλὸ εἶταν τοῦτο, ψυχὴν μου—καλὴν μου πρόσφερες προπόνηση,
Τώρα δὲ πορευόμαστε γιὰ νὰ χορτάσουμε τὴν πιδ πλατιά καὶ
τὴν κρυφὴν μας πείνα,

Κινᾶμε τώρα γιὰ νὰ πάρουμε αὐτὸ πὸν ἢ στεριά καὶ ἢ θάλασσα
ποτέ τους δὲ μᾶς δώσανε,

*Ὅχι πιά ἀνάμεσ' ἀπὸ τ' ἀγριόδασα, ἀλλὰ μέσ' ἀπὸ τὶς πιδ
τραχιᾶς πολιτεῖες πᾶμε,

Κάποιον πράγμα τώρα μᾶς ἔρχεται ἄφθονο πιότερο καὶ ἀπὸ τὸ
κῆμα τοῦ Νιαγάρα,

*Ἀνθρωποχείμαροι (πηγὲς καὶ ρυάκια ἀπὸ τὰ Βορειοδυτικά,
εἴσαστε τάχα μου ἀστέρευστα ;)

Τί εἶταν, μέσ' στοὺς δρόμους ἐδῶ καὶ μέσ' στὰ σπύτια, τί εἶταν
τοῦτες οἱ θάλασσες καὶ τὰ βουνὰ τῶν καταγίδων ;

Τί εἶταν, μπρὸς στὰ πάθη πὸν βλέπω ὀλόγυρά μου σήμερα ;
*Ἀγρίευσ τάχα ὁ γιαιός ;

Σφυρολογοῦσε ὁ ἄνεμος μέσ' στὸ καλάμι τοῦ θανάτου κάτω
ἀπ' τὰ μελανιασμένα σύννεφα,

Κοιτᾶτε! Τί χάη ἀβυσσαλέα, τὸ πιδ θανατερό εἶναι τοῦτο
καὶ ἄγριο,

Σηκώθηκε ἡ Μανχάταν καὶ προχωρεῖ, ἀπειλητικὴν Κιγκινάτη,
Σικάγο, ἀχαλίνωτα,

Τί εἶταν ὁ σάλος πὸν εἶδα στὸν ὠκεανό ; Κοιτᾶτε αὐτὸν πὸν
πλησιάζει,

Καθὼς ἀνεβαίνει θαρραλέα χέρια πόδια—καθὼς ὀδηγείται!
Καθὼς βρονταεῖ ὁ ἀληθινὸς κεραυνὸς ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀστραπὴν
—πὼς τυφλώνει ἢ λάμπει τῶν ἀστραπῶν!

Μὲ τί γιγάντια βήματα προχωρεῖ ἡ Δημοκρατία, ἐκδικητικὴ
καὶ μανιασμένη, ὀδηγημένη μέσ' στὰ σκοτάδια ἀπὸ τὶς
λάμπεις τῶν ἀστραπῶν!

(Καὶ ὅμως μου φάνηκε πὼς ἄκουσα ἓνα θλιμμένο βογκητὸ

καὶ ἓναν πνιχτὸ λυγρὸ μέσ' στὰ σκοτάδια, ὅταν γιὰ μιὰ
στιγμὴ σιγάνεψε ἢ ἀμάχη).

Βρόντα λοιπόν! Προχώρα με μεγάλα βήματα, Δημοκρατία!
Χτύπα ἐκδικητῶρα!

Καὶ σεῖς ὦ καιροί! ὦ πολιτεῖες! Ξεσηκωθείτε πιδ ἀψηλὰ ὄσο
καμιά φορὰ,

Ξεσπᾶστε πιδ δυνατὰ, πιδ δυνατὰ, ὦ καταγίδες! Μοῦ κά-
ματε καλὸ,

Θρεμμένη ἢ ψυχὴν μου πάνω στὰ βουνὰ, πίνει τὴν πλούσια
καὶ ἀθάνατη τροφὴν σας,

Χρόνια γυροῦσα τὶς πολιτεῖες, τοὺς δρόμους μου τῆς ἐξοχῆς
ἀνάμεισα σὶς φάρμες, μισοφχαριστημένος,

Μιὰ ἀποκρουστικὴ ἀμφιβολία σερνόταν πάνω στὸ χῶμα καὶ
μπροστά μου, σεινάμενη σὰν ἓνας ὄφιν,

*Ὀλοένα μπροστά μου, καὶ συχνὰ γυρνώντας κατὰ μένα, μοῦ
σφύριζε χλευαστικὰ καὶ ἀδιάντροπα

Καὶ ἔφρουγα ἀπὸ τὶς πολιτεῖες πὸν τόσο ἀγαποῦσα καὶ τρα-
βοῦσα βιαστικὰ σὶς βεβαιότητες τοῦ μπογιῶ μου,

Διψώντας, διψώντας, διψώντας γιὰ ἐνέργειες πρωτόγονες καὶ
γιὰ φυσικὰς δρῆς,

Δροσίστηκα πέρα γιὰ πέρα, ἄλλο δὲ μπόρεσα νὰ γεντῶ,

Περίμενα ἢ φυλακισμένην φωτιὰ νὰ ἐκραγεῖ—πολὸν καιρὸ πε-
ρίμενα στὸν ἄνεμο καὶ στὸ νερό

Μὰ τώρα πιά δὲν περιμένω, εἶμαι φχαριστημένος, εἶμαι χορ-
τασμένος,

Εἶδα τὶς ἀληθινὰς ἀστραπὲς, ἐθαύμασα τὶς ἠλεκτρικὰς μου
πολιτεῖες,

*Ἐζήσα γιὰ νὰ ἰδῶ νὰ ξεσπάει ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ Ἀμερικὴ
νὰ σηκώνεται πολεμόχαρη

*Ἀπὸ δῶ καὶ μπρὸς δὲ θὰ ζητήσω νὰ φάω μοναξιᾶς τοῦ Βορρᾶ,
Ὅτε θὰ τρέχω στὰ βουνὰ καὶ ὅτε θ' ἀρμενίζω ἐπάνω στὴ
φουρτουνιασμένη θάλασσα.

ΝΕΟΙ ΤΟΥ 1944

Στὸ κατώφλι τῆς νέας ἐποχῆς, ἀνάμεσα στὰ ἐρεΐπια τῆς παλαιᾶς καὶ στὰ πρῶτα φύτρα τῆς καινούργιας ζωῆς μας, πρὶν νὰ μποῦμε ὁ καθένας μας ἐκεῖ πού τὸν τάσσει ἢ μοῖρα του, ἔχουμε ὑπέρογατο χρέος νὰ σταθοῦμε γιὰ λίγο μπροστὰ στὰ σύγχρονα νιάτα. Μέσ' ἀπὸ τὴ φωτιά, τὸ αἷμα καὶ τὸ σίδηρο τοῦ πολέμου ξεπροβάλλει ἀποφασιστικὴ καὶ θαρραλέα μιὰ καινούργια γενεά, μὲ βιώματα πού σπάνια στὴν ἱστορία ἔκλεισε ὁ ἄνθρωπος σὲ τόσο λίγα χρόνια στὴν ψυχὴ του. Οἱ νέοι τῆς ἐποχῆς μας δὲ βγαίνουν μέσ' ἀπὸ τὸ σπουδαστήριον. Βγαίνουν ἀπὸ τὰ βουνὰ μὲ τὸ ἀντάρτικο, ἀπὸ τὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως, ἀπὸ τὶς φυλακὲς καὶ ἀπὸ τὶς ὁδομαχίες. Διάβασαν πολὺ λιγώτερα ἀπ' ὅσα εἶχαν διαβάσει στὴν ἡλικία τους ἄλλες γενεές, ἔμειναν πολὺ λίγο στὸ σχολεῖο καὶ ἀκόμη πρὶν λίγο στὸ Πανεπιστήμιον. Ἄλλ' ἂν δὲ μόρφωσε τὸ πνεῦμα τους ἢ θεωρητικὴ σπουδῆ, ἔθρεψαν ὅμως τὴν ψυχὴ τους συγκλονιστικὰ γεγονότα. Ἡ πείρα ἀπὸ τοὺς ἀντάρτικους ἀγῶνες στὰ βουνὰ καὶ ἀπὸ τὴ δράση στίς πολιτεῖες εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ ὀριμάσει τὴν ψυχὴ ὅσο ἴσως καμμιά μελέτη μέσα στὸ γραφεῖο. Ἡ ἱστορία τῆς ἐποχῆς μας στάθηκε ἔτσι μορφωτικὸς παράγοντας ὅπως οἱ παιδευτικὲς δυνάμεις στίς μεγάλες ἱστορικὲς περιόδους, ὅταν ὁ νέος ἔβρισκε τὸ δρόμον του ὄχι μὲ τὴ βοήθεια τοῦ βιβλίου ἢ μὲ τὴν κανονιστικὴ ἀγωγή τῶν σχολικῶν ἰδρυμάτων, ἀλλὰ μὲ τὸ παράδειγμα τῶν γύρω του καὶ μὲ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν λευτεριά. Ἔτσι μορφώθηκαν οἱ νέοι τῆς ἐποχῆς τοῦ Αἰσχύλου, ἔτσι μορφώθηκαν οἱ νέοι πού δημιούργησαν στὰ ὄρια χρόνια τους τὴν Ἀναγέννηση τῶν Παλαιολόγων, ἔτσι μορφώθηκαν καὶ οἱ Ἀγωνιστὲς τοῦ 21. Δὲ θέλω βέβαια νὰ κάνω βέβηλες ἀναδρομὲς. Ξέρω πολὺ καλὰ τοὺς κινδύνους πού παραμονεύουν τὴν ψυχὴ τοῦ νέου τῆς ἐποχῆς μας· οἱ ἐποχὲς πού ἀνέφερα ἦταν ἐποχὲς ἀσοφίστευτες. Στὰ χρόνια ἐκεῖνα τὸ πνεῦμα τοῦ νέου δὲν πλανήθηκε σὲ αἰτήματα καιρικὰ. Δέθηκε σὲ αἰτήματα αἰώνια καὶ δημιουργήσε ἔτσι θρησκευτικὲς καὶ πολιτικὰς μορφὰς πού μένουν πάντοτε πρότυπα παιδευτικὰ καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν δίνουν καμμιά συγκεκριμένη ἀπάντηση στὰ ἐρωτήματα πού θέτει κάθε χρονικὴ στιγμή τὸ πνεῦμα. Καὶ μ' ὅλην ὅμως τούτῃ τὴ διαφορά οἱ νέοι τῆς ἐποχῆς μας ζοῦν σὲ προϋποθέσεις ψυχοπλαστικὲς μοναδικῆς

μέσα στὴν ἱστορία τῶν νεώτερων χρόνων. Τὶς προϋποθέσεις αὐτὲς πρέπει τώρα νὰ τὶς καταξιώσουν. Ἄν ἢ φωτιά, πού ἀναψα μέσ' στὴν ψυχὴ τους ἢ πείρα τοῦ πολέμου, καταξιώθει πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ, ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ περιμένουμε ἕναν πολιτισμὸ πάνω στὴ μαύρη πέτρα τῆς πατρίδας μας ἰσάξιο μὲ ὅλη τὴν ὥς τώρα πορεία τῆς Ἑλλάδας.

Ἀπὸ τὴ στιγμή πού ὑψώθηκαν πάνω στὴν Ἀκρόπολη οἱ σημαῖες τῶν ἐπιδρομῶν ὡς τὴ στιγμή πού κυμάτισε λευτέρη στὸν Ἀιτικὸ οὐρανὸ ἢ Σημαία τοῦ Ἔθνους μας, οἱ νέοι ἄνθρωποι κατάκτησαν τρεῖς τόσο θεμελιακὲς προϋποθέσεις, πού νὰ δικαιολογοῦν ἀπὸ τώρα καὶ πέρα καὶ τὶς πρὶν παράτολμες γιὰ ἄλλοτε ἐλπίδες. Πρῶτὴ κατάκτηση τῆς νεανικῆς ψυχῆς στάθηκε ἢ πίστις στὴν Ἑλλάδα. Τὴ γῆ τούτῃ δὲν εἶναι νὰ τὴν ἀφίσουμε ποτὲ πρὶν ἀπὸ τὴν ψυχὴ μας. Τὰ βουνὰ της καὶ οἱ κάμποι της, οἱ θάλασσές της καὶ οἱ πολιτεῖες της ἔγιναν τώρα τόσο δικά μας, πού καμμιά ἄλλη χώρα τῆς γῆς νὰ μὴ μπορεῖ νὰ ἀντιμετρηθεῖ στὴν κατανόηση καὶ στὴν ἀγάπη μας μαζί της. Ἀπὸ τὴ μιὰν ὡς τὴν ἄλλη ἄκρια της σὲ κάθε της γωνιά πολέμησαν καὶ ἔπασαν φίλοι μας καὶ συγγενεῖς μας. Φίλοι μας καὶ συγγενεῖς μας εἶναι ἀκόμη καὶ ὅλοι οἱ ἄγνωστοι σύμμαχοι καὶ συμπατριῶτες μας πού πολέμησαν καὶ πέσανε σὲ κάθε της γωνιά, γιατί ὅλοι αὐτοί, ὅσο κι' ἂν μᾶς εἶναι ἄγνωστοι, πολέμησαν καὶ θυσιάστηκαν γιὰ τὴ λευτεριά καὶ τὴν τιμὴ ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Ἡ γοητεία τῆς στέπας καὶ τοῦ ὠκεανοῦ, τῶν ἀπέραντων δασῶν καὶ τοῦ βαραιοσυμφασμένου οὐρανοῦ εἶναι γοητεία φύσης· ἢ γοητεία τῆς δικιᾶς μας πέτρας καὶ τοῦ δικοῦ μας πεύκου εἶναι γοητεία ἠθους. Ἄν τὸ τοπίο τοῦ βορρᾶ καὶ τῆς ἐξωτικῆς Ἀνατολῆς θέλγει τὴ φαντασία μας, τὸ τοπίο τῆς Ἑλλάδας ξυπνάει καὶ φερώνει τὴν καρδιά μας, γιατί κάθε του γωνιά δένεται πρὶν μέσ' στὴν ψυχὴ μας μὲ τὴ μορφὴ τῶν ἀδερφῶν μας πού ἀναψαν τὰ νιάτα τους καὶ τὴν ἀλήθειάν τους θυμιάμα στὸν Ἑλληνικὸ βωμὸ τῆς Λευτεριᾶς καὶ τῆς Ἀλήθειας. Τὸν ἀγῶνα ἄλλωστε κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν δὲν τὸν προκάλεσε καθόλου μονάχα ἢ ἀνάγκη νὰ μὴν πάρουν τὰ ἐδάφη μας. Πολὺ περισσότερο τὸν ξεσήκωσε καὶ τὸν κράτησε ἢ πίστις στὴν ἱστορία μας. Ἐνας λαὸς πού ἔχει τρισχιλιόχρονη ἱστορικὴ ζωὴ δὲ θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ δεχτεῖ μὲ σταυρωμένα χέρια τὴν προσβολὴ πού τοῦ ἔκαναν. Οἱ ἱστορικὲς παραδόσεις μας, ἀπὸ τὶς Θερμοπύλες ὡς τὸ Σούλι, γίνανε καὶ πάλιν παρὸν καὶ γιὰ μιὰ φορὰ ἀκόμη ἀστράψε παντοῦ τὸ ἦθος τῆς Ἑλλάδας. Οἱ πολεμιστὲς στὰ βουνὰ καὶ στίς θάλασσές μας, οἱ ἀγωνιστὲς μέσα στίς πολιτεῖες μας πολέμησαν καὶ ἀγωνίστηκαν γιατί εἶναι παιδιὰ μιᾶς μεγάλης φυλῆς μὲ ἀδιάκοπα παρούσα τὴν ἱστορία της καὶ πού πολλὰς φορὰς ὡς τότε εἶχε γίνεῖ ὀλοκαῦτωμα γιὰ τὴ λευ-

τεριά της μπροστά σὲ πανίσχυρους βάρβαρους επιδρομείς. Γι' αὐτὸ καὶ ἀπὸ τὸ πρῶτο «Ὅχι» ποὺ εἶπε ἡ Ἑλλάδα, ὅλη ἡ ἱστορία μας πορεύτηκε μαζί μας. Ἡ Ἀλβανία, τὰ ὄχυρά τῆς Βόρειας Ἑλλάδας, ἡ Κρήτη, χωρὶς νὰ χάσουν καθόλου τὴν ἰδιομορφία τους, ἦταν μαζί καὶ Θερμοπύλες, Κωνσταντινούπολη, Μεσολόγγι καὶ Σούλι. Τὸ ναυτικὸ μας ἀπὸ τὸν «Παπανικολῆ» ὡς τὰ «κουρσάρικα» ἦταν μαζί καὶ ὁ στόλος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, οἱ ἀρμάδες τοῦ Βυζάντιου καὶ τὰ καράβια τοῦ 21. Τὸ ἀντάρτικο καὶ κατὰ τὴν αὐθόρμησιά του καὶ κατὰ τὸ ἦθος του ξανάφερε καὶ πάλι ὀλοζώντανον μπροστά μας τὸν κλέφτικον ἀγῶνα τῆς Τουρκοκρατίας. Οἱ στρατιῶτες ποὺ ξεπιδώθηκαν καὶ φύγαν γιὰ τὴν Αἴγυπτο ἀπ' ὅπου ξαναγύρισαν ὕστερ' ἀπὸ λίγο νικητὲς ἦταν οἱ ἴδιοι Ἕλληνες ποὺ ἄφισαν τὸ 1480 τὴν Ἀθήνα πηγαίνοντας στὴ Σαλαμίνα, ποὺ ἄφισαν στὸ 1453 τὴν Κωνσταντινούπολη πηγαίνοντας στὴ Δύση, ποὺ ἄφισαν τὸ Σούλι, τὴν Πάργα καὶ τὴν Κρήτη γιὰ νὰ ξαναγυρίσουν ἔπειτα θριαμβευτές. Τούτη ἡ βαθύτατη συνοδοιπορεία τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας μὲ τὰ σύγχρονα περιστατικά ἀποκάλυψε σ' ὅλους μας καὶ μ' ὅλη της τὴν αἴγλη τὴ μορφὴ τῆς Ἑλλάδας. Πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὸ τοπίο της, ἡ Ἑλλάδα εἶναι μοῖρα μας γιὰ τὸ ἦθος καὶ γιὰ τὸ πνεῦμα της. Ἄλλα χρόνια ἦταν δύσκολο νὰ κάνει κανεὶς τούτη τὴ διάκριση. Σήμερα ὅμως, ποὺ εἶδαμε τὸν μικρὸν αὐτὸν λαὸν νὰ δέχεται ἀγέρωχα τὶς σημαῖες δυὸ πανίσχυρων ἐπιδρομέων καὶ νὰ μένει ἔπειτα ὀλοζώντανος κάτω ἀπὸ τὰ «Κομμάντο» καὶ τὶς «Κομμανταντούρ», ὅχι μόνον εἶναι εὐκολὴ πιά ἡ διάκριση—εὐκολὴ ἀκόμη εἶναι καὶ ἡ ἀναίρεσή της σὲ μιὰν ἀνώτερη σύνθεση, στὴ σύνθεση τῆς προβολῆς τοῦ ἦθους μέσ' ἀπὸ τὸ τοπίο καὶ τὴ φυλὴ. Ὁ Ρουμελιώτης ἀρχιεπίσκοπος ποὺ ἀπάντησε στοὺς Γερμανούς, ὅταν τὸν φοβέρισαν πὼς θὰ εἶδον τουφεκίσουν, ὅτι τοὺς Δεσποτάδες τῆς Ἑλλάδας εἶναι συνήθεια ὄχι νὰ τοὺς τουφεκίζουν ἀλλὰ νὰ τοὺς κρεμᾶνε· οἱ γυναῖκες τῆς Κρήτης ποὺ πῆραν στὰ χέρια τὸ ντουφέκι καὶ πολέμησαν γιὰ τὸ νησί τους ὅταν οἱ ἄντρες τους ἀποκλειστήκαν στὴ στεριά· οἱ γονεῖς πού, ὅταν ἐσκότωνε τὸ γυιό τους ὁ καταχτητὴς, παίρναν ἀμέσως τὴ θέση του στὶς μαχητικὲς ὀργανώσεις· οἱ σπουδαστὲς ποὺ ἄφησαν τὰ βιβλία τους καὶ βγήκανε ἀντάρτες στὰ βουνά· οἱ ὄμηροι ποὺ πέφτανε τραγουδώντας μπροστὰ στὸ ἐκτελεστικὸ ἀπόσπασμα τὸν ὕμνο τῆς Ἐλευθερίας—ἐλάχιστα παραδείγματα ἀνάμεσα σὲ ἄπειρα ἀλλὰ, ξεσκέπασαν στὰ μάτια μας τὸ ἦθος τὸ Ἑλληνικὸ μὲ δύναμη καὶ μ' αἴγλη ποὺ δὲν εἶναι πιά νὰ τὸ ἀλλάξουμε μὲ τίποτε ἄλλο. Μέσ' ἀπ' τὶς πράξεις αὐτές, πράξεις σημερινές καὶ ὅμως κατὰ τὸ νοημά τους παλαιότατα Ἑλληνικές, προβάλλει μιὰ ἀπαρόμοιαστὴ κοσμοθεωρία—κοσμοθεωρία ἡρώων, ποὺ δένοντας

τὴν ὑπαρξή τους μὲ τὴν ὀλότητα δικαίωνουν καὶ λυτρώνουν τὴν ψυχὴ στὴν ὑπέροχη ὥρα. Τούτη ἡ Ἑλλάδα εἶναι ἀνοιγμένη στὰ μάτια μας· σὲ τούτη τὴν Ἑλλάδα εἶναι ριζωμένοι οἱ νέοι. Ἄν τῶρα ὅ,τι ἄστραψε μπροστὰ τους μυθικὰ τὸ καταξιώσουν πνευματικὰ μετατρέποντάς το σὲ νόημα καὶ ρυθμὸ τῆς ζωῆς τους, ἡ σωτηρία τους καὶ ἡ σωτηρία τῆς Ἑλλάδας θὰ εἶναι ἀσφαλισμένη γιὰ πάντα.

Δεύτερη κατάχτηση τῆς νεανικῆς ψυχῆς στὴν ἐποχὴ μας εἶναι ἡ πίστις στὸν Ἄνθρωπο. Καὶ ἀπὸ τούτη τὴν πίστις δὲν εἶναι ν' ἀποχωριστοῦνε οἱ νέοι ποτέ. Τὸν κανόνα τὸν εἶχε ὀρίσει πρῶτος στὰ νεώτερα χρόνια ὁ Σολωμός:

*Τὰ πλοῦτη νὰ χαθοῦν καὶ τὰ βασίλεια κι' ὅλα,
τίποτε δὲν εἶναι ἂν στητῆ μένει ἡ ψυχὴ κι' ὀλόρηθη*

καὶ τὴν ἐπαλήθευσή του τὴ ζήσαμε ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ ὁ πρῶτος πολίτης τῆς Ἀγγλίας ἔχοντας πάνω ἀπὸ τὴν πατρίδα του χιλιάδες τὰ ἐχθρικά ἀεροπλάνα καὶ μπροστὰ στὶς γαλλικὲς ἀκτὲς τὸ ἐνδεχόμενον ξεκίνημα στόλου ἀποβατικῶ εἶπε πὼς «θὰ πολεμήσουμε στὴν ξηρὰ καὶ στὴ θάλασσα, στὰ λιμάνια, στὶς ἀποβάθρες, μέσα στοὺς δρόμους καὶ μέσα στὰ σπίτια, θὰ ὑπερασπίσουμε τὸ νησί μας μὲ κάθε θυσία καὶ δὲ θὰ ὑποταχτοῦμε ποιῶ», τὴ ζήσαμε τὴν ὥρα ποὺ ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς δέχτηκε μὲ περηφάνεια τοὺς τρεῖς ἐπιδρομείς, καὶ μὲ τὴν ἴδιαν συγκίνηση τὴν ὥρα ποὺ ὁ λαὸς τῆς Πετρούπολης ἔβαν ὀλόκληρο χρόνο πέθαινε σιωπηλὰ ἀπὸ τὴν πείνα καὶ τοὺς βομβαρδισμούς—γιὰ νὰ νικήσει στὸ τέλος. Τέτοια μυθικὰ παραδείγματα ἠθικῆς ἀλκῆς καὶ ἀνθρωπιᾶς θρέψανε τὰ χρόνια τούτα τὶς ψυχές μας. Δὲν εἶναι πολὺς καιρὸς ποὺ κυκλοφοροῦσαν στὴν Εὐρώπη προφήτες διάλυσης, διδάσκοντας πὼς ὁ ἄνθρωπος νικῆθηκε ἀπὸ τὴ μηχανὴ καὶ δὲν ἔχει μοῖρα στὸν ἥλιο. Σήμερα δὲ χρειάζεται πιά νὰ καταφύγουμε σὲ θεωρητικὲς κατασκευές γιὰ ν' ἀντικρούσουμε τέτοιες ἰδέες, ποὺ δικαιώνονται ἀπ' τὴν ἀτμόσφαιρα μιᾶς ἐποχῆς ὀριστικὰ ὑπερνηκνένης. Ἀρκεῖ νὰ τοὺς προβάλλουμε τὸ ἀποκαλυπτικὰ συμβολικὸ περιστατικὸ τοῦ ἀγγλικῶ καραβιοῦ ποὺ βούλιαζε μὲ τὴ σημαία του ψηλὰ καὶ τὸν καπετάνιο του ὀρθὸ καὶ ἤρεμο στὴ γέφυρά του. Αὐτὸ καὶ μόνον φτάνει. Κοσμοθεωρία τῆς ἐποχῆς μας, κοσμοθεωρία ποὺ δὲν κατασκευάστηκε ἀπὸ διαβάσματα καὶ ποὺ δὲν ἀποκαλύφθηκε ἀπὸ προφήτες ἀλλὰ ποὺ προβλήθηκε μέσ' ἀπὸ τὴ φωτιὰ καὶ τὸ αἶμα τοῦ πολέμου, γίνεται καὶ πάλι ὁ Ἄνθρωπισμὸς, δικαίωση τῆς ὑποκειμενικότητας μὲ τὴν ἔνταξή της στὴν ἰδεατὴν ἀντικειμενικότητα τῶν πολιτιστικῶν ἀξιών.

Τρίτη τὸ ἴδιο ἀναντικατάστατη κι' ἀπαρασάλευτη κατάκτηση τῶν νέων τῆς ἐποχῆς μας εἶναι ὁ πόνος γιὰ τὴν Πολιτεία. Ὁ πόλεμος πῆρε μοιραία ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸν χαρακτηριστὴν σύγκρουσης πολιτικοκοινωνικῶν ἰδεῶν. Τοῦτο στάθηκε τὸ πρῶτο ξύπνημα τοῦ πόνου γιὰ τὴν Πολιτεία. Πιὸ πέρα ὅμως κι' ἀπ' αὐτό, τὸ αἷτημα τῆς ἀληθινῆς πολιτείας τὸ θερμαίνουν σήμερα τὰ αἰματωμένα ἐρείπια σ' ὅλη τὴν Εὐρώπῃ πού τὴν ἀνόρθωσάν τους θὰ τὴν πραγματοποιήσῃ μονάχα ἡ ἀνάλογη μὲ τὶς συνδηκῆς τῆς ἐποχῆς μας μορφὴ πολιτείας. Ἀπὸ τὸ αἷτημα τῆς εὐνομίας ὡς τὴν ἐθνικὴ ἀποκατάσταση καὶ ἀπὸ κεῖ ὡς τὴν ἐκλογὴ τοῦ ἀξίων ἡγετῶν εἶναι πλῆθος προβλήματα βαθυτάτα συναρτημένα μὲ τὴν ἐρειπωμένη σήμερα χώρα μας καί, πέρα ἀπ' αὐτήν, μὲ τὴν ἐρειπωμένη Εὐρώπῃ. Σήμερα, περισσότερο παρὰ ποτέ, καθὼς ἡ μέχρι τώρα πολιτειακὴ μορφὴ διαλύεται ἀπὸ τὶς ἐξωτερικῆς περιπέτειες καὶ ἀπὸ τὶς ἀντινομίες πού ἀναπτύχθηκαν μέσα της, εἶναι μοναδικὴ ἡ εὐκαιρία νὰ θεμελιωθῇ μιὰ ἀξία πολιτεία. Ἀπελευθέρωση τῆς πολιτείας ἀπὸ τὴν τυχειότητα τῆς ἀριστοκρατίας τοῦ πλούτου, καταξίωση τῆς κάθε ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς, μετατροπὴ τῆς πολιτείας, πού ἦταν ἕως χιτὲς ὄργανο τῶν ταξικῶν συμφερόντων, σὲ φορέα παιδευτικῶν ἀξιῶν, ἀπαλλαγὴ τῆς ἀξίας τοῦ ἔθνους ἀπὸ τὶς ἀπόλυτα ἄσχετες μὲ τὴν οὐσία του καιρικῆς μορφῆς τῆς πολιτείας — ἐκεῖ συναίρεται καὶ ἐκεῖ πρέπει νὰ συναίρεται ὁ πόνος τῆς νεανικῆς ψυχῆς γιὰ τὴν πολιτεία. Καθὼς ὅμως δὲν πιστεύει πιά κανεὶς πὼς τὸ ἔθνος ταυτίζεται μὲ τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴ διατήρησι μιᾶς τάξης τοῦ λαοῦ, καθὼς, ἀπεναντίας, ἔγινε πιά ἀπολύτως συνειδητὸ πὼς τὸ ἔθνος καὶ ὁ λαὸς εἶναι ταυτόσημες ἐννοίες, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο πρέπει νὰ γίνῃ συνειδητὸ πὼς καμμιά κοινωνικὴ ἀλλαγὴ δὲ δικαιώνεται ὅταν δὲν θεμελιώνεται στὴν ἀταξικὴ νόησι τοῦ ἔθνους. Τὸ παράδειγμα τῆς σημερινῆς ἐθνικῆς ἐνόησής μας, ἐνόηστας στηριγμένης ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά σὲ τὶς σοσιαλιστικῆς ἰδέες πού προβάλλουν μερικὰ κόμματα ἄλλοτε δεξιά, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη στὴν ἐθνικὴ πολιτικὴ τῶν περισσότερων ἀριστερῶν κομμάτων, ἐνόηστας, εὐρύτερα, δημιουργημένης ἀπὸ τὴ βαθμιαία σοσιαλιστικοποίησι τῆς Ἀγγλικῆς οἰκονομίας καὶ ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ ἀφύπνισι τοῦ Ρωσικοῦ λαοῦ, ἐπιτρέπει καὶ δικαιολογεῖ τὶς μεγαλύτερες ἐλπίδες γιὰ μιὰ νέα πολιτεία.

Τὸ καιρὶο πρόβλημα τῆς σημερινῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας εἶναι ἂν θὰ μπορέσῃ νὰ ἀναπτύσσεται ἀπὸ τώρα καὶ πέρα αὐτόνομα, ἂν θὰ μπορέσῃ δηλαδὴ νὰ ἀνοικοδομηθῇ καὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ ζεῖ μὲ τὰ δικά της τὰ πνευματικὰ καὶ τὰ ἠθικὰ δεδομένα. Καθὼς ἀπὸ τὴν ἴδια της τὴ γεωγραφικὴ θέσι βρῖσκεται ἐνταγμένη στὸ σημεῖο σύνθεσης μαζί καὶ διάστασης τῆς στέπ-

πας καὶ τῶν ὠκεανῶν, εἶναι πολὺ δύσκολο, γιὰ νὰ μὴ συντριβεῖ, νὰ συνθέσῃ τὴν ἀντινομία τους καὶ ἀκόμη δυσκολώτερο νὰ πραγματοποιήσῃ τὴ σύνθεσι, πού μόνη θὰ τῆς δώσει τὴ δύναμι νὰ ἐνταχθῇ σὰν ἀξιο συγχρονισμένο κράτος στὴν ὁλότητα τῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, δίχως νὰ ἐγκαταλείψῃ τὶς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς τῆς βάσεις, πού ἀποτελέσαν ὡς τώρα τὶς προϋποθέσεις σὲς πιὸ ἀξίες στιγμῆς τοῦ βίου της. Τούτῃ ὅμως ἡ ἐπικίνδυνη γεωγραφικὴ τῆς τοποθέτησι ἐπιβάλλει, γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ στὴν ἱστορία της τὸ ὑπέρτατο καθήκον νὰ γίνῃ παράδειγμα: Συνθέτοντας τὴν ἀντινομία τῆς στέππας καὶ τῶν ὠκεανῶν καὶ μαζί μένοντας πιστὴ στὰ δικά της πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ δεδομένα, νὰ στείλῃ ἔτσι ἀπὸ τὴ μικρὴ γωνιά τῆς Μεσογείου στοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς γῆς τὸ μήνυμα πὼς ἡ ἐτερότητα τῶν δυὸ ἀντίθετων σημερινῶν πολιτικῶν συνθημάτων πρέπει καὶ μπορεῖ νὰ ἀρθῇ σὲ μιὰν ἀνώτερη σύνθεσι. Ἡ σύνθεσι αὐτὴ εἶναι τὸ μόνο, βαρύντατο ἀλλὰ καὶ ὠραιότατο χρέος, πού ἐπωμίζεται σήμερα ἡ πολιτικὴ ζωὴ τῆς Πατρίδας μας.

Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη τούτῃ θεώρησι τῶν πολιτειακῶν προβλημάτων τῆς ἐποχῆς μας καὶ τοῦ τόπου μας, ὅποια λύσι κι' ἂν δέχονται οἱ νέοι, ζοῦν σὰν θεωρητικὸ πρόβλημα ἀλλὰ καὶ σὰν σκληρὴ πραγματικὴ τὸ αἷτημα τῆς ὀρθῆς πολιτείας. Τὸ πολιτειακὸ αὐτὸ ἀγαθὸ, καταχτημένο ὕστερα ἀπὸ λογῆς-λογῆς περιπλανήσεις μέσα σὲς πιὸ ἐτερόκλητες ἰδέες πού κυκλοφόρησαν τὰ τελευταῖα χρόνια, ἔχει γίνῃ πιά ἀγαθὸ ἀναφαίρετο.

Πὼς τώρα θὰ μεταφραστοῦν οἱ καταχτήσεις τούτες (ἡ ἀποκάλυψι τῆς Ἑλλάδας, ἡ πίστι στὸν Ἄνθρωπο καὶ ὁ πόνος γιὰ τὴν πολιτεία) στὸ ἔργο τοῦ λόγου, εἶναι πρόβλημα πού δὲ θὰ λυθῇ ἀπὸ πρῖν μὲ τὴν ἀναλύουσα σκέψι. Τὸ μόνο πού μπορεῖ νὰ εἰπωθῇ μὲ βεβαιότητα εἶναι πὼς ἡ τέχνη θὰ φύγῃ πιά ὀριστικὰ ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο ὅπου εἶχε κινηθῇ τὰ τελευταῖα χρόνια, ἀπὸ τὸν ψυχολογισμὸ καὶ τὴν περιγραφὴ, γιὰ νὰ περάσῃ σὲ ἀντικειμενικότητες στέρες. Ὁ ἀτομισμὸς τῆς διασποράς, πού γνωρίσαμε τὰ τελευταῖα χρόνια στὴ λογοτεχνία μας, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὀριστικὰ ὑπερνηκόμενος. Τὸ ἔργο τοῦ λόγου ἂν εἶναι νὰ σταθῇ ὁμόζυγο μὲ τὴν ἐποχὴ μας, ἂν εἶναι νὰ ἔχει κάποια σημασία περισσότερον ἀπὸ τὶς οἰκονομικῆς παροχῆς καὶ τὴ διαβατικὴ φήμη πού ἐξασφάλιζε ὡς τώρα στοὺς δουλευτῆς του, πρέπει νὰ ἀρθῇ στὴν ἐπικότητα τῶν χρόνων πού ζοῦμε. Γιὰ νὰ ἔχει ὁ τεχνίτης τοῦ λόγου τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν ἀγάπῃ καὶ τὴν πίστι τῶν γύρω του, θὰ πρέπει νὰ ριζώσει στὴ χώρα του,

νά δέσει τὴν ἀτομικὴν του ὑπαρξὴν μετὰ τὴν μοῖρα τοῦ Ἀνθρώπου καί, καταξιώνοντας τὴν ὑπόστασίν του, νὰ ἀρθεῖ στὸ ἀγωνιστικὸ ἐπίπεδο τῆς προβολῆς μιᾶς νέας πολιτείας. Ἔτσι, καὶ μόνο ἔτσι, δικαιώνεται ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, ὅπως ἄλλωστε σὲ κάθε μεγάλῃ ἐποχῇ, ὁ καλλιτέχνης.

Τὶς σκέψεις αὐτές, ποὺ δὲ φιλοδοξοῦν νὰ εἶναι πρωτότυπες, ποὺ δὲν πρέπει μάλιστα νὰ εἶναι πρωτότυπες, γιατί ἡ ἀποστολὴ τους εἶναι νὰ ποῦν ἴσως κάπως πιὸ συστηματικὰ ὅ,τι ἄλλως ὅλοι καταχτήσαμε τὰ τελευταῖα χρόνια, δὲ θὰ ἤθελα νὰ τὶς συνδέσω μετὰ πολεμικὴν παρόμοια μ' αὐτὴν ποὺ ἀσκήσαμε τοὺς τελευταίους μῆνες ἀπὸ τὰ «Φιλολογικὰ Χρονικά». Εἶναι ὁμοίωσις τῆς ἀντιπροσώπων μας νὰ ἀναμετρήσουμε μαζί καὶ τὴν κληρονομίαν τοῦ πιὸ ἀμέσου παρελθόντος, γιὰ νὰ ἰδοῦμε ἔτσι μετὰ τούτῃ τὴν ἀντιπαράθεσιν τί πρέπει νὰ πάρουμε καὶ τί πρέπει ν' ἀπορίξουμε ἀπὸ τὴν λογοτεχνικὴν δουλειάν τῆς ἀμέσως προγενέστερης γενεᾶς μας, τῆς γενεᾶς τοῦ 1920-1940. Ὅ,τι ἡ λογοτεχνικὴ αὐτὴ δουλειὰ δὲν ἔχει τίποτε σχεδὸν νὰ μᾶς δώσει, εἰπώθηκε καὶ ξαναεἰπώθηκε πολλὰ φορὰς ἀπὸ τὴν στήλῃ τούτῃ. Οἱ ἐλαχιστότατες ἐξαιρέσεις, ὅπου δὲν εἶναι ἀγνωστες, εἶναι παρερμηνευμένες. Γι' αὐτὸς θὰ πρέπει νὰ γίνῃ λόγος ἰδιαίτερος. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ὅμως, οἱ πεζογράφοι καὶ οἱ ποιητὲς, ἀντιπροσωπεύουν μιὰ νοοτροπίαν ποὺ ἀποδῶ καὶ πέρα δὲ μᾶς ἐνδιαφέρει καθόλου. Ἡ γενεὰ τοῦ 1920-1940 βγήκε καὶ αὐτὴ ἀπὸ τὴν φωτιάν τοῦ πολέμου· ἐνῶ ὅμως ἔκλεινε μέσα τῆς τοῦ Βαλκανικοῦ πολέμου, τὴν πρώτην φάσιν τοῦ παγκόσμιου πολέμου, τὴν Ρωσικὴν ἐπανάστασιν καὶ τὴν Μικρασιατικὴν καταστροφὴν, ἐνῶ εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ κλείσῃ μέσῃ στὴν ψυχὴν τῆς συγκλονιστικῆς πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς καταχτήσεως, φυτοζῶσῃ καὶ φυτοζῶεῖ στὰ περιθώρια τοῦ πνεύματος καὶ στὶς παρόδους τῆς τέχνης κατὰ τρόπον ἀπολύτως ἀπαράδεκτον. Μετὰ τὸ πρῶτον ἀπὸ τὰ αἰτήματα, ποὺ, ὅπως διαπιστώνει τώρα πιά ὁ καθένας μας γυρίζοντας πρὸς τὴν πνευματικὴν του καταχτήσιν στὰ χρόνια τοῦ πολέμου, εἶναι θεμελιώδης προϋπόθεσις ἀνάμεσα στὸ ἔργον τῆς τέχνης καὶ στὴν ἐποχὴν μας, μετὰ τὴν Ἑλληνικότητα, τὰ λογοτεχνήματα τῆς γενεᾶς τοῦ 1920-1940 δὲν ἔχουν καμμιὰ σχέση. Ὅταν διατυπώθηκε πρώτη φορὰ τὸ αἶτημα τοῦτο ἀπὸ τὴν στήλῃ τῶν «Φιλολογικῶν Χρονικῶν», παρερμηνεύθηκε καί, ἠθελημένα ἢ ἄθελα, ταυτίσθηκε ἀμέσως μετὰ τὸ κοινότοπον νεοκλασικισμὸν τοῦ 19. αἰῶνα. Σὲ μιὰ τέτοια κατηγορίαν εἶναι περιττὴ ἡ ἀπάντησις. Γιατί ὅταν ὁ λογοτέχνης δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβῃ τὴν ἀπλοῦστατην ἀλήθειαν, πὼς καθεὶ δημιουργία γίνεται πάνω σὲ δεδομένα καὶ ὄχι στὸν ἀέρα, ὅταν δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβῃ πὼς, ὅπως ὁ πο-

λιτικὸς θὰ ξεκινήσῃ ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν καὶ οικονομικὴν ἰδιομορφίαν τῆς χώρας του γιὰ νὰ προβάλλῃ ἔπειτα τὰ πολιτικὰ συνθήματα ὁμόλογα μετὰ τὰ δεδομένα ποὺ ἔχει προστά του, ἔτσι καὶ ὁ καλλιτέχνης θὰ ξεκινήσῃ ἀπὸ τὰ δικά του, τὰ γνήσια καὶ ὄχι τὰ δάνεια ἀπὸ τὸ ξένο ταχυδρομεῖον βιώματα—τότε, τὸ μόνο ποὺ θὰ μπορούσε νὰ εἰπωθεῖ εἶναι πὼς ὁ λογοτέχνης τοῦτος δὲν ἔχει γνωρίσει τὸ ὕλικόν τῆς δουλειᾶς του. Παράλληλα μετὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ νεοκλασικισμοῦ εἰπώθηκε πὼς ἡ λογοτεχνία τῶν εἴκοσι περασμένων χρόνων δὲν ἔκλεισε μέσῃ τῆς ἀποκλειστικῆς τῆς Ἑλλάδος, γιατί ζήτησε ν' ἀνυψωθεῖ στὸ ἐπίπεδον τῶν περιφημῶν εὐρωπαϊκῶν «ἀνησυχιῶν» τοῦ μεσοπόλεμου. Τὰ πράγματα ὅμως δὲν εἶναι τόσο ἀπλά, ὅσο προϋποθέτει μιὰ τέτοια ἀπάντησις. Ἡ «Εὐρώπη» τῆς λογοτεχνίας τοῦ μεσοπόλεμου στὴν χώραν μας εἶναι μόνο ἡ Γαλλία καὶ μάλιστα ὄχι ἡ Γαλλία μετὰ τὴν ἀνθρωπιστικὴν παραδόσιν, ἀλλὰ ἡ χώρα τῆς διάλυσης καὶ τῆς διασποράς. Οἱ λογοτέχνες ποὺ καμώθηκαν πὼς ἔφεραν τὴν Εὐρώπην στὴν Ἑλλάδα, ἔφεραν πραγματικὰ τὰ σαρίδια μόνο τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐνῶ ἀπὸ τὸ 1920 ὠς τὸ 1940, ἰδίως στὰ χρόνια τοῦ 1925-1935, δημιουργήθηκε μέσῃ σ' ὅλην τὴν Εὐρώπην μιὰ τεράστια κίνησις ἰδεῶν, οἱ λογοτέχνες μας μετέφεραν στὸν τόπον τοῦσ ἀπλῶς καὶ μόνο τοὺς συναισθηματικοὺς τρόπους μιᾶς μονάχα συνοικίας τοῦ Παρισιοῦ, ἴσως τῆς πιὸ φανταστρεφῆς, πάντως ὅμως ὄχι τῆς καλύτερης. Ἄμέσως ἔπειτα ἀπὸ τὸν πόλεμον καὶ ἀπὸ τὴν Ρωσικὴν ἐπανάστασιν ἄρχισαν νὰ διασταυρῶνται μέσῃ στὸν πνευματικὸν χῶρον τῆς Εὐρώπης πλήθος ἰδέες ποὺ προβάλλονταν ἀδιάκοπα μετὰ προφητικὴν ἔξαρσιν καὶ πάθος ἀπὸ τὰ πιὸ σπάνια στὴν ἱστορίαν. Ὁ Σπένγκελ καὶ ἡ διαπίστωσις τῆς παρακμῆς τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὁ Μπερντιάεφ καὶ οἱ προφητεῖες του γιὰ ἓνα νέον μεσαίωνα, ὁ Γκούντολφ καὶ ὁ ρομαντικὸς νεοκλασικισμὸς, τὸ κίνημα τῆς Ὁξφόρδης, ὁ καθολικὸς χριστιανισμὸς τοῦ Κλωντέλ, ἡ ὑποτίμησις τῆς ἐπιστήμης, ἡ ἐπαναπροβολὴ τοῦ Ντιστογιέφσκυ, τὸ κοινωνιστικὸν θέατρον καὶ μυθιστόρημα—ἐλαχιστότατα ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ πνευματικὰ κινήματα τῆς Εὐρώπης τοῦ μεσοπόλεμου, ποὺ δὲν εἶχε μόνο ἀνησυχίας, ἀλλὰ προπαντὸς βαθύτατην ἀγωνίαν, ἀγνοήθηκαν ὁλότελα· ὅ,τι εἰπώθηκε Εὐρώπην δὲν ἦταν παρὰ ἡ ψυχικὴ ἀποσύνθεσις τοῦ Προύστ, ἡ πνευματικὴ διαφθορὰ τοῦ συρρεαλισμοῦ καὶ τὸ ἀνοητότατον κοσμοπολιτικὸν καὶ ἀστικὸν μυθιστόρημα μετὰ τοὺς ἀσυνάρτητους καὶ ἀσύνταχτους πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ ἥρωές του. Οἱ λογοτέχνες μας, ποὺ ἔφεραν δῆθεν τὴν Εὐρώπην στὴν Ἑλλάδα, ἦταν οὐσιαστικὰ ἐπαρχιωτὲς ποὺ ἐγκαταστημένοι στὸ πιὸ ἀπόμερον σοκάκι μιᾶς μεγαλοῦπολης ἐνθουσιάζθηκαν καὶ πῆραν ὡς τὸ ἀπαντὸν τῆς μεγαλοῦπολης τὴν βιτρίνῃν τῆς γειτονίας τους. Ἀπέναντι σὲ τοῦτον τὸν ἀντιπνευματικόντα-

τον έπαρχιωτισμό τῆς λογοτεχνίας τοῦ μεσοπόλεμου ἢ νέα γενεά ἔχει ν' ἀντιτάξει τὴν Ἑλλάδα. Τὴν Εὐρώπῃ πρόπει νὰ τὴν γνωρίσουμε. Ἡ θητεία μας ὅμως στὸ πνεῦμα τῆς δὲν ἔχει νὰ μᾶς δώσει τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὰ ὄπλα τῆς βαθύτερης γνωριμίας μὲ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ μας. Ὁ καλύτερος ἄλλωστε τρόπος γιὰ νὰ συμμετάσχουμε στὴν Εὐρωπαϊκὴ πολιτιστικὴ κίνηση δὲν εἶναι νὰ μαϊμουδίζουμε ὅ,τι ἀπὸ βαθύτατη πείρα καὶ ἀναγκαιότητα δημιουργοῦν οἱ ἄλλοι, ἀλλὰ ὅ,τι ἀποτελεῖ τὸν πιὸ προσωπικό, τὸν πιὸ δικό μας πυρῆνα.

Τὸ ἴδιο βασικὴ διαφορὰ τῆς γενεᾶς τοῦ μεσοπόλεμου μὲ τὴ γενεὰ πού ἀρχίζει τώρα νὰ βαδίζει, εἶναι καὶ στὴν προβολὴ τοῦ Ἀνθρώπου. Ἐνῶ τὰ χρόνια τοῦτο πολέμου μᾶς ἀποκάλυψαν πλῆθος ἀσοφίστευτους καὶ ἀγνότατους ἀνθρώπους, πού ἢ ζωὴ ἢ ὁ θάνατός τους στέκονται ἀπὸ δῶ καὶ πέρα στέρεα πρότυπα πνεύματος καὶ ἠθους, μεσ' ἀπ' ὅλη τὴν πεζογραφία τοῦ μεσοπόλεμου στὴ χώρα μας δὲν ὑπάρχει οὔτε ἓνας τύπος ἄξιος ὄχι νὰ τὸν πιστέψουμε, ἀλλ' οὔτε κἀν νὰ μᾶς ἀπασχολήσει ἀπὸ τώρα καὶ πέρα. Ὅσο κι' ἦταν οἰκτιρὴ καὶ ἀνεδαφικὴ ἡ προπολεμικὴ ἠθογραφία, κατόρθωσε τοῦλάχιστον νὰ παραδώσει στὶς ἐρχόμενες γενεές μορφές ἄξιες γιὰ τὴν ἀγάπη καὶ τὸν θανασμό μας, ὅπως ὁ Τουρκόγιαννος, ὁ φτωχὸς Ἅγιος, ὁ Πατούχας, οἱ ναυτικοὶ τοῦ Καρκαβίτσα καὶ οἱ κλέφτες τοῦ Βλαχογιάννη. Ἡ νεώτερη, ἀστικὴ τούτῃ τῇ φορᾷ, ἠθογραφία τὸ μόνο πού κατόρθωσε νὰ κάνει εἶναι, προβάλλοντας τυχοδιῶχτες, διεφθαρμένους, ἀσυνάρτητους καὶ διαλυμένους ἥρωες, νὰ ἐκθέσει στὸν κίνδυνο τῆς ἀνέκκλητης καταδίκης τὴ νοοτροπία πού θέλησε νὰ προβάλλει γιὰ ν' ἀντικαταστήσει τὴν ἠθογραφία τοῦ χωριοῦ. Τὸ «νέο πνεῦμα» πού ἔφεραν στὸν τόπο μας οἱ λογοτέχνες τοῦ μεσοπόλεμου, ὅπως καὶ ἡ περίφημη ἀνησυχία τους, ἦταν πνεῦμα καὶ ἀνησυχία ἐσχάτης ἀπαθλίωσης καὶ παρακμῆς. Τέτοιο εἶναι τὸ πνεῦμα πού προβάλλεται ἀπὸ τὴ βαθύτατα ἄλλως πονεμένη καὶ μέσα στὴ φριχτὴ τῆς ἀποσύνθεσης συγκλονιστικὴ ποίηση τοῦ Καρυωτάκη. Ὁ Καρυωτάκης στάθηκε ὁ τυπικὸς ἐκπρόσωπος ὅλης τῆς γενεᾶς τοῦ μεσοπόλεμου, ἐκπρόσωπος μάλιστα εἰλικρινῆς ἐνὸς πνεύματος πού σὲ ὅλους τοὺς ἄλλους φορεῖς του κατάντησε βαθμιαία ἀνελικρινῆς καὶ ἀδέξια μανιέρα. Ἐνας ἄνθρωπος πού δὲν ἔχει καὶ δὲν μπορεί νὰ πιστέψει σὲ τίποτε, πού χάνεται μέσα στὴν ἀπομόνωσή του, πού κάθε στιγμή καὶ κάθε φάση τῆς ζωῆς του εἶναι ἀνία καὶ πόνος. Πολὺ κατώτεροι ὅλοι οἱ ἄλλοι ὁμοιοτέχνες τοῦ Καρυωτάκη, πρόβαλλαν στὸ ἔργο τους κι' αὐτοὶ τὴν ἴδιαν ἀτμόσφαιρα ἀποσύνθεσης μὲ ψυχικὰ συμπλέγματα, μὲ ἐσωτερικὲς ἀναλύσεις, μὲ ψυχολογικὲς περιγραφὰς καὶ μὲ ὅλα τὰ ἄλλα ψυχολογικὰ καὶ ψυχαναλυτικὰ ἀπομαζέματα πού χαρακτηρίζουν κάθε ἀνώριμη προπνευματικὴ

ψυχή στὴν ἔκφρασή της. Ποιητὲς καὶ πεζογράφοι συναγωνίζονται ὁ ἓνας τὸν ἄλλον ὅλη τὴν περίοδο τοῦ μεσοπόλεμου ποῖος θὰ προβάλλει στὸ ἔργο του τὴ μεγαλύτερη διάλυση, ἀρχίζοντας ἀπ' τὴν ἀναίσχυνη περιγραφή ἰδιωτικῶν ὑποθέσεων ὡς τὴν προβολὴ «ἠρώων» πού, ἀπ' ὅπου κι' ἂν ξεκίνησαν, διαλύονται στὸ τέλος σὲ κακότεχνα ψυχολογικὰ νεφελώματα. Δὲν ἀρνούμαι πὼς ὅλα αὐτὰ μποροῦν νὰ εἶναι «ὠραία» μὲ τὰ κριτήρια τῆς «εὐαισθησίας» καὶ τῆς συναίσθηματικότητας ἐνὸς ἀνώριμου παιδιοῦ ἢ μιᾶς κοσμικῆς κυρίας. Νομίζω ὅμως πὼς, ἂν ὄχι τίποτε ἄλλο, ἢ φιλοδοξία τοῦλάχιστον τῶν λογοτεχνῶν μας θὰ ἔπρεπε νὰ τοὺς παρακινούσε νὰ ἀποβλέψουν σὲ σοβαρότερο ἀναγνωστικὸ κοινὸ ἀπὸ τὸ συνηθισμένο ἀστικὸ κοινὸ τῶν βιβλιοπωλείων. Ἄλλωστε δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε πὼς εἶναι ἀσφαλῶς ὑπερβολικὴ καὶ ἀπόλυτος ἀπαράδεχτη πολυτέλεια μέσα σὲ μιὰ χώρα, πού διψοῦσε πάντοτε γιὰ γνήσια πνευματικὴ ζωὴ καὶ πού ἐπιπλέον ἔδειξε πὼς μπορεί νὰ γεννάει ἀδιάκοπα ἄντρες ἀγωνιστὲς ἰδανικῶν, νὰ ὑπάρχουν λογοτέχνες πού γιὰ μόνη τους δουλειὰ ἔχουν νὰ βγαίνουν στὸ δρόμο μὲ τὶς νοσταλγίες, τοὺς φόβους, τὶς χαρὲς, τὶς λύπες, τὴ διάλυσή τους καὶ ὅλα τὰ ἄλλα παρακλάδια τοῦ ψυχολογισμοῦ τῆς ἀπαθλίωσης, ὅμοιοι μὲ τοὺς Γκραβαρίτες ζητιάνους πού ζητᾶνε τὴ συμπάθεια δείχνοντας τὶς πληγὲς τους, τὶς περισσότερες φορὲς καμωμένες ἀπὸ τοὺς ἴδιους καὶ μόνο πρὸς τὸ θεαθῆναι.

Ἄν μιὰ ποιήτρια ἔχει ἐγτονώτατο αἰσθησιασμό, ἂν ἓνας πεζογράφος πέρασε θανάσια τὰ παιδικὰ του χρόνια, ἂν ἓνας τρίτος ἔχασε τὴ φιλενάδα του, ἂν τέταρτος βρῖσκει εὐχαρίστηση περιγράφοντας τοὺς θαμῶνες τῶν γαλλικῶν ἐστιατορίων, ἐνῶ ἓνας ἄλλος ἐνασμενίζεται μὲ τὶς ἐρωτικὲς ἱστορίες διαφόρων κυριῶν καὶ κυρίων—ὅλα αὐτὰ καὶ τὰ παρόμοιά τους πολὺ λίγο πιά μᾶς ἐνδιαφέρουν. Καταντᾶει ἄλλωστε, νομίζω, ἀφόρητα προκλητικὸ, ὅταν ὅλες οἱ πρωτεύουσες τῆς Εὐρώπης εἶναι εἰρεία, ὅταν ἑκατομμύρια παλληκαριῶν θυσιάζουν τὴν ἀλήθειάν τους, ὅταν ἀναστατώνεται ὁλόκληρος ὁ κόσμος ἀπὸ Ἰδέες κοινωνικὲς, ἐθνικὲς καὶ πολιτιστικὲς, ἐμεῖς ἐδῶ νὰ διαβάζουμε «λογοτέχνες» πού δὲν ἔχουν τίποτε ἄλλο νὰ ποῦν ἀπὸ τὸ νὰ περιγράψουν εἴτε τὶς αἰσθηματικὲς τους ἱστορίες, εἴτε χλωμὰ καὶ ἀναίμικα ἀνθρωπάκια πού ἀπὸ δῶ τοῦλάχιστον καὶ πέρα μόνο στὸ περιθώριο τῆς ζωῆς—καὶ γιὰ πολὺ λίγο—μποροῦν νὰ ζήσουν ἀκόμη. Οἱ δυνατότητες πού ἀνοίξε ἡ πρόσφατη παράδοση καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς στοὺς λογοτέχνες μας εἶναι πιά πολὺ καθαρές. Ἡ θὰ ἐξακολουθήσουν νὰ δουλεύουν μὲ τὶς ψυχολογικὲς ἐννοιες πού δούλεψαν ὦς; τώρα (τὶ αἰσθάνεται π.χ. ὁ τᾶδε ἥρωας ὅταν παίρνει τὸ τράμ γιὰ νὰ συναντήσῃ τὴ φίλην του, ὅταν πίνει τὸ τσάι του, ὅταν μπαίνει σ' ἓνα κέντρο κ.τ.λ. κ.τ.λ.) καὶ θὰ μείνουν

ἔτσι στὸ περιθώριο τῆς ἐποχῆς μας, ἄχρηστα λείψανα νοοτροπίας ὑπερνηκτικῆς μεσ' ἀπ' τὴ φωτιά καὶ τὸ σίδηρο πεντάχρονον παγκόσμιου πολέμου, ἢ θ' ἀνυψωθοῦν στὸ πνεῦμα καὶ τότε θὰ γίνουν ὄχι μόνο οἱ ὀδηγητὲς τῆς ἐποχῆς ἀλλὰ καὶ οἱ διαμορφωτὲς τῆς. Ἡ ἱστορία ποὺ ἄρχισε ἀπὸ τὸ 1939 καὶ πέρα εἶναι ἱστορία ἀντιική. Ἄντρες πρέπει νὰ γίνουν καὶ οἱ λογοτέχνες μας. Ξεπερνώντας τὴ διάλυση, τὴν ἐπιφανειακὴ ὥραιολογία καὶ τὸν παιδιάστικο ἢ γυναικεῖο συναισθηματισμὸ, πρέπει νὰ ἴδουν τὴ ζωὴ ὅπως εἶναι πραγματικά, στίβος ἰδεῶν ποὺ θρέφονται ἀπὸ τὸν πόνο καὶ τὸ αἶμα τῶν ἀνθρώπων. Λογοτεχνία δίχως ἰδέες, δίχως τὸ ρίζωμα στὴ φυλὴ, τὴν πίστη στὸν ἄνθρωπο καὶ τὴ σύνθεση τοῦ αὐτοῦ μετὰ τὴν ὁλότητά του, οὔτε ὑπῆρξε, οὔτε καὶ θὰ ὑπάξει ποτέ. Αὐτὰ ποὺ πέρασαν εἴκοσι ὀλόκληρα χρόνια ἀπὸ μιὰ συνοικία τοῦ Παρισιοῦ στὸν τόπο μας εἶναι θνησιγενῆ κατασκευάσματα ποὺ τὸ μέλλον τους ἔχει προδικαστεῖ ἀμέσως μετὰ τὴ γέννησή τους.

Οἱ διαπιστώσεις τοῦτες δὲν ἔγιναν μετὰ πρόθεση πολεμικῆς. Ἡ λογοτεχνία τοῦ 1920 - 1940 ἔδωσε ὅ,τι εἶχε νὰ δώσει καὶ δὲν ὑπάρχει καμμιά δύναμη ποὺ θὰ μπορούσε νὰ τὴν μεταστρέψει ἀπὸ τὴν κοίτη τῆς καὶ νὰ τὴν γυρίσει στὶς πηγὲς τῆς γνήσιας δημιουργίας. Ὅσο κι' ἂν εἶναι νέοι οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς λογοτέχνες τοῦ μεσοπόλεμου ἔχουν χαράξει κι' ὅλα τὸ δρόμο τους καὶ πρέπει νὰ εἶναι πολὺ ἐκλεκτοὶ ὥστε νὰ καταλάβουν πὼς ἢ μεταστροφή ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς διασπορᾶς στὴ σύνθεση μόνο ὕστερ' ἀπὸ πολύχρονη ἄσκηση καὶ πόνο μπορεῖ νὰ καταξιωθεῖ μιὰ μέρα. Οἱ διαπιστώσεις τοῦτες γίνονται μετὰ τὴν ἐλπίδα πὼς ἢ καινούρια γενεὰ τῶν λογοτεχνῶν μας καταξιώνοντας τὶς καταχτήσεις τῆς στὰ χρόνια τοῦ πολέμου καὶ παίρνοντας μαθήματα ἀπ' τὰ παραστρατήματα τῆς ἀμέσως προγενέστερης γενεᾶς τῆς, θὰ μπορέσει κάποτε νὰ θεμελιώσῃ πάνω στὸ χῶμα τῆς πατρίδας μας λογοτεχνία ἀντάξια καὶ μετὰ τὴν ἐποχὴ μας καὶ μετὰ τὴν ἱστορία μας. Τὴ λογοτεχνία τοῦτη ἔχουμε κάθε δικαίωμα νὰ τὴν περιμένουμε. Μᾶς τὴν προαναγγέλλουν τὰ πονεμένα περιστατικά τῆς ἐποχῆς, μᾶς τὴν προετοιμάζουν ὅσα ἔζησαν οἱ νέοι στὰ χρόνια τοῦ πολέμου, μᾶς τὴν ἐπιβεβαιώνουν οἱ πολυάριθμοι αὐστηρὲς κρίσεις τους γιὰ τὸ ἔργο καὶ τὸ ἦθος τῶν λογοτεχνῶν ποὺ περῶνε. Ὅλα τοῦτα βέβαια δὲν εἶναι παρὰ τὰ προμηνύματα τῆς Ἄνοιξης. Στὸ χέρι τους ὁμῶς εἶναι νὰ ἔρθῃ κι' ἡ Ἄνοιξη. Καὶ ὁ μόνος δρόμος ποὺ θὰ τοὺς φέρῃ στὴν καρδιά τῆς εἶναι ἡ σιγή, ἡ περισυλλογή, ἡ ἐργασία. Καταξιώνοντας ἔτσι τὰ βιώματα τῶν χρόνων τοῦ πολέμου, μιὰ μέρα θὰ περάσουν ἀσφαλτα ἀπὸ τὸν ἀνθὸ στὸν καρπὸ.

15-11-44

ΒΑΣ. ΛΑΟΥΡΛΑΣ

LOUIS CHADOURNE

ΜΝΗΜΟΣΥΝΟ ΕΑΡΙΝΟΥ ΝΕΚΡΟΥ (ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ)

**Ω Νύχτα,
πρώτη νύχτα μετὰ τὴ μάχη.
Ἔμαι ξαπλωμένος πάνω στὴ γῆ,
μασώντας γῆ,
κι δλοκάπνιστος ἀπὸ ἓνα κακὸ μεθύσι.
Δέντρα γυμνὰ καταριόγνιουσαν.*

*Κοιμοῦνται,
στὰ χαντάκια τῶν δασῶν, στὶς πλαγιὲς τῶν λόφων,
κάτω ἀπ' τὰ πυκνὰ κύματα τῆς νύχτας.*

*Κοιμοῦνται,
χορτάτοι ἀπ' τὴν ἴδια κούραση καὶ μεθυσμένοι ἀπ' τὸν ἴδιο
καπνὸ
κ ἢ βαθεῖα θάλασσα τῶν ἀγαμνήσεων τοὺς κινᾶ στὶς ἴδιες
πτυχές.*

**Αποτεφρώθηκαν τ' ἄλώνια· ἓνας καθηδρικός γαὸς ἀνοίγει τὰ
χρυσᾶ σωθικά του·
ἢ φλόγα τῶν σταχιῶν ξεσκίζει τὴ σκιά.*

*Κοιμοῦνται·
τὰ κορμιά τους, βαρεῖα ἀπὸ σκοτάδι καὶ κούραση ἔχουν παν-
τρεφτεῖ τὴ γῆ,
στοιχειωμένα ἀπ' τὰ ἴδια ὄνειρα.*

**Ἡ φωτιά σφουρίζει κόκκινη μες στὴν ἄβυσσο, λυώνει πρὸς
τᾶστρα μετὰ τὰ θειάφενια μπράτσα τῆς,*

και γκρεμίζεται
 χρυσά τέλματα πάνω στα νεκρά μίση μας—έπειτα τὸ σκοτάδι...

*Ολη τὴ νύχτα,
 στήν ἀτέρμονη καρδιά, στήν παγωμένη καρδιά τῆς Ἀπεραντω-
 σύνης,
 ἀστέρια ξέφτιζαν,
 ἀστέρια γὰ μᾶς—και γὰ τοὺς ἄλλους.

*Αστέρια
 πάνω σου, ὦ φίλε μου, ἀδερφέ μου,

και πάνω σὲ χιλιάδες και χιλιάδες πρόσωπα, ἄδεια ἀπὸ πάθη,
 πάνω σὲ χιλιάδες και χιλιάδες σώματα πὸν σαπίζουν
 μέσα στήν ὑπερπληρωμένη γῆ τῶν γκρίζων σιωπῶν.

Πάνω σὲ ἰσχνὰ κράσπεδα τῶν δρυμῶν, και πάνω σὲ δάση
 τῶν πιωμάτων,
 Πάνω σὲ καταραγισμένες ὀστεοθῆκες τῶν πεδιάδων, πρὸς
 τὴ θάλασσα.

(Ἑλληνικὴ ἀπόδοση)

ΑΝΔΡΕΑΣ ΑΝΔΡΕΟΠΟΥΛΟΣ

ΟΙ ΕΥΘΥΝΕΣ ΜΙΑΣ ΓΕΝΙΑΣ

Ζήσαμε σὸν λαὸς μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλείτερες δοκιμασίες τῆς μακροαίωνης ἱστορίας μας. Περάσαμε ἀπὸ μιὰ θύελλα πὸν ἀπειλοῦσε ὄχι μονάχα σὸν φυλὴ νὰ μᾶς ἐξαφανίση μὰ τὸ χειρότερό νὰ μᾶς ὀδηγήσει στήν ἠθικὴ ἀποχτήνωση και τὸν πνευματικὸ μαρασμό. Μονάχα ἡ ἀδάμαστη ζωτικότητα τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τοῦ λαοῦ μας, τὸ ἠθικὸ και ἰδεολογικὸ του ἔρμα, ἡ πίστη του σ' ἓνα ὀνώτερο ἀνθρώπινο ἰδανικὸ εἶναι κείνο πὸν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ περάσει στήν ἀντίπερα ὄχθη, μὲ ἔντονα χαραγμένα σὲ πρόσωπο τὰ ἔχνη τῆς ἀνήκουστης περιπέτειας, μὰ μὲ τὴ συνείδηση ἀλώβητη, χωρὶς νὰ τὴ βαρύνει τὸ αἶσχος τῆς ὀποιασδήποτε ὑποχώρησης.

Παρόμοιες ὄμως κρίσεις, παρ' ὄλη τὴ τραγικότητα τῶν συνεισῶν τους, δὲν παύουν νὰ παραμένουν και γὰ τὰ ἄτομα και γὰ τὶς ὄμάδες, πὸν πέρασαν ἀπὸ τὴν ἐξίλαστήρια φωτιὰ τους, ἀρκετὰ διδαχτικὲς. Δὲν χαλυβδώνουν ἀπλῶς τὶς ψυχὲς οὔτε περιορίζονται σὲ τὸ σταθεροποιεῖν τὴν πεποίθηση και τὴν ἐμπιστοσύνη σὲ ὄραμα—ὀδηγὸ τοῦ λαοῦ πὸν ὀργάνωσε τὴν νικητρίαν ἀντίσταση· ἡ ὀδυνηρὴ πείρα πὸν στάθηκαν αἰτία νὰ ἀποκρυσταλλωθεῖ, τὰ νέα κριτήρια πὸν βοήθησαν νὰ δημιουργηθοῦν, τὸ ἐκτυφλωτικὸ φῶς πὸν ρίξανε γὰ νὰ ὑπογραμιστοῦν οἱ δυνατὲς και ἀδύναμες πλευρὲς ὄμάδων και ἀτόμων, ἡ δοκιμασία τῶν ἰδεῶν και τῶν πεποιθήσεων, πὸν κολακεύονταν κάποτε νὰ πιστεύουν πὸς δίνουν ἔκφραση σὲ ζωτικότητα αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, ἀποτελοῦν, σὲ σύνολό τους, μιὰν ἀνυπολόγιστης ἀξίας προσφορὰ γὰ τοὺς αὐριανούς του ἀγῶνες. Γιατὶ ἓνας ζωντανὸς λαὸς οὔτε γὰ μιὰ στιγμή δὲ σταματᾷ τὴν πάλη. Ὁ δρόμος πρὸς τὰ πεπρωμένα του δὲν ἔχει τέρμα. Οἱ σκοτεινὲς δυνάμεις τῆς ἀντίδρασης, ἄλλωστε, δὲν ἔλαψαν νὰ καιροφυλαχτοῦν. Πίσω ἀπὸ τὸν ἐκκαφαντικὸ θόρυβο τῶν ὑποκριτικῶν ζητωκραυγῶν, πίσω ἀπὸ τὰ πολύχρωμα λάβαρα, πὸν σὲ σκιά τους ἀγωνίζεται νὰ καλύψει τὶς εὐθύνες του ἓνα πλῆθος δοσιλόγων τὸ ἀσκημένο μάτι διακρίνει τὸ δολοφόνον ἐγχειρίδιο, πὸν περιμένει τὴν κατάλληλη εὐκαιρία γὰ νὰ δράσει. Ἐκεῖνο πὸν ἔγινε χτὲς τίποτε δὲν ἀπο-

κλείει, κάτω από παρόμοια ή λίγο διαφορετική μορφή, να ξαναγίνει αὔριο.

Όχι τώ χρόνια τώρα ή ξερή τούτη γωνιά τής Εὐρώπης είχε μεταβληθεῖ σ' ἓνα ἀπέραντο νεκροταφείο. Κάθε τι τὸ ζωντανό, πὸν ξεπηδοῦσε ἀπ' τὰ σπλάχνα ἑνὸς βασανισμένου λαοῦ, κάθε τι πὸν ἀγωνίζοταν νὰ δώσει ἔκφραση στοὺς πόθους του καὶ ὕλική ὑπόσταση στὰ ὄνειρά του, πὸν πρόβαλε σὲ ἀπαιτητὸ αἷτημα τὰ δικαιώματα τής ἀπέραντης μάζας πάνω στὴ ζωὴ προσφέρονταν θῦμα στὰ χέρια τοῦ ντόπιου ή τοῦ ξένου δήμιου. Τὰ κάτεργα καὶ οἱ τόποι τής ἐχτέλεσης συχνὰ ἄλλαζαν ὀνόματα. Ἡ Ἀκροναυπλία μετονομάζοταν σὲ Χαϊδάρι· τὰ ξενονήσια τοῦ Αἰγαίου ἔπαιρναν τὴ θέση τῶν εἰρηνικῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων. Δὲν ἄλλαζαν ὅμως περιεχόμενο. Ὅλα τὰ θηριώδη ἔνστιχτα τής ἀνθρώπινης φύσης, ὅλες οἱ ἐπιβιώσεις τοῦ χτήνους, κάθε τι πὸν εἶχαμε τὴν ἀφέλεια νὰ πιστεύουμε πὸς ὁ πολιτισμὸς εἶχε ἐπιτύχει ἀνέκκλητα νὰ ἔξαφανίσει βρῆκαν τὴν εὐκαιρία νὰ ἱκανοποιήσουν τὸ σαδισμό τους στὸ αἰμόφυρτο σῶμα ἑνὸς μαρτυρικοῦ λαοῦ.

Ὁ τόπος εἶχε βουβυθεῖ. Τὸ δικαίωμα τής ἔκφρασης, πὸν χρειάστηκαν αἰῶνες δάκρυοι αἱματηρῶν θυσιῶν γιὰ νὰ καταχτηθεῖ, εἶχε καταντήσει προνόμιο ἀποκλειστικὸ τῶν ταπεινῶν κολάκων τοῦ ἰσχυροῦ τής ἡμέρας καὶ τὸ δημόσιο βῆμα χῶρος κυνικῆς δικαιολόγησης τῶν ἐγκλημάτων του. Ἡ σκέψη, πὸν δὲν εἶχε συνηθίσει νὰ ὑπηρετεῖ τὴν ὕλική βία, δταν δὲν ἔβρισκε ἄσυλο στὸ ἀδέσμευτο ἔντυπο τής παρανομίας, ὑποχρεώνοταν στὴν ἀνάπτυξή της νὰ χρησιμοποιεῖ τὴ συμβολικὴ διατύπωση, πὸν εἶχε τὸ προνόμιο καὶ στὸ μεμνημένο νὰ δίνει τὴ δυνατότητα κάτω ἀπὸ τὴς «ἀνώδυνες» ἐκφράσεις της νὰ ὑποπτευθεῖ τὸ πραγματικὸ της περιεχόμενο καὶ τὸ ἄγρυπνο μάτι τοῦ δήμιου τοῦ πνεύματος, πὸν καιροφυλακτοῦσε στὸ πρόσωπο τοῦ λογοκριτή, νὰ διαφεύγει. Στὴν ἄχαρι καὶ κοπιώδη τούτη προσπάθεια κατεξαντλοῦνταν ἓνα μεγάλο ποσοστὸ τής ζωτικότητας ὄλων ἐκείνων, πὸν δὲν ἠθελαν νὰ παραδεχτοῦν πὸς ἡ πνευματικὴ ἀπασχόληση, ἔχτὸς ἀπ' τὴν ἄμεση ἀνταλλακτικὴ της, καμμιά ἄλλη ἀξία δὲν μπορεῖ νὰ διαθέτει. Καὶ μονάχα ἡ συνείδηση τής ἐχτέλεσης ἑνὸς χρέους, ἔκανε δυνατὴ τὴν ἐξακολούθησή της.

Τὸ ἠθικὸ τέλος ἐπίπεδο τής ζωῆς μας γνώρισε μιὰ πτώση χωρὶς προηγούμενο. Οἱ σκοτεινοὶ ἄνθρωποι τῶν παρασκηνίων καταλάβανε ἐξ ἐφόδου τὸ προσκήνιο. Σ' ὅλους τοὺς τομεῖς, σ' ὅλες τὴς ἐκδηλώσεις τής ζωῆς μας ἡ παρουσία τους ἔδινε τὸ χαρακτηριστικὸ τόνο. Κι' ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστῆμη καὶ ἡ δημόσια ζωὴ ἔτεινε νὰ μεταπλαστεῖ «κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσή» τους.

Κριτήριο ἀποκλειστικὸ τής ἐπιτυχίας καὶ τής ἐπιβολῆς παρέμενε τὸ εὐλύγιστο τής σπονδυλικῆς στήλης, ἡ εὐκολία τής προσαρμογῆς, ὁ συγχρωτισμὸς μετ' ἡ συναλλαγῆ καὶ πάνω ἀπ' ὅλα ἡ κατάκτηση τής εὐνοίας τοῦ αὐθέντη, εὐνοια πὸν μονάχα τὸ θάρρος τής γελοιοποίησης καὶ ἡ ὀριστικὴ ἐγκατάλειψη αὐτοῦ πὸν ὀνομάζουμε ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια, θὰ μπορούσε νὰ τὴν ἐπιτύχει. Όχι τώ χρόνια εἶχαμε τὴν αἴσθηση πὸς τὸ ρολοὶ τής ἱστορίας εἶχε γυρίσει αἰῶνες δάκρυοι πρὸς τὰ πίσω. Ὁ σκοτεινὸς Μεσαίωνας εἶχε θρονιαστεῖ στὸν εἰκοστὸ αἰῶνα.

Παρόμοιες κρίσεις πὸν δὲν εἶναι βέβαια σπάνιες στὴν ἱστορία τῶν λαῶν, δὲν βάζουν σὲ δοκιμασία ἀπλῶς πεποιθήσεις καὶ κοσμοθεωρίες, προσφέρουν συγχρόνως καὶ τὰ πιὸ ἀσφελῆ κριτήρια γιὰ τὴν ἀκριβοδικαίη τοποθέτηση τῶν ἐκπροσώπων τους. Καὶ ὁ κανὼνας αὐτὸς ἐφαρμόζεται περισσότερο ἀπὸ ὀπουδήποτε ἄλλου στοὺς ἀνθρώπους τοῦ πνεύματος. Αὐτὸς καὶ μόνος ὁ χαρακτηρισμὸς τους σὰν πνευματικῶν ἀνθρώπων τοὺς καθορίζει μιὰν ἐντελῶς ξεχωριστὴν θέση στὴν πάλη τοῦ μαχόμενου λαοῦ. Κολακεύονται νὰ πιστεύουν πὸς ἀποτελοῦν τοὺς μοναδικοὺς θεματοφύλακας ἑνὸς πολιτισμοῦ, πὸν ἡ ὀχιάχρονη νύχτα στάθηκε ἄρνηση ὀλοκληρωτικῆ. Τὸ γεγονός αὐτὸ πολλαπλασίαζε τὴς εὐθύνες καὶ μετὰβαλε σὲ χρέος τὸ καθῆκον τής ἄρνησης, ἀφοῦ αὐτοὶ δὲν ἀγωνίζονταν ἀπλῶς γιὰ τὴν ἐπιβίωση ἑνὸς λαοῦ, μὰ ὑπερασπίζανε τὴν ὑπόθεση ἑνὸς πολιτισμοῦ. Κι' ἀπὸ μιὰ τέτοια σκοπιὰ θὰ πρέπει νὰ κριθεῖ ἡ στάση τους.

Ἄν τοὺς προσφέρεται μιὰ ξεχωριστὴν θέση στὴν κοινωνικὴ ἱεραρχία, αὐτὸ δὲν τὸ ὀφείλουν σὲ κανενὸς εἶδους «θεῖα δωρεά», μὰ στὸ γεγονός ὅτι στὸ πρόσωπό τους τὸ πλῆθος τής ἀνώδυνης μάζας συνείθισε νὰ βλέπει ἓνα σύμβολο τής ἀνωτερότητας τῶν πνευματικῶν μορφῶν ἀπέναντι στοὺς πρόσκαιρους μετασχηματισμοὺς τής ὕλης, ἓνα μόνιμο τρόποιο τῶν καταχτήσεων τοῦ ἀνθρώπινου μόχτου, ἓνα ἐγγύο τής ἀπρόσοκπτης καὶ συνεχοῦς ἀνόδου τοῦ πολιτισμοῦ, πὸν στὴν ὕπηρεσία του τὸ πλῆθος τής ἀνώδυνης μάζας ἔχει ἀφιερώσει τὴν ὕπαρξή του. Μιὰ μακροαίωνη παράδοση ἔχει χαράξει στὴ συνείδησή του τὴν εἰκόνα τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου φορτωμένη μετ' ὅλα ἐκεῖνα τὰ γνωρίσματα καὶ τὴς ιδιότητες, πὸν ἡ λαϊκὴ φαντασία ξαίρει νὰ χαρίζει στοὺς ἐκλεκτοὺς της.

Καὶ τὸ λαϊκὸ ἔνστιχτο ποτὲ δὲ γελιέται. Ἄν ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ διανοουμένου ἀφαιρέσεις τὸ ἠθικὸ βάθος πὸν τὴν συγκρατεῖ, καταντάει ἔννοια χωρὶς περιεχόμενο. Ἡ ὕποταγή στὸ χρέος, ἡ διάθεση ἡ ἔτοιμη πάντα γιὰ θυσία, ἡ ἐμμονὴ στὴς ἀντιλήψεις, ἡ ἀδυσώπητη πάλη ἐναντία σὲ κάθε τι πὸν δεσμεύει τὸ πνεῦμα

καὶ ἐμποδίζει τὴν ἐλεύθερη ἀνάπτυξη τῶν ἐκδηλώσεών του, ἀποτελοῦν γνωρίσματα πού ἡ ἀφαίρεσή τους θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ τὴν ἀπαλλοτρίωση αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ τίτλου. Ἡ ἐλευθερία γιὰ τὸν ἀληθινὸν ἄνθρωπο τοῦ πνεύματος δὲν εἶναι αἴτημα πού θὰ μπορούσε νὰ τὸ θέσει σὲ ἀμφιβολία ἢ πολιτική του τοποθέτηση ἢ νὰ τοῦ τὸ ἐπιβάλλει ὁ φιλοσοφικός του προσανατολισμὸς μὰ στοιχειώδης προϋπόθεση τῆς ἴδιας τῆς ὑπαρξῆς του. Εἶναι τὸ φυσικὸ κλίμα ἔξω ἀπὸ τὸ ὁποῖο οὔτε στιγμή δὲν θὰ μπορούσε νὰ ζήσει. Ἡ πάλιν του ἐνάντια στὴν ὕλική βία, κάτω ἀπὸ ὁποιαδήποτε μορφή κι' ἂν ἐμφανίζεται, καταμετράει τὸ ποσοστὸ τῆς πίστης του στὸ πνεῦμα, δηλαδὴ τὸ βαθμὸ τῆς εἰλικρίνειας πού τὸν διακρίνει σὰν δημιουργό. Μόνον ὅποιος δὲν ἔχει ἐμπιστοσύνη στὸ πνεῦμα καὶ τὶς ἐπιδιώξεις του μπορεῖ νὰ ἀρνείται τὸν ἀγῶνα πού προϋποθέτει ἢ πραγματώσῃ τους, μπορεῖ νὰ ὑπηρετεῖ τοὺς διώχτες του ἢ νὰ παραμένει «οὐδέτερος» θεατῆς τῶν διωγμῶν του. Ἡ ἀπασχόληση μὲ τὸ πνεῦμα δὲν παραχωρεῖ προνόμια, δημιουργεῖ ὑποχρεώσεις. Κι' ἀπὸ τὸν τρόπο πού κατορθώνει ν' ἀνταποκριθεῖ σ' αὐτὲς ἢ πνευματικὴ ἡγεσία ἐνὸς λαοῦ κρίνεται ὄχι μονάχα ἡ ἀξία της μὰ κι' αὐτὴ ἢ ἴδια ἢ ἀναγκαιότητα τῆς παρουσίας της. Γιατὶ δὲν ἀποτελεῖ διακοσμητικὸ στοιχεῖο μὰ ὑπεύθυνο συνιελεστή τῆς ἱστορίας τοῦ λαοῦ πού τῆς προσφέρει τὴ δυναίοντα τῆς ὑπαρξῆς. Κι' ἂν τὶς στιγμὲς πού ἡ ζωὴ ἀκολουθεῖ τὴν εὐθύγραμμη λεωφόρο τῆς συνήθειας καὶ τοῦ κανονικοῦ οἱ ὁποῖοσδήποτε ἐλλείψεις της θὰ μπορούσαν ἴσως, νὰ παραβλεφθοῦν ἀντίθετα τὶς στιγμὲς τῶν κρίσεων καὶ τῶν δοκιμασιῶν καὶ ἡ ἀναγκαιότητα τῆς παρουσίας της γίνεται περισσότερο αἰσθητὴ καὶ ἡ ὀλιγωρία μπροστὰ στὸ χρέος μπορεῖ νὰ ἔχει μοιραῖες γι' αὐτὴν συνέπειες.

Ὅταν ἓνας λαὸς κινδυνεύει τὸν ἔσχατο κίνδυνο, ὅταν οἱ ἀξίες τῆς ζωῆς του καὶ οἱ πραγματώσεις τοῦ πολιτισμοῦ του ἀπειλοῦνται μὲ ἔξαφνισμό, ὅταν ἡ ὕλική βία μὲ τὴν ποινὴ τοῦ θανάτου τοῦ ἐμποδίζει τὴν ἐλεύθερη ἐκδήλωσή του κανέναν καὶ πολὺ περισσότερο ἢ πνευματικὴ του ἡγεσία δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ παραμένει «οὐδέτερος» θεατῆς. Μιὰ τέτοια ἐνέργεια θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ παραχώρηση τῶν πρωτοτόκιων «ἀντὶ πινακίων φακῆς» δηλαδὴ γιὰ ταπεινὸ ἀντάλλαγμα τῆς ἐξασφάλισης τοῦ ἀκόμη ταπεινότερου σαρκίου της.

Ἰδιαίτερα στὸ ἱστορικὸ μεταίχμιό, πού ζοῦμε, πού μιὰ ἀνέκκλητα κατὰδικασμένη ἀπὸ τὴν ἱστορία κοινωνικὴ μορφή, στὴν προσπάθειά της νὰ διατηρηθεῖ σὴν ζωῇ, χρησιμοποιεῖ κάθε θεμιτὸ καὶ ἀθέμιτο μέσο γιὰ νὰ ἐπιτύχει τὴν ἐπιβίωσή της οἱ εὐθύνες τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου πολλαπλασιάζονται. Ἡ γενικὴ ἀτόμωσφαιρα τῆς ἀποσύνθεσης πού τὸν περιβάλλει ἐξασκεῖ τὴν ἐπίδρασή

της καὶ πάνω σ' αὐτόν. Ὁ λίγο ἢ πολὺ παρασιτικός χαρακτήρας τοῦ λειτουργήματος πού ἔχτελεῖ (κι' αὐτὸ ἀφορᾷ περισσότερο τὴν τέχνη, πού στὴν οὐσία της παραμένει μιὰ πολυτέλεια) τὸν δίνει μὲ ἀπειρους δεσμούς μὲ τὸ οἰκονομικὰ κυρίαρχο στρώμα, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐξαρτᾶ τὴ συντήρησή του καὶ δυσκολεύει μιὰ ἀρνητικὴ τοποθέτηση ἀπέναντί του.

Χωρὶς ὡστόσο αὐτὴ τὴ τοποθέτηση, στὴν ἐποχὴ μας, δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ ἀγῶνας γιὰ τὸ πνεῦμα. Τὸ κοινωνικὸ στρώμα γιὰ τὸ ὁποῖο μιλάμε στὸν ἀγῶνα τῆς αὐτοσυντήρησης πού διεξάγει εἶναι ὑποχρεωμένο νὰ ἐμποδίσει μὲ κάθε μέσο ὁποιασδήποτε μορφῆς ἔρευνα γιὰ τὴν αὐτὴ διευρύνοντας τοὺς ὀρίζοντες τῆς ἀνθρώπινης σκέψης κάνει φανερὸ τὸν ἀντιδραστικὸ, γιὰ τὸν ἄνθρωπο, χαρακτήρα τῆς ἐπιβίωσης του καὶ συνειδητοποιεῖ, σ' ὄλοένα καὶ μεγαλύντερα στρώματα, τὴν ἀνάγκη τῆς ἀλλαγῆς. Αἰκίανον νὰ ὀργανώσει τὴν ἰδεολογικὴ ἄμυνα καὶ νὰ ἀγωνιστεῖ στὸ πνευματικὸ πεδίο, ἀφοῦ τὰ ἰδανικὰ πού ἀντιπροσωπεύει οὔτε νὰ ἐνθουσιάσουν οὔτε νὰ ἐμπνεύσουν ἔχουν τὴν δυνατότητα, καταφεύγει στὴ βοήθεια τῆς ὕλικῆς βίας ἀναθέτοντας στὴν ἀμφίβολης ἀξίας ἀποτελεσματικότητά της τὴν φροντίδα τῆς ὑπεράσπισης τοῦ καθεστώτος του. Τοὺς διανοούμενους πού ἔξαρτᾶ, ὅταν δὲν τοὺς προορίζει γιὰ τὸν ταπεινὸ ρόλο τοῦ ἀπολογητῆ τῆς ὕλικῆς βίας, τοὺς θέλει τουλάχιστον «οὐδέτερους» θεατῆς, δηλαδὴ ζηταίει τὴ σιωπηλὴ συγκατάθεσή τους, στὸν ἐξοντωτικὸ γιὰ τὸ πνεῦμα ἀγῶνα πού ὀργανώνει.

Σὲ τέτοιες στιγμὲς ἢ προσφορά τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου δὲν μπορεῖ καὶ δὲν θὰ ἦταν νοητὸ νὰ κοιθεῖ μὲ προηγούμενη ἀφαίρεση τῆς κοινωνικῆς του ἀποστολῆς. Ὁ ἐπιστήμονας καὶ ὁ καλλιτέχνης, ἡ στενὴ εἰδικότητα τοῦ καθενός, περνᾶνε σὲ δεύτερο πλάνο γιὰ νὰ παραμείνει κυρίαρχη ἢ μορφή τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Τοῦ ἀνθρώπου, πού ἀναπόσπαστο κύταρο τοῦ λαοῦ του, ζεῖ τὶς ἴδιες μὲ κείνον ἀγωνίες, καὶ ἐξ αἰτίας ἀκριβῶς τῆς ξεχωριστῆς του θέσης, ὀργανώνει καὶ πρωτοστατεῖ στοὺς ἀγῶνες γιὰ τὴν περιφρούρηση τῶν ἀξιῶν πού τάχτηκε θεματοφύλακας. Δὲν εἶναι τόσο οἱ ἐπαγγελματικὲς του ἰκανότητες, τὸ ποσοστὸ τῆς ἰδιοφυΐας του, ἐκεῖνο πού μπορεῖ νὰ τὸν ἐπιβάλλει καὶ τὸ ὁποῖο βαρύνει ἀλλὰ ἡ ἠθικὴ του προσωπικότητα. Ἄν αὐτὴ ἀπουσιάζει, εἴτε γιὰ μεμονωμένα πρόσωπα πρόκειται εἴτε γιὰ ομάδες στὸ σύνολό τους, ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου θάταν ἄσκοπη πολυτέλεια.

Ἄπὸ μιὰ τέτοια σκοπιὰ βλέποντας τὰ πράγματα θὰ πρέπει, νομίζω, νὰ τὸ ὁμολογήσουμε: ἡ ὀχτάχρονη δουλεία ἤρθε μὲ τὸν πιὸ τραγικὸ τρόπο νὰ ἐπιβεβαιώσει τὰ συμπερά-

σματα όλων ξεκίνων, πού καθ' όλο τὸ διάστημα τοῦ μεσοπολέμου δὲν ἔπαψαν νὰ ἐπαναλαμβάνουν τὴν οὐσιαστικὴ ἀνυπαρξία αὐτοῦ πού ὀνομάζουμε πνευματικὴ ζωὴ. Οἱ ἐκπρόσωποι τῆς στῆ μεγάλης τους πλειοψηφία, δὲν ἔβλεπαν τὴν ἀπασχόλησή τους μὲ τὸ πνεῦμα παρὰ σὰν ἀπλὴ ὑπόθεση ἀγοραπωλησίας. Δὲν χρειάστηκε παρὰ μιὰ ἐλάχιστη πίεση γιὰ νὰ δείξουν τὴν πραγματικὴ τους φυσιογνωμία. Γιατὶ ποιά στάθηκεν ἐπὶ τέλους ἡ σιὰς τῶν πνευματικῶν μας ἀνθρώπων, τῆς πλειοψηφίας τους ἔννοω, κατὰ τὴν περίοδο τῆς τραγικῆς νύχτας πού ζήσαμε; Ἄς γυρίσουμε γιὰ λίγο πρὸς τὰ πίσω τὸ βλέμμα μας. Ξαίρουμε πὼς θὰ μᾶς κατηγορήσουν γιὰ παρελθοντολογία. Λησιμονᾶνε ὅμως πὼς τὸ παρελθὸν αὐτό, πού ἔχουν κάθε συμφέρον νὰ τὸ κρατήσουν στῆ λήθη, εἶναι τὸ μόνο πού μπορεῖ νὰ μᾶς δώσει τὴ δυνατότητα νὰ δοῦμε τὸ Σήμερα στῆ πραγματικὴ του μορφή καὶ νὰ προπαρασκευάσουμε τὸν ἑαυτὸ μας γιὰ τὸ πιθανὸ Αὔριο. Οἱ λαοὶ πού δὲν ἔχουν μνήμη δὲν οἰκοδομοῦν συνειδητὰ τὴν ἱστορία τους. Παραμένουν ἀπλοὶ αὐτοσχεδιαστές, ἀσυνείδητα ὄργανα στὰ χέρια τῆς τυφλῆς ἀναγκαιότητας. Καὶ προσωπικὰ τουλάχιστο δὲν νομίζουμε ἄξιο μιᾶς τέτοιας μοίρας τὸ λαὸ πού κατοικεῖ στοὺς ξεροὺς τούτους βράχους.

Εἶπαμε νὰ γυρίσουμε πρὸς τὰ πίσω. Τί νὰ πρωτοσημειώσουμε ὅμως; Πνευματικὰ σωματεῖα δὲν ἔλειψαν ποτὲ ἀπὸ τὸν τόπο μας. Ἄπὸ ποιητὲς καὶ πεζογράφους, δόξα τῷ Θεῷ, ποτὲ δὲν εἶχαμε ἔλλειψη. Κι' ὅμως ἀπὸ τὸ πλῆθος αὐτὸ οὔτε μιὰ φωνὴ διαμαρτυρίας δὲν τόλμησε νὰ ὑψωθεί ὅταν οἱ πλατεῖες τῆς Ἀθήνας καὶ τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων εἶχαν γεμίσει ἀπὸ τὴ στάχτη τῆς συμπυκνωμένης ἀνθρώπινης σκέψης, ὅταν ἡ παρουσία στῆ βιβλιοθήκη σου ἐνὸς τόμου τοῦ Γολστί ή τοῦ Γκόρνυ ἀρκοῦσε γιὰ νὰ σοῦ ἐξασφαλίσαι δωρεάν εἰσιτήριο γιὰ τὰ ξερονήσια τοῦ Αἰγαίου, ὅταν τὰ περιοδικὰ καὶ οἱ ἐφημερίδες, πού οἱ συντάχτες τους εἶχαν τὴν ἀφέλεια νὰ πιστεύουν πὼς δημόσια ἐκφραση σημαίνει κάτι τὸ διαφορετικὸ ἀπ' τὴν πληρωμένη κολακεία, παύονταν ἢ μιὰ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἄν οἱ συνάδελφοὶ τους φυλακίζονταν, ἂν ἓνας λαὸς ὀλάκαιρος στὸ πρόσωπο τῶν πιδ ζωτικῶν του στοιχείων, κι' ὄχι στοιχείων μιᾶς μόνης παράταξης, στερούνταν κάθε ἀνθρώπινο δικαίωμα, αὐτὸ δὲν εἶταν κάτι πού θὰ μποροῦσε νὰ τοὺς ἐνοχλήσει. Αὐτοὶ ὅταν δὲν ὀμφαλοσκοποῦσαν κλεισμένοι στὸ γυάλινο πύργο τοῦ ἑαυτοῦ τους ἀπασχολοῦνταν μὲ τὴ σύνταξη ψηφισμάτων ἐγκωμιαστικῶν γιὰ τὸν τύραννο.

Ἦρχεσε ἓνας μέτριος δημοσιονομικὸς μισθὸς γιὰ νὰ συνωστίζονται κατὰ δεκάδες ἔξω ἀπ' τὴν ὑπηρεσία τῆς λογοκρισίας, λόγιοι καὶ δημοσιογράφοι, δικιδικώντας μιὰ θέση φω-

τοσβέστη, ἄνθρωποι τοῦ πνεύματος αὐτοί, χωρὶς νὰ ἀναλογισθοῦν κἄν πὼς δὲν εἶναι πάντα ὁ ὕλικὸς θάνατος ἡ χειρότερη λύση. Οἱ συνοικίες καὶ τὰ ἐπαρχιακὰ κέντρα τοὺς γνώρισαν κατὰ δεκάδες στὸ πρόσωπο φτηνῶν ρητόρων, τῶν πιδ πρόχειρων Εὐαγγελίων πού τόλμησε ποτὲ καθεστὼς νὰ προβάλλει γιὰ ἰδεολογικὸ του πιστεύω. Κάτι χειρότερο μάλιστα. Ντυμένοι μὲ τὴ γνωστὴ γελοιογραφία, πού ἀποκαλοῦνταν στολὴ νεολαίας, εἶχαν τὴν τόλμη νὰ ἐμφανίζονται δημόσια, χωρὶς νὰ φοβοῦνται τὴ γελοιοποίηση καὶ οἱ ἀφελέστεροι ἀπ' αὐτοὺς ἔσπευσαν ν' ἀποθανάτισουν τὸ κατάντημα μιᾶς γεννεᾶς διανοουμένων, ἀφίνοντας στοὺς ἐπερχόμενους μνημεῖο «ἔσσαι», τὴν εἰκόνα τους μὲ τὸ διακριτικὸ σῆμα τοῦ γενίτσαρου. Ἄπὸ τοὺς ἴδιους αὐτοὺς μὲ ἐπὶ κεφαλῆς μάλιστα καθηγητὲς Πανεπιστημίων στρατολογούνταν οἱ περίφημοι «θεωρητικοὶ» τοῦ «νέου κράτους» καὶ τῆς «Νεολαίας». Κι' ἂν κανένας εἶχε τὴν ὑπαμονὴ νὰ συγκεντρώσει τίς ἀφιερώσεις, τὰ ποιήματα, τὰ ἄρθρα καὶ τίς προσλαλιές, τὰ διάφορα δημοσιεύματα, σὲ κάθε λογῆς ἐντυπα, πού ἐξυμνοῦσαν τὸ καθεστὼς τῆς βίας καὶ τοὺς πρωτεργάτες τους, ἀπὸ ἀνθρώπους πού θὰ περιμένε κανένας ἂν ὄχι τίποτε ἄλλο τουλάχιστο τὴν ὑπογραφή τους νὰ σεβαστοῦν, θὰ σχηματίζονταν ἴσως ὁ ὀγκωδέστερος τόμος πού βγήκε ποτὲ ἀπὸ τυπογραφεῖο. Ἀσφαλῶς ἡ ἱστορία δὲν θὰ ἔχει νὰ προσφέρει παράδειγμα μεγαλύτερης κατάπτωσης.

Μὲ τὴν τετραετία πού ἀκολούθησε δὲν νομίζω πὼς τὰ πράγματα ἄλλαξαν βασικά. Ἡ λογοκρισία, ἀπ' ὅσο ξαίρω, δὲν γνώρισε κρίση προσωπικοῦ. Τὸ ὄργανο συνεργασίας, ὄχι μὲ τὸν ἰταλικὸ λαό, μὰ μὲ τοὺς δήμιούς του, δὲν στερήθηκε συνεργάτες. Κι' αὐτὲς ἀκόμη οἱ πανεπιστημιακὲς ἔδρες, ὅπως ἀκριβῶς καὶ προηγούμενα, γνώρισαν ὑποψηφίους, πού δέχτηκαν μὲ χαριστικὰ διατάγματα, ὑποκλέπτοντας μὲ κάθε εἶδος ἐκβιασμὸ τοὺς ψήφους τῶν συναδέλφων τους ν' ἀναρριχηθοῦν σ' αὐτὲς, χωρὶς οὔτε ἡ ἐπαγγελματικὴ τους ἠθικὴ νὰ θίγεται, οὔτε τὸ παράδειγμα πού θὰ προσέφεραν στῆ νεολαία, πού ἀνελαμβάνανε νὰ διαπαιδαγωγῆσουν, νὰ σκεφτοῦν. Καὶ τὰ κρούσματα ἀσφαλῶς θὰ εἶταν πολὺ περισσότερα, ἂν τὸ καθεστὼς πού μᾶς ἐπέβαλε ὁ γερμανικὸς φασισμὸς δὲν εἶχε ἐκδηλᾶ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς προσωρινότητας, καὶ τὸ ἀνερχόμενο κύμα τῆς λαϊκῆς ἀγανάκτησης δὲν ὑψώνονταν φραγμὸς σὲ τέτοιου εἶδους ἐνέργειες, ὑποχρεώνοντας ἓνα πλῆθος ὑπευθύνων, πανικόβλητο ν' ἀναζητήσῃ τὴν τελευταία στιγμή ἓνα ὀποιοδήποτε λάβαρο, μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς εἶτσι θὰ κατόρθωνε νὰ ἐπιτύχει, ἂν ὄχι τίποτε ἄλλο, τουλάχιστο τὴν συγκατάβαση.

Σταθήκαμε σὲ μερικὲς χαρακτηριστικὲς ἐκδηλώσεις. Ἄν ὁ

χώρος μᾶς τὸ ἐπέτρεπε καὶ ἡ ἀναμόχλευση ἐνὸς τέτοιου ὄχλου δὲν μᾶς ἀηδίαζε θὰ μπορούσαμε εὐκόλα νὰ προεχτείνουμε τὸν κατάλογο τῶν περιπτώσεων, πού ἄλλοίμονο δὲν στάθηκαν ἀπλῆς περιπτώσεις, καὶ μὲ τὴν ἀναφορά μας σὲ πρόσωπα καὶ ἐνέργειες ἀτομικῆς, νὰ κάνουμε πιὸ αἰσθητὸ τὸ βαθμὸ τοῦ ξεπεσμοῦ μιᾶς δολάκαιρης γενιάς. Δὲν εἶταν ὅμως αὐτὸς ὁ σκοπὸς μας. Ὁ ῥόλος τοῦ τιμητῆ μένει ἔξω ἀπ' τὶς προθέσεις αὐτῶν τῶν γραμμῶν. Γι' αὐτὸ δὲ σταθήκαμε καὶ στὶς ἐξαιρέσεις, πού ὅσο λίγες κι' ἂν εἶταν, δὲν παύουν γι' αὐτὸ νὰ διατηροῦν ἀπόλυτη τὴν ἀξία τους. Ὁ κληρὸς αὐτὸς, ἀνήκει σ' ἄλλους. Σ' αὐτοὺς πού θὰ κληθοῦν αὔριο νὰ ἀνοικοδομήσουν τὴ χέρσα Γῆ πού τοὺς κληροδοτεῖ ἡ σημερινὴ γενιά. Πιστεύουμε πὼς ἀπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ πολέμου θὰ ξεπηδήσει ἕνας καινούριος κόσμος. Ἡ ὀδυνηρὴ πείρα, πού ἡ ἀνθρωπότητα συγκεντρώνει τὶς φρικτὲς τοῦτες μέρες τῆς παγκόσμιας ἀνθρωποσφαγῆς, δὲν θέλουμε νὰ πιστέψουμε, πὼς μπορεῖ νὰ παραμείνει ἄγνοη. Τὸ ὄνειρο μιᾶς ἀνθρωπίνου-τερης κοινωνίας, πού τὸ διέθρεψε ἡ φρίκη τῆς πρώτης γραμμῆς καὶ τὸ γιγάντωσαν οἱ ἀγωνίες τῶν μετόπισθεν θὰ μπεῖ κάποτε στὸ δρόμο τῆς πραγματοποίησής του. Ὅσοι θὰ ἀναλάβουν τὸν ὄγκον τῆς ὑλοποίησής του θὰ ἔχουν πολλὰ νὰ διδαχτοῦν ἀπὸ τὸ παρελθὸν γιὰ τὸ ὅποιο σήμερον μιλάμε. Ἡ ὀριστικὴ καὶ ἀμετάκλητη καταδίκη του θὰ ἀποτελέσει ἴσως τὴ μόνη ἐγγύηση πὼς ἐκεῖνο πού, ἐγίνε χτὲς δὲν πρόκειται νὰ ξαναγίνει αὔριο.

ΒΑΣΣΟΣ ΒΑΡΙΚΑΣ

ΝΥΧΤΕΡΙΝΗ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΗ

ΔΙΗΓΗΜΑ *)

Ὅσο γιὰ τὸ γιδοβοσκό . . . Δὲν ἦταν ὄποιος φαινόταν. Εἶχε ἕνα μεγάλο ζεμπίλη στὸν ὄμο του καὶ εἶπε: Θὰ δώσω στὰ ζῶα μου ἕνα καλὸ πίτουρο μὲ ἄλμη. Μιλοῦσε μὲ τὸν ἑαυτό του ἐνῶ ἤμουν πλάι του. Θύμωσα γιὰτὶ ἤθελε νὰ μὴν ὑπάρχω κοντά του. Σήκωσε ψηλὰ τὸ κεφάλι του καὶ κοίταξε τὸν ἥλιο μέσ' ἀπὸ τ' ἀσημένια φύλλα τῆς λεύκας. Κοιτοῦσε ἐπίμονα, νοσταλγικὰ ἐκεῖ ψηλά. Ὑστερα χαμήλωσε τὸ κεφάλι του καὶ εἶπε: Ἐφερα ἔδῳ τὰ ζῶα μου μὰ γιὰ νὰ λέω τὴν ἀλήθεια δὲν ἔλπιζα νὰ βρῶ τὶς λεῦκες. Τὸ νερὸ στὸ κεφάλι ἔχει κοπεῖ. Δὲ βρῆκα νὰ ποτίσω τὰ ζῶα μου.

Τὸ πρόσωπο τοῦ Φουντούλη φανερώνει τώρα ὅλο τὸν πόθο νὰ ἐκμυστηρευθεῖ, νὰ βγάλει ὅτι ἔχει στὴν ψυχὴ του καὶ νὰ ἡσυχάσει. Πιστεύει πὼς ἂν τὰ πεί ὅλα ἡ Μαρία θὰ τὸν μισήσει. Στριφογυρίζει τὸ βλέμμα του σ' ὅλο τὸ σπίτι. Τὸ περπατᾷ πάνω στοὺς τοίχους, τὸ ἀνεβάζει καὶ τὸ κατεβάζει. Τὸ σταματᾷ, σὰ νὰ θέλει νὰ πάρει κάτι ἀπὸ τὰ πράγματα. Ὅταν φτάνει στὸ πρόσωπό της καὶ συναντᾷ τὸ βλέμμα της νιώθει ἕνα ρίγος σὰ νὰ τὸν καιεῖ ἡ ἀγάπη της, γιὰτὶ τὸν ὑποχρεώνει νὰ εἶναι ὄχι πιά ὁ Φουντούλης ἀλλὰ αὐτὸς ὁ ἄλλος: Φαίνεται, λέει πὼς κάτι μάντεψε γιὰτὶ ἔρριξε τὸ μάτι του ἐπάνω μου. Ἐγὼ ὅμως ἤμουν τόσο βέβαιος πὼς εἶχα μπροστά μου τὸν ἀνθρώπο πού ζητοῦσα πού, πὼς νὰ σοῦ τὸ πῶ, δὲ δίστασα καθόλου. Μονάχα ἤθελα νὰ μάθω ἀκόμα κάτι. Τί ἀκριβῶς ἤθελα νὰ μάθω δὲν ξέρω. Ἄν μὲ ρωτήσεις καὶ τώρα δὲ μπορῶ νὰ σοῦ τὸ πῶ. Θυμᾶμαι μονάχα πὼς ἤρθες μιὰ στιγμὴ στὴ φαντασία μου, ἔτσι ὅπως ἤσουν αὐτὸν τὸ βράδυ, κείνο τὸ φοβερὸ βράδυ.

Ἐβγαλε ἕναν βαθὺ στεναγμό. Μιὰ ἀλλοίωση φάνηκε στὰ χαρακτηριστικά του:

Τότε ζύγωσα καὶ κάθισα πλάι του. Ἦμωνα βέβαιος πὼς δὲν ἦταν ἄλλος. Ἦμωνα βέβαιος πὼς ἦταν αὐτὸς πού ζητοῦσα ἔδῳ καὶ πολλὰ χρόνια, ἀπὸ κείνο τὸ βράδυ πού ἐγίναν ὅσα ἐγίναν καὶ ἐφυγα ἀπὸ κοντά σου. Ἦξερα ἀκόμα πὼς ζυγώνοντάς

*) Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο.

τον δὲν εἶχα κανένα σκοπό, πὼς τὸκανα ἔτσι ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ πλησιάσω ἕναν ἄνθρωπο. Δὲν ξέρω τί θὰ ἦταν γι' αὐτὸν ἢ γιὰ μένα ἂν μ' ἀναγνώριζε. Δὲν τὸ σκέφτηκα. Τὸ πολὺ πολὺ νὰ ἔπεφτε ὁ ἕνας στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ ἄλλου καὶ νὰ ζητοῦσε συχώρηση. Εἶχαν περάσει τόσα χρόνια. Ἐγὼ ἤμουνα πιά ἕνας ἄλλος ἄνθρωπος, κι αὐτὸς . . . Ὅσο γι' αὐτὸν δὲ μπορεῖ Μαρία νὰ σοῦ πῶ τί ἦταν . . .».

«Θέ μου, λέει αὐτὴ τρέμοντας, γιατί με βασανίζεις;»

«Τέλειωσαν ὅλα, Μαρία, ἀπὸ αὐριο εἴμαστε ἄλλοι ἄνθρωποι. Ἡ μέρα πὺν ξημερώνει θὰ μᾶς βρεῖ τὸν ἕνα πλάι στὸν ἄλλο ὅσο καμμιά φορὰ στὴ ζωὴ μας. Μὴ λυπᾶσαι γιὰ ὅτι ἔγινε, ἦταν ἀναγκαῖο. Ἀλλὰ ἄκουσε παρακάτω :

Τὸ νερὸ στὸ Κεφαλάρι, γυρίζει καὶ μοῦ λέει, ἔχει κολεῖ. Δὲ βροῖκα νὰ ποτίσω τὰ ζῶα μου. Ἡπια νερὸ τοῦ ποταμοῦ. Λένε πὼς φέρνει τὸν τύφο. Δὲν τὸ πιστεύω. Ἐχω πιεῖ νερὰ πὺν μέσα τους σάπιζαν πτώματα, ἀπὸ ἀνθρώπους καὶ ζῶα. Δὲν ἔπαθα τίποτα. Δὲν πιστεύω πὼς μπορῶ νὰ πάθω τίποτα. Δὲν ὑπάρχουν ἀρρώστιες. Δὲν ὑπάρχει οὔτε ὁ θάνατος. Ὁ θάνατος εἶναι αὐτό: Κλείνει τὰ μάτια του. Τί εἶναι αὐτό; Ξέρεις τίποτα; Ὅχι. Ὅσο ξέρεις ἐσὺ ἄλλο τόσο ξέρω κι ἐγὼ.

Ἡ κατσίκα ἔσυρε τὴν ἀλυσίδα, πῆγε κοντὰ του καὶ τοῦ δάγκωσε τὸν ὄμο: Βασιλική, τῆς λέει, κάτσε φρόνιμα. Ἡπια νερὸ ἀπὸ ποτάμια βουρκιασμένα, λέει. Κοιμήθηκα πλάι σὲ βάλτους. Ἐφαγα φίδια. Μὲ δάγκωσαν φαρμακερὲς ἀράχνες. Μὲ κρέμασαν οἱ ἄνθρωποι ἀνάποδα καὶ μὲ κάπνισαν σβουნიές. Ἐμεινα βδομάδες νυστικός. Περπάτησα μερόνυχτα μὲ βροχὴ, μὲ κρύο καὶ μὲ χιόνι. Περπάτησα κάτω ἀπὸ λιοπύρια μὲ τρία μολύβια στὸ κρέας μου. Δὲν ἔπαθα τίποτα. Ὅταν μὲ δάγκωσε τὸ φίδι ἔσφιξα τὰ δόντια μου. Σφίξε τὰ δόντια σου, μοῦ λέει, καὶ μὴ φοβᾶσαι. Μὲ κοίταξε σὰν ἄνθρωπος πὺν τὰ ἤξερε ὅλα καὶ πὺν ἦταν ἔτοιμος γιὰ ὅλα. Μὲ κοίταξε μὲ τὸ βλέμμα τοῦ ἀνθρώπου πὺν λέει: Ἐχω τρία μολύβια μέσ' στὸ κρέας μου καὶ δὲ φοβοῦμαι τίποτα. Ξέρω μοῦ λέει ποιὸς εἶσαι καὶ πὺν ἔρχεσαι. Ξέρω ποιά ἀφορμὴ σὲ φέρνει. Μονάχα ὅ,τι ἔχει νὰ γίνεῖ ἂς γίνεῖ. Νὰ τελειώνουμε.

Τὸν κοιτάζω μὲ ἔκπληξη καὶ ὕστερα μὲ τρόμο καὶ μὲ θυμό. Τοῦ ἀπάντησα λίγο βάνουσα, θυμᾶμαι, γιατί με πείραξε ἡ σιγουριὰ καὶ ἡ ἀφοβία του, ἀκόμα καὶ γιατί ἴσως ἤξερε περισσότερα ἀπ' ὅτι ἔλεγε. Ὑστερα ὅμως μετάνιωσα βλέποντας τὴν ἀλήθεια ζωγραφισμένη στὸ πρόσωπό του καὶ τὴ μιζέρια κάτω ἀπὸ τὴν ὀποία ζοῦσε καὶ ἀνάπνεε. Ἰδιαίτερα ἡ λαδιὰ στὴν πλάτη του καὶ κεῖνο τὸ ζεμπίλι πὺν δὲν τὸ κατέβαζε ποτε ἀπὸ τὸν ὄμο του, μοῦ ἔκαναν μιὰ φοβερὴ ἐντύπωση, μοῦ δημιουργοῦσαν ἕνα

εἶδος ἀδιαθεσίας. Τοῦ ἀπάντησα πὼς δὲν εἶχα καμιὰ πρόθεση καὶ πὼς τὸν πλησίασα ἔτσι ἀπὸ . . . ἔτσι ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ πλησιάσω κάποιον.

Γέλασε στὴν ἀρχὴ καὶ ὕστερα εἶπε σοβαρὰ κάνοντας τὴ φωνὴ του πολὺ ἀντιπαθητικὴ καὶ σκληρὴ :

Ἄν ἦρθες γι' αὐτὸ νὰ φύγεις. Νὰ φύγεις, νὰ μὴ σὲ βλέπουν τὰ μάτια μου. Δὲν ἔχω τὴν ἀνάγκη κανενός, ἰδιαίτερα ἐσένα, πὺν ἔρχεσαι ἔτσι, πὼς νὰ στὸ πῶ, μὲ γλύκα . . .

Ἦταν φανερὸ πὼς τὸ συμπονετικὸ ὕφος μου τὸν πείραζε. Τὸβλεπα στὰ μάτια μου.

Σηκώνεται, μαζεύει τὴν ἀλυσίδα, δίνει μιὰ στὸ ζεμπίλι νὰ ἀνεβοκατεβεῖ καὶ νὰ βολευτεῖ στὸν ὄμο του σὰν ἕνα βᾶρος πὺν τοῦ ἦταν ἀναγκαῖο νὰ τὸ αἰσθάνεται καὶ κατεβαίνει στὸ ρέμα: Ἐλα γαλύφικο, λέει στὸ κατσικάκι του, καὶ σὲ μένα ὅταν δὲν ἔβλεπα πιά: Καλὸ βράδυ.

Δὲ μπορῶ γὰ σοῦ πῶ τί ἔνιωσα. Θυμᾶμαι μονάχα πὼς ἴσαμε δυὸ ὄρες κυνηγοῦσα τὸν ἄνθρωπο μέσ' στὸ ρέμα.

Αὐτὸς ἄφισε τὶς κατσίκες, πέταξε τὸ ζεμπίλι ἀπὸ πάνω του καὶ ἔτρεχε σὰ διάβολος. Ἐχεις δεῖ ἀγρίμια νὰ κυνηγιῶνται, ἔτσι μοιάζαμε καθὼς τρέχαμε μέσ' στὰ καλάμια καὶ στὰ σκίνα, καθὼς στήναμε καρτέρι γιὰ νὰ ριχτεῖ ὁ ἕνας πάνω στὸν ἄλλο καὶ νὰ τὸν φάει. Ὅταν τὸν ἔφτασα ἦταν πιά ἀργά. Ἐνας ἄλλος μὲ εἶχε προλάβει, ἕνας ἄλλος πιὸ σβέλτος, πιὸ γορήγορος, πιὸ ἀποφασιστικὸς. Ὁ γιδοβοσκὸς εἶχε χτυπηθεῖ στὸ ἀριστερὸ πλευρὸ δυὸ δάχτυλα κάτω ἀπὸ τὴν καρδιά. Εἶχε πέσει τ' ἀπίστωμα πάνω στὰ χαλίκια τοῦ ποταμοῦ καὶ τὸ αἷμα του ἔτρεχε σὰν βροῦση. Ἐσκυψα πάνω του καὶ δὲν ἤξερα τί νὰ κάνω γιὰ νὰ τοῦ σταματήσω τὴν αἱμορραγία. Στὴ σύγχισή μου καὶ μὴ μπορώντας νὰ κάνω τίποτα κοιτοῦσα τὸ αἷμα νὰ τρέχει. Ὑστερα ἔβαλα τὸ χέρι μου καὶ πίεσα τὴν πληγὴ. Μὰ τὸ αἷμα πετάγονταν μὲ ὄρμη ἀνάμεσ' ἀπὸ τὰ δάχτυλά μου. Ἐσκισα τότε τὸ πουκάμισό μου καὶ τὸν ἔδεσα βάζοντας ἀπὸ πάνω μιὰ πέτρα πὺν τὴν πίεξα μὲ τὰ χέρια μου. Μὰ πάλι ἡ ζωὴ του ἔτρεχε ἀσταμάτητη καὶ ἔκανε ἕνα κόκκινο αὐλάκι στὸ χῶμα.

Κοίταξα δεξιὰ ἀριστερὰ νὰ δῶ ποιὸς τὸν χτύπησε, ἐνῶ πίεζα τὴν πληγὴ καὶ τοῦ μιλοῦσα σι' ἀφτί γιὰ νὰ τὸν ἡσυχάσω, σὰ νὰ μὴν ἦταν τίποτε τὸ σοβαρὸ: Θὰ περάσει, τοῦ ἔλεγα, πὲς μου ὅμως ποιὸς σὲ χτύπησε. Τὸ ξέρω, λέει αὐτὸς, πὼς θὰ περάσει. Δὲ φοβοῦμαι, ἔχω τρία μολύβια μέσα μου. Ἡ φωνὴ του ὅμως ὅτι πὺν ἀκούγονταν. Προσπαθῶ νὰ τοῦ σταματήσω τὸ αἷμα καὶ τοῦ βροῦξω τὰ χεῖλια μὲ λίγο κονιάκ πὺν τὸ εἶχα στὸ παγοῦρι :

— Ἄσε με, μοῦ λέει, δὲ χροιάζομαι τίποτα.
— Ποιὸς σὲ χτύπησε τοῦ λέω πάλι :

— Ἐσύ, μοῦ λέει, καὶ ἀνοίγει τὰ μάτια του μεγάλη, ἐκπληκτα, περίεργα, σὰ νὰ μ' ἐβλεπε πρώτη φορά.

— Ὅχι ἐγώ, τοῦ λέω, ὄχι ἐγώ.

Τοῦ τὸ εἶπα δυνατὰ αὐτὸ τὸ ὄχι, τόσο δυνατὰ, πού ἀντιλάησε ἡ ρεματιά.

— Ἐσύ, μοῦ λέει, κι ἓνα πικρὸ γέλιο ζωγραφίζεται στὰ χεῖλια του. Μὰ ἔκανες λάθος. Δὲν εἶμαι αὐτὸς πού ζητοῦσες. Ἐγὼ εἶμαι ἓνας ἄλλος κι ἐσύ εἶσαι ἓνας ἄλλος. Χά . . . χά . . .

Αὐτὰ ἦταν τὰ τελευταῖα του λόγια.

Τοῦ ἔκλεισα τὰ μάτια, ἔφαξα στὶς τσέπες του καὶ δὲ βρῆκα ἄλλο ἂπ' αὐτὸ ἐδῶ.

Ἡ Μαρία ἔρριξε μιὰ κραυγὴ καὶ πῆρε τὸ δαχτυλίδι ἀπὸ τὰ χέρια του καὶ τὸ ἔφανε στὰ δάχτυλά της γιὰ νὰ βεβαιωθεί πὼς εἶναι ἀληθινό :

Τώρα ὅλα περῶσανε Μαρία. Ἐκεῖνο ὅμως πού θὰ μοῦ μείνει ἀξέχαστο ἢ τελευταῖα του λέξη, τὸ τελευταῖο του γέλιο. Ὑστερα κάτι ἄλλο πού δὲν τὸ ξέρεις : Πιάσανε τὸν ἄνθρωπο πού τὸν χτύπησε. Ἦταν ἓνας φτωχός, ἓνας κακομοίρης καὶ εἶπαν πὼς εἶχε μαζί του χρηματικὲς διαφορὲς. Σκέψου, Μαρία, πορρεῖς αὐτὸ νὰ τὸ φαντασιεῖς ; Τὸν εἶδα ὅταν τὸν πηγαίνανε στὴν ἀνάκριση δεμένο. Ἦταν ἓνα πρόβατο τοῦ θεοῦ. Λέω μέσα μου, αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀδύνατο νὰ ἔχει σκοτώσει. Τὸ βλέμμα του ἦταν πολὺ καθαρὸ. Βέβαιος πὼς εἶχε γίνεи λάθος, ζήτησα νὰ παρουσιαστώ καὶ νὰ καταθέσω ὅσα ἤξερα. Μ' αὐτὴ τὴ δικαιολογία μ' ἔμπασαν στὸ γραφεῖο του ἀνακριτῆ. Ἦταν ἓνας κοντόσωμος ἄνθρωπος καμιὰ πενηνταριά χρονῶν μὲ πονηροῦτσικο βλέμμα.

— Θὲς νὰ καταθέσεις γιὰ τὸ φόνο τοῦ Σωτήρη Ζ . . . , μοῦ λέει.

Τότε ἄκουσα γιὰ πρώτη φορά τὸ ὄνομά του.

— Γι' αὐτό, λέω.

— Τί ἔχεις νὰ πεῖς ;

— Ἐχω νὰ πῶ πὼς πατήσατε τὴν τσουνκίδα.

— Πάει νὰ πεῖ ;

— Πάει νὰ πεῖ πὼς δὲν πιάσατε τὸ φονιά παρὰ ἓναν ἄνθρωπο πού περνοῦσε κείνη τὴ στιγμή τυχαῖα ἀπὸ τὸ ρέμα.

— Πὼς τὸ ξέρεις ;

— Τὸ ξέρω γιατί ἤμουνα ἐκεῖ.

— Ἐκεῖ, λέει, καὶ ἡ περιέργειά του μεγαλώνει.

— Γιὰ πὲς λοιπόν.

Τοῦ εἶπα ὅλη τὴν ἱστορία : Πὼς περνοῦσα τὸ ρέμα γιὰ νὰ βγῶ στὴν ἄλλη μὲντα στὰ μετόχια. Πὼς ἄκουσα τὴ φωνὴ κι ἔτρεξα. Πὼς κρύφτηκα πίσω ἀπὸ τὰ καλάμια καὶ εἶδα ὅλη

τὴ σκηνή. Τοῦ εἶπα μὲ ἄλλα λόγια πὼς, ὁ ἄνθρωπος πού πιάσανε γιὰ φονιά ἔκανε ὅτι μποροῦσε γιὰ νὰ δώσει βοήθεια στὸ χτυπημένο καὶ πὼς . . . , τὸ εἶπα κι αὐτό, τὸν εἶδα νὰ κλαίει ἀπὸ πάνω του ὅταν ὁ ἄλλος ἔκλεισε τὰ μάτια.

Ὁ ἀνακριτὴς χαμογέλασε καὶ εἶπε :

— Αὐτὸ ἤθελες νὰ πεῖς ;

— Αὐτό, λέω.

— Καλά, λέει, πήγαινε . . . Ἄφες μονάχα τὴ διεύθυνσή σου.

Ὅταν θὰ σὲ χρειαστοῦμε, σὲ φωνάζουμε.

— Δὲν ἔχω διεύθυνση, τοῦ κάνω, ἀλλὰ θὰ μὲ βρεῖτε ἐκεῖ.

Τοῦ ἔδωσα ἓνα ὄνομα κι ἓναν τόπο.

— Ποῦναι τὰ χαρτιά σου, μοῦ λέει πάλι ;

Τοῦ δείχνω τὰ χαρτιά μου.

Μὲ κοιτάζει καλά καλά.

— Θὰ σὲ βροῦμε ἔννοια σου, λέει, ἅμα θὰ σὲ χρειαστοῦμε.

— Καλά, λέω, μπορῶ νὰ πηγαίνω ;

Μπορεῖς, κάνει αὐτός.

Χαιρετῶ βαθιά, βγαίνω ἔξω.

Μὰ στὴν πόρτα τὸν ἀκούω νὰ μοῦ φωνάζει. Γυρνῶ πίσω.

Μὲ κοιτάζει πάλι καλά στὰ μάτια. Τί ἔχει καὶ μὲ κοιτάζει ἔτσι, λέω μέσα μου.

— Κοίταξέ με καλά, τὸν ἀκούω νὰ μοῦ λέει. Κοίταξέ με.

Τὸν κοιτάζω μὲ ἀπορία :

— Ἐχεις γνωριμίες ἐδῶ στὸν τόπο ; Δὲν καταλαβαίνω τί θέλει νὰ πεῖ. Λέω ὅμως :

— Ἐχω.

— Καλά, λέει, πήγαινε, θὰ σὲ βρῶ.

Περίεργος ἄνθρωπος.

Ἐδῶ σταμάτησε ὁ Φουντούλης καὶ κοίταξε τὴ Μαρία. Ἡ χαρραγὴ ἔμπαινε ἂπ' τὸ παράθυρο μουσκεμένη μὲ δροσιά, μὲ μυρουδιά ξεροῦ χόρτου καὶ ἀπλωμένης σταφίδας :

«Καὶ τώρα, λέει ἡ Μαρία ;»

Ὁ Φουντούλης σηκώνεται.

«Ξενυχτίσαμε, λέει σιγά, τὸ κατάλαβες ;»

Πρέπει νὰ πᾶς νὰ κοιμηθεῖς.

«Ἡ δούλια καὶ ἡ ἀγρύπνια τσακίζουν τὸ κορμί.»

«Καὶ σύ ;»

«Ἐγώ, δὲ νυστάζω, ἐγὼ μπορῶ ν' ἀγρυπνῶ μερόνυχτα. Θὰ πᾶω μονάχα νὰ δῶ τί γίνεται ὁ Θεοδώρης καὶ θάρθω νὰ σοῦ πῶ. Μείνε σύ ἐδῶ. Δὲν κάνει νὰ μᾶς δοῦν. Κανεῖς δὲ θὰ πιστέψει πὼς λέγαμε ἱστορίες ὅλη τὴ νύχτα. Χαμογελάει. Χτενίζει μὲ τὰ χέρια του τὰ μαλλιά του. Ὑστερα πασπατεύει μὲ τὸ πόδι του γιὰ νὰ βρεῖ τὸ σκαλοπάτι τῆς ἀνεμόσκαλας καὶ κατεβαίνει.

Ἐλειψε πάνω ἀπὸ μισή ὥρα. Ὅταν γύρισε, τὸ πρόσωπό του εἶχε μιὰ γαλήνια ἔκφραση.

Τρόβηξε τὸ στῶμα καὶ κάθισε κοντὰ στὸ παράθυρο.

Ἡ Μαρία ἤρθε καὶ κάθισε στὰ πόδια του:

«Τὴ γλύτωσε ὁ Θεοδωρῆς, λέει σιγά. Τὸν ἔσωσε ὁ Μαυράκης. Τί διάτανο γιατρὸς θὰ ἦταν ἂν δὲν τὸν ἔσωζε; Φαίνεται ὅμως πὼς καὶ σφαίρα πῆγε στὰ μαλακά. Οἱ νυχτοκλέφτες εἶναι δειλοί, τρέμουν τὰ χέρια τους, δὲν ξέρουν νὰ ρίχνουν. Εἶναι τιποτένιοι.

Ἡ Μαρία τὸν κοίταξε μὲ ἐκπλήξη καὶ μὲ τρόμο. Ὅστερα τὰ μάτια της γέμισαν ἀπὸ ἓνα παρᾶξενο αἶσθημα, πὸν τὸ μάντευες νὰ ξεχειλίζει καὶ νὰ πλανιέται παντοῦ. Ἄνοιξε τὰ χεῖλια της, πὸν εἶχαν ἓνα σκοῦρο κερὰσι χρῶμα καὶ εἶπε:

«Τί θὰ γίνει τώρα;»

Ὁ Φουντούλης ἀκούμπησε τὸ κεφάλι του στὸν ὄμο της:

«Τώρα, λέει, θὰ μείνω ἔδῳ, ὡς πον νᾶρθουν νὰ μὲ πιᾶσουν.

Ἡ Μαρία ἔβγαλε μιὰ κραυγὴ καὶ τοῦ ἄρπαξε τὰ χέρια:

«Δὲ θᾶρθουν, λέει. Δὲ θὰ τολμήσουν. Δὲ θὰ σὲ πάρουν...

Δὲ θὰ σὲ δώσω... Δὲ θὰ χωριστοῦμε πιά ποτέ...»

Τὰ μάτια της εἶχαν γεμίσει δάκρυα ἐνῶ τὰ χεῖλιά της ἔτρεμαν.

Ἐσκυψε καὶ τὴ φίλησε, στὸ μάγουλο. Ὅστερα ἀκούμπησε στὸν ὄμο της καὶ ἄρχισε τὸ τραγούδι του, πὸν ἦταν γεμάτο πάθος καὶ λαχτᾶρα.

Οἱ χωριάτες ξυπνοῦσαν ἀπὸ τὶς θεμωνιές. Ὁ ἀέρας ἔφερε τὶς φωνές καὶ τὰ ποδοβολητὰ τῶν ἀλόγων τους.

ΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

Π Ρ Ο Σ Κ Υ Ν Η Μ Α ΣΤΟ ΣΚΟΠΕΥΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ

Ἦρθα ἓνα ἀπόγεμα Κυριακάτικο μὲ τὸ λαὸ τῆς Καισαριανῆς καθὼς ἔφευγαν πανικόβλητοι οἱ βορρεινοὶ τύρανοι μας καθὼς ἡ Ἀθήνα ἦταν ἀκόμα σκλαβωμένη ἤρθα στὴ μάντρα πὸν σημένους δλόρθους σᾶς σκότωναν γιὰτὶ εἶχατε πολὺ φῶς μὲς στὴν καρδιά σας κι' εὐωδιάζαν τὰ ρούχα σας ἀπὸ λευτεριά.

Ἦρθαν οἱ γυναικούλες τῶν χαροκαμένων συνοικιῶν καὶ πέρναν τὸ ἀνάμιχτο μὲ τὸ αἷμα σας χῶμα καὶ ραντίζαν τὸν κόρφο τους μὲ τὰ ἱερὰ τοῦτα τρίμματα κι' ἔκαμαν φυλαχτὸ ἀπὸ τὴν κόκκινη λάσπη πὸν μοσκοβολοῦσε ἀκόμα ἀπὸ τὴν ἀχνιστὴ ψυχούλα σας ὠραία, γενναία, κι' ἀτάραχη ὅπως ἦταν τὴν ὥρα πὸν σᾶς ὀδηγοῦσαν στὸ μαρτύριο τὴν ὥρα πὸν σεῖς τραγουδοῦσατε σὰ νὰ σᾶς πηγαίνανε στὸ [πανηγύρι.

Ἦρθαν κορίτσια πὸν σᾶς ἀγάπησαν ἄγνωστοις κι' αἵματοκυ- [λισμένους
νὰ ρίξουν χούφτες ἀπὸ τὰ μαλλιά τους πὸν ξεροζίζωναν τὴν ὥρα πὸν σᾶς τυραννοῦσε τὴν τελευταία πνοή σας ἤρθαν τὰδέλφια σας πὸν βάδισαν μὲ σᾶς τὴν ἴδια διαδρομὴ κι' ἔπεσαν χάμω νὰ φιλήσουν τὰ χῶματα καὶ τὶς πέτρες πὸν δέχτηκαν τὰ αἰμόφυρτα σώματά σας μόλις ζεστὰ τιναζότανε σὰν τὰ λαβωμένα πουλιά...

Ἦρθα κι' ἐγὼ μ' ἓνα κλαδί ἀπ' τὰ ποιητικὰ στέφανα μὲ μιὰ σιωπὴ πελώρια στὸ στόμα κι' ἔσκυψα βαθεῖα στὴ γῆ νὰ σᾶς βρῶ νᾶκούσω τὸ σφυγμὸ σας κάτω ἀπ' τὴ χλόη πὸν σᾶς χάλδεψε νὰ σᾶς ἐμπιστευθῶ τὸ τραγούδι μου πικρὸ καὶ ἀδελφικὸ ἀπὸ τὸ χαμὸ σας κι' ὕστερα ἀκέργιος, στιβαρὸς στὴ μέση τῶν θανάτων σας σήκωσα ἀγριεμένο, σὰν ἓνα τεράστιο δέντρο τὸ κορμί μου κι' ἄνοιξα τὰ δυὸ χέρια μου σὰ δυὸ φτεροῦγες πλατεῖα σὰν ἓνας ζωντανὸς Σταυρὸς ἀνάμεσά σας...

ΝΙΚΟΣ Δ. ΠΑΠΠΑΣ

*Ἀπὸ τὴ συλλογὴ: «Τὸ αἷμα τῶν ἀθῶων» πὸν τυπώνεται.

ΔΥΟ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

In memoriam Φ. ΠΑΣΧΑΛΙΝΟΥ

ΜΕΡΕΣ ΤΟΥ 1941

Ἄδεια τὰ μᾶρο, τὰ ρεσιωρᾶν' χυῶτα, κοπριὲς ἀλόγων,
 Μπύρα, τυρόπητες, φανάρια κόκκινα, ἀνοιχτὲς πληγές.
 Πάνω στὶς ἐκκλησιῆς ὁ βρωμερὸς ἀγκυλωτὸς σταυρὸς . . .
 Ὡ Ἀθήνα τυφλωμένη ἀπ' τοὺς πολεμιστὲς
 Τοῦ Τρίτου Ράιχ.
 Οἱ δρόμοι ἀχνίζουν. Μαῦρος ἴδρωτας.
 Περαῖνε οἱ φίλοι μὲς στὶς ἀλυσίδες καὶ χαμογελᾶνε
 Μὲ μιὰ σημαία βαμμένη στὸ αἷμα τῆς καρδιᾶς, μὲ μάτια
 Γεμάτα ἀπ' τῆς Ἀγγλίας τὸ γκρίζον οὐρανὸ
 Ὡ Ἀθήνα, Ἀθήνα . . .
 Μουδιάσανε τὰ δάχτυλα πὺν ἔσφιγγαν τὴ σκανιτάλη.
 Οἱ λόγχεσ σκούριασαν καὶ τὰ παράσημα.
 Τώρα πονᾶω, πονᾶω πολὺ. Βρωμιᾶ, πείνα καὶ παγωνιά.
 Ποτάμι θάλασσα μὲς στὴν ψυχὴ μου ἢ κρούα φοβέρα.
 Ποῦ νὰ γυρέψω τὴ στοργή;
 Τὸν ἔρωτα ποῦ νὰ γυρέψω, ὦ μάνα Ἀθήνα;
 Ποῦ εἶστε πρωῖὰ κρυσταλλιασμένα, καφφενεῖα μὲ τίς ζεστὲς
 [γωνιές;
 Χαρούμενες κοπέλλες τῶν καταστημάτων ποῦ εἶστε;
 Ποιὰ πάγκα γυμνωμένα ἀναπολοῦν τὰ τρυφερά σας μέλη;
 Τὸ βράδυ θὰ καθίσουμε στοῦ Adams μὲ τοὺς ἀλλοτινοὺς συν-
 [τρόφους
 Ἄλλοτινοὶ σύντροφοι ποῦ εἶστε;
 Ποῦ τριγυρίζετε γυμνοὶ στὰ χιονισμένα

Τῆς Ἀλβανίας τὰ βουνά;
 Κύματα κύματα γερμανικά, σίδερα, κράνη καὶ στολὲς
 Τί μὲ κντιᾶς Ἀθήνα, Ἀθήνα
 Γύρω κρανγὲς ξεσκίζουν τὴν Πατρίδα μου Über Alles . . .
 Ψηλὰ στὸν Παρθενῶνα στὴν Ἀκρόπολη Über Alles . . .
 Μπότα, σπαθὶ καὶ βούνευρο Über Alles.
 Πονᾶω, πονᾶω πολὺ, ὦ νυχτιὰ λεπρή.
 πόρνη ξευτελισμένη Ἀθήνα, Ἀθήνα, Ἀθήνα . . .
 Στὸ βράχο τοῦ Λυκαβητοῦ βαρβάτος, ξέφρενος
 Οὐρλιάζει ὁ Ζιγκφριντ. ΝΕΑ ΤΑΕΙΣ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ
 ΝΕΑ ΤΑΕΙΣ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ
 ΝΕΑ ΤΑΕΙΣ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

ΑΝΤΑΡΣΙΑ

Στὰ στήθεια μου τρακόσα λάβαρα
 Κι' ἡ γῆ σαλεύει σύγκορμη ἀπὸ τὸν ἀγέρα
 Παρὸν μέλλον καὶ παρελθὸν συντρίβονται
 στῆς μνήμης μου τὰ βράχια. Τῶν νεκρῶν
 τὰ σήμαντρα βογγᾶνε στὸν δρίζοντα.
 Νύχτα καὶ τρόμος. Γονατίστε.

Στὰ μάτια μου χιτίζουν φωληῆς μαῦρα κοράκια
 Χιλιάδες ἀστραπὲς διπλώνουν τὸ κορμί μου
 Τριγύρω ἀνατριχιάζουν μουσικὲς νεκρώσιμες
 Τὸ σύμπαν βαραθρώνεται σὲ μιὰ κραυγὴ. Τὰ βούκινα
 ξεσκίζουν τὸ σκοτάδι. Γονατίστε.

Σκυλλιά! τὰ γόνατά μου δὲ λυγᾶνε
 Τρακόσα λάβαρα στὰ στήθεια μου ἀνεμίζουν
 Κι' ἂν θὰ μοῦ μπήξουν χίλιες μαχαιριῆς
 Χίλια τριαντάφυλλα θ' ἀστράφουν στὸν ἀγέρα.

Ὅρθια παραπετάσματα φωτιᾶς
 Μπροστά μου χάσκει ἡ δολοφονημένη γῆ

Χωρίς σφυγμό. Σκουριά και λάσπη
Πήχτρα τὰ σύγνεφα τ' ἀστέρια στάχτη
Μακροῦ: Μήδε λυγμὸς μήδε κραυγή
Στὸ χῶμα αὐτὸ μὴν ἀκουμπήσει.

Μονάχος τώρα! ἄκου καρδιά
τὰ βήματα σφυροκοποῦν τῇ γῇ
"Ἀκου καρδιά μου. "Ερχονται οἱ δολοφόνοι.

1941

ΤΑΚΗΣ ΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΗΡΘΕ Η ΜΕΡΑ

Καὶ νά: Ἦρθε ἡ Μέρα: Ἡ ὥρα ἐνώνει τὸ περασμένο καὶ τὸ μελλούμενο σ' ἓνα κυρίαρχο Τώρα. Ἡ εἰκόνα τοῦ χθὲς θαμπώνει στὴ λάμψη τὸ Σήμερα. Κάθε διάθεση γι' ἀγνάντεμα κείνου πὺ θάρθη, χάνεται. Τρεῖς περιπτώσεις ἐνώθησαν σὲ μιὰ. Μιὰ ὥρα σταμάτησε τὰ διάβα τοῦ Χρόνου. Συνειδητοποιῶντας Τὴ Στιγμὴ, πέρνεις τὸ ὕλικὸ τῆς δημιουργίας σου. Τὴν ἐννοια τῆς ζωῆς τὴ νοιώθεις ζώντας την. "Οχι «τί ἔζησες». Μόνο «τί ζεῖς». Θαμπώνουν οἱ εἰκόνες πὺ εἶχαν ἄλλοτε αἰσθητὴ γιὰ σέσα θέση στὸ Χρόνο. Εἶναι πιά σὰν ἤχοι πὺ ἔπαψαν νὰ δονοῦν τὶς χορδὲς μιᾶς ἄρπας. Ἀκούστηκαν, συγκίνησαν, ἔζησαν. Μὰ σὰν ἔπαψαν νὰκούωνται ὑπακούοντας στὸν σκληρὸ Νόμο τῆς Διάρκειας, κάθε τι χάθηκε. Τὸ ἔχος τῆς συγκίνησής τους τὸ διαδέχθηκε καινούργια δόνηση. Κι' ἡ δόνηση τῆς τωρινῆς Στιγμῆς μπόρεσε νὰ σβύση τὴ νοσταλγία καὶ τὴν Προσμονή. Τὸ Μεγαλεῖο της θυμίζει τὸ πρῶτο σκίρτημα τοῦ Παιδιοῦ στὰ σπλάχνα τῆς Μάνας.

Τὸ σκίρτημα τῆς Δημιουργίας:

Ἦρθ' ἡ Μέρα πὺ ἡ σημασία τῆς-Στιγμῆς κυριάρχησε. Νίκησε τὸν ἱερὸ δρόμο τοῦ Χρόνου.

ΑΛΙΚΗ ΣΤΑΜΟΥΛΗ

ΧΟΡΙΟ

(Ἀπόσπασμα ἀπὸ νουβέλλα πὺ θὰ κυκλοφορήσει μαζὺ μὲ ἄλλα διηγήματα)

Βράδυνασε, νύχτωσε γιὰ καλὰ.

"Ολα ἔμεναν ἄδολα, ἀγαθὰ σὰ μπροστὰ στὸ Θεό. Ὁ Ἡλίας ἔφερε τὰ λουλούδια στὸν τάφο κι' ἦταν βαθιὰ συγκίνηση σ' αὐτό, ἀπλότητα. Ἐπειτα ἀπόμεινε μιὰ σοβαρὴ ἀσάλευτη ὁμορφιά κι' ἔγινε μὲ μιᾶς ἀπαρηγόρητη ἡ ψυχὴ. Πάνω στὸν τάφο στὰ λουλούδια ἄρχισε μιὰ βαθύτατη κατανόηση στὴν καρδιά κι' ὕστερα ἀπ' ἀνεκτίμητη τύψη ἦρθε ἓνα δάκρυ.

Τὴν ἄλλη μέρα τὸν ἀναζητοῦσε ἡ Ἰωάννα ἀπὸ νωρίς. Εἶχε ἀνησυχίσει.

Φοβόμουν πὺς θὰ ἀρρώστησες, τοῦ εἶπε, χθὲς τὸ πρωῖ δὲν ἦσουν καλὰ.

Ναὶ ἦταν χθὲς τὸ πρωῖ αὐτό. Καθόταν κι' οἱ δύο τους στὸ Ἀκρωτήρι, κι' ἦταν ὡραία στὴ μεταξιά, αὐτὴ. Τότε, ξαφνικά, δίπλα στὸν πρωῖνὸ ἥλιο ἔφτασε ἓνα συγνεφάκι κι' ὅλη ἡ μέρα φώτισε. Ἡ Ἰωάννα ὅμως δὲν ἔλεγε νὰ σωπάσει.

— Αὐτὸς ὁ Ἰουλιανὸς Σορέλ εἶπε σὲ μιὰ στιγμὴ ἔπρεπε νὰ εἶναι πὺ γεναιὸς καὶ ν' αὐτοκτονήσει.

— Ναί, εἶπε ἀδιανόητα αὐτὸς καὶ στὴ φωνὴ του ἦταν ὅλη ἡ λύπη γιὰ τὴ χαλασμένη αὐτὴ ἡμέρα. Τότε τῆς φάνηκε ἄρρωστος, ἀδιάθετος.

— Εἶσαι νεκρὸς εἶπε καθὼς γύρισε καὶ τὸν κοίταξε. Κρῶνεις. Ὁ ἥλιος ἔσα πὺ ἦταν κι' ἔφερεν ἀληθινὰ ἓνα κρῦο στὴν καρδιά, μιὰ κρῦα συμπόνηση.

— Τὶ συλλογίζεσαι, τοῦ εἶπε πάλι αὐτὴ.

Μακριὰ θάρησαν τὰ κοκόρια ὅλα μαζὶ καθὼς στὶς φθινοπωρινὲς μέρες. Στὸν νοῦ του ἦταν μιὰ ἰδέα ἐπίμονη.

— Κάποιος, εἶπε πάει λουλούδια στὸν τάφο τῆς δασκάλας. Κάποιος πὺ θὰ τὴν ἀγαποῦσε, σκέψου.

— Πρέπει νὰ εἰδοῦμε ποιὸς εἶναι, εἶπε αὐτὴ ἀμέσως χωρὶς νὰ σκεφτεῖ. Πᾶμε τὸ βράδυ;

— Ναὶ λέει καὶ αὐτὸς. Νὰ πᾶμε . . .

Κείνη πήγε και πήδησε δίπλα σε μιὰ κερασιά κι' ἔκοψε μιὰ φουντίτσα κερασιά νὰ τοῦ τῆ χαρίσει. Αὐτὴ ἡ σκέψη τῆς ἦταν γλυκεῖα στὴν καρδιά, σὰ φίλι.

— Λές νὰ βρέξει, τὴ ρώτησε;

— Γιατί, λέει αὐτή... Γιατί νὰ βρέξει.

— Μὲ τὴ βροχὴ ὅλα ἐδῶ θὰ πέραν μιὰ ἔκφραση βαθειᾶς συντριβῆς κι' αὐτὸ φέρνει ἐγκαρδιότητα στοὺς ἀνθρώπους...

— Φέρνει πονοκέφαλο, λέει ἡ Ἰωάννα καὶ τὸν χτύπησε φιλικὰ στὸν ὄμο. Ὁ Ἀντώνης Χρόνης δὲ γέλασε. Πήγαιναν ἔπειτα ὁ οὐρανὸς καθάρισε καλὰ ὁ ἥλιος ἔμεινε ν' ἀδιαφορεῖ γιὰ τὰ πράγματα αὐτῆς τῆς γῆς σὰν ξένος αὐτὸς πήγαινε μέσα στὸ φαρμακεῖο.

— Εἶδατε, παραλίγο νὰ βρέξει εἶπε μὲ λύπη.

— Ἄ μοῦ εἶπε ὁ γιατρός. Ἐδῶ πέρα ἂν βρέξει μιὰ δυὸ φορὲς μέσα Αὐγούστου. Τόχει παρατηρήσει. Καὶ τὸ βεβαιώνει σὰ νᾶηταν ἓνα πολὺ σπουδαῖο πράγμα. Στὸν τοῖχο ἐκεῖ, γύρω ἀπ' τὸ δίπλωμα τοῦ φαρμακοποιοῦ ὅλο καὶ χόριζε μιὰ γραμματοῦσα σὰ νὰ μὴ κίστενε αὐτὸ τὸ «λίαν καλῶς». Αὐτὸς ἦταν πάλι πίσω ἀπὸ τὸ πάγκο του κι' ἀνακάτευε κουτιά.

— Ἦ ἀγόρασες τὸ γουρουνάκι τῆς γυναίκας σου, τὸν ρώτησε ὁ γιὰ τὸς σὲ μιὰ στιγμή...

— Ὁχι λέει αὐτὸς μὲ στεναχώρια. Ὁχι.

Κι' ὁ γιατρός σὰ νὰ τὸ περίμενε αὐτὸ γιὰ νὰ γελάσει. Τότε ὅμως τὸν ἔπιασε τὸν Ἀντώνη Χρόνη ἓνας γερός βῆχας.

— Τὶ βῆχεις ἔτσι, λέει ὁ γιατρός. Σιγά. Εἶχε συγκινηθεῖ. Ὁ Ἀντώνης Χρόνης ἀπόβηξε μὲ τὴν ὥρα του.

— Ἐπειτα ἡ γάτα τοῦ φαρμακοποιοῦ πήγαινε πρὸς τὴν πόρτα νιαουρίζοντας σιγά.

— Ἄν γίνει ἐπιστράτευση θὰ μὲ πάρη, τὶ λέτε, ρωτᾷ ὁ φαρμακοποιός.

Βέβαια θὰ σὲ πάρη, λέει ὁ γιατρός. Θὰ πάρη καὶ τὸ εἴκοσι τρία. Καὶ τόπε ἀργὰ ἀργὰ, φαρμακερά. Ὁ φαρμακοποιὸς ξεροκατάπινε. Ὑστερα ἦρθε ἓνα μουλάρι ἔξω κι' ὁ γιατρός τὸ καβαλίκεψε καὶ πάει. Τὶ νᾶχε γίνει τώρα κείνη ἡ γάτα συλλογιζόταν ὁ Ἀντώνης Χρόνης τώρα καὶ κοίταζε γύρω. Μετὰ πέρασε ὁ παπᾶς ἔξω καὶ τοῦ Φώναξε νάρθει μέσα ἀλλ' αὐτὸς ἔκανε τὸν κουφό.

— Δὲν ἔρχεται πιά ἐδῶ λέει ὁ φαρμακοποιός. Δὲ θέλει νὰ μοῦ πληρώσει τὰ φάρμακα τῆς δασκάλας. Καὶ ἔσκυψε πάλι στὰ κουτιά του. Δὲ θὰ πάρη καὶ τὸ εἴκοσι τρία εἶπε μετὰ μόνος του ἐκειδᾷ. Ἡ γάτα του ἐρχόταν τότε ἀπὸ μιὰ ἄλλη πόρτα σιγά-σιγά,

σὰ νὰ μὴν ἦταν κανένας ἐκεῖ ὁ Ἀντώνης Χρόνης βαρέθηκε πιά κεῖ χάμου, χασμουρήθηκε καὶ βγήκε ἔξω.

Στὴν ἀγορὰ στὴν ἀκακία καθόντιαν πολλοὶ κι' εἶχαν πάλι μιὰ συζήτηση γιὰ τὸν τύφο. Αὐτὸς στάθηκε πρὸ πέρα πάνω ἀπὸ μιὰ λακουβίτσα πού κρατοῦσε νερὸ μέσα λιχνιζόταν ὁ οὐρανός. Κύτταξε. Ναί. Μέσα ἦταν μόνο ὁ οὐρανός κι' αὐτός Ὑστερα φάνηκε ἓνα χελιδόνι πού πέρασε σπαθωτὰ ἀνάμεσά τους. Ἐνα χελιδόνι.

Πῆγε ἀπὸ κεῖ στὸν καφετζῆ.

— Αὐτὰ τὰ χελιδόνια πού τοὺς χαλάσαμε τὴ φωλιά τοῦ εἶπε, τὰ ξαναεἶδες. Ἐνα πέταξε πρὶν ἐδῶ.

Ὁ καφετζῆς ἄργησε νὰ τὸ θυμηθεῖ.

Ποῦ ξέρω, εἶπε. Ὑπάρχουν καὶ περαστικὰ χελιδόνια. Ἀλλὰ ὁ Ἀντώνης Χρόνης ἔμενε ἐκεῖ σὰ νὰ τὰ περίμενε νὰ ρθουν...

Ὑστερα ἦρθαν ὁ Ἀλέξης μὲ τὸν Ἡλία κεῖ χάμου καὶ τούλε-
γαν γιὰ τὸ κεφαλάρι, τί ἔπρεπε νὰ γίνει. Ὁ Ἀντώνης Χρόνης προσπάθησε νὰ σκεφθεῖ ἀλλὰ τίποτα.

— Πᾶμε λένε αὐτοί, πρέπει νὰ ἰδοῦμε τὶ θὰ κάνουμε. Αὐτοὶ κουβαλάνε κι' ὄλας κιούγκια. Δὲν μπορῶ εἶπε... Ὁχι, κι' ἔφυγε ἀπὸ μιὰ δυστυχία, ἀπὸ δυστυχία.

Αὐτὸ ὅλο τὸ πρωῖνὸ βαραίνει πολὺ στὴν ψυχὴ του κι' ὅπως πάει κατὰ τὸ σπῆτι του αὐτὴ τὴν ἀσυνήθιστη ὥρα ἀκούει τὰ βήματά του σὰν ξένα. Στὸ δρόμῳ πηγαινόρχονταν γυναῖκες στὴ βρῦση βιαστικὲς γιὰ τὸ μεσημέρι. Ἀλλὰ θὰ περνοῦσε κι' αὐτὸ σκέφτηκε κείνος κι' ὕστερα τὸ βράδυ θὰ πήγαινε στὸ νεκροταφεῖο. Ἀλλὰ καὶ τ' ἀποφάσισε αὐτό; Βασανιζόταν...

Μιὰ γειτόνισα τότε τὸν ρωτᾷ.

Ὁ ἀντιρρόσωπος θὰ γίνει καλά, τὶ λές;...

Θὰ γίνει λέει αὐτός, θὰ γίνει.

— Θεὸς νὰ δώσει, λέει αὐτή, ἀλλὰ μᾶς κατέστρεψε φέτο, ἔ;...

Εἶχε ὄρεξη γιὰ κουβέντα, ἀλλὰ αὐτὸς ἔφυγε. Ἐνοιωθε μιὰ μεγάλη ἀβεβαιότητα μέσα του σὰ νὰ χε τὶ μέρα ἦταν καὶ νὰ θελε νὰ στερεώσει κάπου τὸ νοῦ του.

Μπήκε μὲς τὸ σπῆτι του καὶ πῆρε τὴ Γραφῆ.

Τὴν ξεφύλλιζε. Ἀλλὰ νά, μέσα μέσα κεῖ ἦταν ροδοπέλατα βαλμένα κι' εἶχαν μαυρίσει. Τὶ ἀνόητο πρᾶμμα σκέφθηκε καὶ ἤθελε νὰ τὰ τινάξει ἀπὸ κεῖ σὰ νᾶηταν κάτι πού θὰ τὸν ἀνακούφιζε. Ἐπειτα θυμήθηκε πὼς τάχε βάλλει ὁ ἴδιος ἐκεῖ τὴν ἀνοιξη.

Τὶ ἀνόητο πρᾶμμα!...

Ξαναβγήκε ἔξω...

Παντοῦ καὶ στὸ καφενεῖο ἦταν μιὰ ἀνεπάντεχη ἐρημιά. Σ' ἓνα τραπέζι θορυβοῦσε μιὰ ἐφημερίδα ἀπ' τὸν ἄερα πού σχημά-

τιζε ρεῦμα. Πῆγε καὶ τὴν κοιτοῦσε χωρὶς νὰ διαβάξει. Μετὰ τούφερε ὁ καφετζῆς νερὸ γιατί δὲν εἶχε τί ἄλλο νὰ κάνει.

— Τὸν Ἀράπη τοῦ γιατροῦ τὸν φαρμάκωσε ὁ παπᾶς. Ἔ; τοῦ εἶπε ὁ καφετζῆς.

— Ὁχι λέει αὐτός, ὄχι.

— Τότε πὶς ἄλλος;

— Χμ . . Μπορεῖ κι αὐτὴ ἡ δασκάλα πὸν πέθανε τὸ φοβόταν τὰ σκυλιά, λέει αὐτός.

Ὁ καφετζῆς ἔμεινε σκεπτικὸς κάμποση ὥρα.

Αὐτὸ νὰ μὴ τὸ λές, κάνει μετὰ λυπημένως. Κεῖνη ἦταν ἓνα ἄκακο πλάσμα.

Ὁ Ἀντώνης Χρόνης κοίταξε ὅμως τὴν ἐφημερίδα κι ὁ καφετζῆς πῆγαινε πὶς μέσα. Ἐξω γαύγιζε ἓνα κουτάβι δυνατά. Πῆγε πρὸς τὴν πόρτα νὰ ἰδεῖ τί ἦταν. Μπᾶ. Αὐτὸ γαύγιζε τὴν ἐρημιά, τὴν ἡμέρα. Καὶ πῆγαινε κι αὐτὸς τώρα μέσα σ' αὐτά, πῆγαινε.

Αὐτὸς τόχει φαρμακώσει φώναξε ὁ καφετζῆς πίσω του . . .

Αλλὰ τοῦτος ἦταν πὶς μακρινὸς πολὺ ξένος . . .

Ἡ σκέψη εἶχε ἀπαυδήσει πιά.

Ἐνας ἀργαλειὸς βροντιόταν δίπλα σ' ἓνα καλύβι ὅλο στὴν ἴδια προσπάθεια, στὴν ἴδια. Ἦταν ἡσυχία μεσημέρι κι ὅτι ἐρχόνταν ὕπνος νὰ κλῆσει τὰ μάτια. Τότε ξαφνικὰ μπῆκε ὁ παπᾶς μέσα κι ὅλα ξυνίστηκαν, χάλασαν.

Ἦρθα νὰ σὲ ρωτήσω κάτι εἶπε κι ἔστεκε σὰ νὰ μὴ τοῦ βολοῦσε μέσα ἐκεῖ τὸ μέρος. Ἐφερεν τὸ μάτι του γύρω-γύρω στενοχωρημένος. Ὑστερα εἶδε τὴ γραφὴ στὸ τραπέζι.

— Μπᾶ! Εἶπε τί διαβάξεις σ' αὐτή.

— Ἰσως προφῆτες λέει ὁ Ἀντώνης Χρόνης ἀλλὰ τί θέλεις; Περίμενε, λέει κεῖνος. Δὲν τὰ ξεχνῶ, κι ἔψαξε κεῖ μέσα νὰ τοὺς βρεῖ, ὀρθὸς, στενόχωρος σ' ὅλα. Τέλος ἀποφάσισε νὰ μιλήσει.

— Ὁ γιατρός μου γυρεύει γιὰ τίς κοῦρες του πράγματα ἀπὸ τῆς δασκάλας. Τὰ δικαιωματά μου τὰ χάνω;

— Δὲν τὰ χάνεις. Προτιμᾶσαι τὸ λέει καθαρὰ ὁ νόμος, ὥστε τὸ λέει κι ὁ νόμος, κάνει αὐτός. Μπράβο.

Κι ἔπιασε νὰ διαβάξει τὴ γραφὴ σὰ νοικοκύρης. Ἐξῆ χτυποῦσε ὁ ἀργαλιός. Ἀλλὰ πολὺ δυνατώτερα, πολὺ ἀγανακτισμένα.

Ὑστερα πολὺ ὕστερα ἔφυγε.

Τὰ παράθυρα ἦταν ἀνοιχτὰ ἀλλὰ μὲς τὴν ψυχὴ ἔμενε ἓνα ἀδειανὸ διάστημα καὶ πονοῦσε. Ἀνεσήκωσε τὸ κεφάλι του νὰ βρεῖ ἔξω στὶς λεῦκες μιὰ κίνηση, μιὰ ἡμεράδα. Τίποτα . . .

Πῆρε τὴ γραφὴ,

«Ἀγαλιάσθη ἡ ἔρημος καὶ ἀνθῆ τὸ κρῖνο». Ἀπελπισμένη πὸν ἦταν ὅμως ἡ καρδιά.

Ὁ ἀργαλειὸς βροντιόταν στὴν ἴδια προσπάθεια ὅλο στὴν ἴδια.

Μετὰ τὸ βράδυ χώρισεν ἀπὸ τὸν Ἥλία καὶ καθὼς ἦταν ἡσυχος φαινόταν ἀπίστευτο νὰ σκεφεῖ νὰ πάει λουλούδια σὲ μιὰ νεκρή.

Πιὸ πέρα κεῖ ἦταν ὁ γέρο Γεώργιος μεθυσμένος. Κι εἶχε ἓνα τρικουβερτο καυγᾶ μὲ κάτι παιδιὰ γιὰ μιὰ σφυρίχτα.

Ὁ Ἀντώνης Χρόνης πέρασε ἀπὸ δίπλα ἐκεῖ χωρὶς νὰ γυρίσει νὰ κοιτάξει.

Τὴν Ἰωάννα δὲν τὴν σκέφτηκε καθόλου μόνο ἤθελε νὰ δώσει στὴν ὥρα αὐτὴ ἓνα νόημα ἄλλο, ἐνθυμιτικὸ καὶ πῆγαινε σιγά, χωρὶς λύπη.

Γύρω ἀραίωνα τὸ φῶς κι ἀφινόταν μιὰ διαφυγὴ γιὰ τὰ πράγματα, γιὰ ὅλα, κι ἀπ' ὅτι μικρὸ εἶχε ἀποθέσει ἡ μέρα αὐτὴ στὴν ψυχὴ του ἔμενε καλοσύνη, πραότιητα. Καθόταν στὸ νεκροταφεῖο παρᾶμερα ἡσυχος.

Βράδυσσε, νύχτωσε γιὰ καλά.

Ὅλα ἔμεναν ἄδολα, ἀγαθὰ σὰ μπροστὰ στὸ Θεό. Ὁ Ἥλιος ἔφερε τὰ λουλούδια στὸν τάφο κι ἦταν βαθειὰ συγκίνηση σ' αὐτό, ἀπλότητα. Ἐπειτα ἀπόμεινε μιὰ σοβαρὴ ἀσάλευτη ὁμορφιά κι ἔδινε μὲ μιᾶς ἀπαρηγόρητη ἡ ψυχὴ. Πάνω στὸν τάφο στὰ λουλούδια ἀνθισε μιὰ βαθύτατη κατανόηση κι ὕστερα ἀπ' ἀνεκτίμητη τύψη ἦρθε ἓνα δάκρυ.

ΠΕΤΡΟΣ ΛΥΚΙΑΝΗΣ

Η ΚΡΗΤΙΚΙΑ ΛΥΡΑ

(ΡΙΜΑ ΤΟΥ ΚΑΙΡΟΥ)

Τοῦ Παντελῆ Πορβελάκη

Στρατιώτης μὲ τ' ἀμπέχονο, ζήτησας μαντήλι ὀμπρός του
Γέροντι στὴ λύρα, ὡς μὲ ντροπὴ, νὰ μὴν κντιάει τὸ φῶς του.
Κι' ἡ λύρα τοῦ' ναι Κρητικιά καὶ κειὸς παιδὶ τῆς Κρήτης,
Σὲ πεζοδρομῖ, τοῦ Πειραιᾶ μιὰ σιγάτα, ὁ ρημοσπίτης.
Κι' ὄλοι οἱ διαβάτες, σιωπηλοί, κοντά του ὡς σταματᾶνε,
Σφίγγει ἢ καρδιά σου, σὰ θωρεῖς, ἔλεος νὰ τοῦ πετᾶνε.

Μαῦρο, καμένο Πειραιᾶ κντιᾶμε, ἔρμο λιμάνι,
Κι' ὁ νοῦς καμένα τὰ χωριά τῆς Κρήτης ἀθιβάει.
Κι' ὡς παίζει ἡ λύρα Κρητικὸ χορὸ μὲ τὸ δοξάρι,
Μὲ τὸν ἀχὸ της ἔρχεται τὸ κλάμα νὰ μᾶς πάρει.
'Αλοὶ! Πὸν σὲ ἀμολόγητο σκοτάδι πάλι ἡ Κρήτη!
Ρημάδι φλόγας, στὸ αἷμα ζῆ, ἡ Κυρὰ τοῦ Ψηλορίτη...

Παῖξε τὴ λύρα, Κρητικέ, κι' ὁ πόνος σου ἄς πλαντάξει,
Κάθε λιμάνι καὶ χωριὸ στὴ φλόγα του ἄς φαντάξει.
Σπίτι γλυκό, περβόλι, ἐλιὸς κι' ἀμπέλι, ψυχομοῖρι,
Τῆς ἐρημιᾶς, τῆς σκοτεινιάς, καὶ καρτεροῦν τὸν κύρη.
Τὴν Κρήτη σου κουρσέψανε καὶ σκλάβα πάει νὰ γείρει,
Καράβι πὸν ξαρμάτωσαν δίχως караβοκύρη.

"Ω! Παῖξε, λύρα Κρητικιά, καὶ γύρα σου ἄς πλεχθοῦνε
Οἱ Κόρες ἀπὸ τὰ Νησιά τοῦ Αἰγαίου, πὸν σὲ ἀγαποῦνε.
Κι' ἄς μὴν ἀλλάξει ἡ κοντηλιά, χορὸ, τραγούδι ἄς παίξει,
Καὶ τὰ μαλλιά τους κάθε μιὰ, ὡς σὲ θρηῖνο, νὰ ξεπλέξει.
Μὰ ὄχι σὲ ξόδι, ὡς σὲ χορὸ τὴ ρίμα νάρχινῆσει:
—Πεντάμορφή μου τῆς ἀντρείας καὶ τῆς ζωῆς ἡ βρούση...

"Ω! Παῖξε λύρα Κρητικιά σὰν πὸν εἶσαι μαθημένη,
Κι' ἡ Κρήτη, πὸν σὲ ἀνάστησε, γραφτὸ νὰ μὴν πεθαίνει.
Ζωὴς καὶ σπῖτια, ἱερὴ θυσία, καὶ στέκει ὁ Ψηλορίτης,
Καὶ μέσ' τοῦ 'Ηλιοῦ θὰ ζῆ τὸ φῶς ἕνα Νησί τῆς Κρήτης.
Κι' ἀρίφνητη τὴ δνστωχιά πόνος κι' ἂν δὲ ζυγίσει,
Μὰ αἰώνια κλήρα τῆς ἀντρείας καὶ δόξα τὴ φωτίζει.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑ. ΖΕΡΒΟΣ

Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΑΔΑ

I

Η ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Σκοπὸς τῆς συνοπτικῆς αὐτῆς μελέτης δὲν εἶναι νὰ παρουσιάσῃ μιὰ φανταστικὴ εἰκόνα τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν στὴ σύγχρονη Ἑλλάδα μὲ τὴν «φαμφαρώνικη» παρέλαση τῶν ταλέντων της. Αὐτὴ ἡ «κριτικὴ μυθολογία», τυφλὴ κατὰ κανόνα γιὰ τὸ «οὐσιαστικὸ» ποῦ ἐμπεριέχει ἡ πλαστικὴ δημιουργία καὶ ἀνάπτηρη γιὰ μιὰ μεθοδολογικὴ καὶ συστηματικὴ του ταξινόμηση, πολὺπειρη ὅμως καὶ εὐρετικὴ σὲ κοσμητικὰ «ἐπίθετα» καὶ «λήρους», μᾶς ἔχει φέρει σὲ τέτοια σύγχιση, ποῦ εἶναι καιρὸς πιά νὰ τὴν ἀποφύγουμε.

Γιὰ νὰ παρακολουθήσουμε τὴν πορεία—ἂν ὑπάρχει πορεία μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἐξέλιξης ἢ ἀπλῶς μόνο δρόμοι ποῦ τυχαία, χωρὶς βαθύτερη συνείδηση καὶ ἀπὸ ἐξωτερικὲς μᾶλλον ἐξωθήσεις ἀκολούθησαν οἱ εἰκαστικὲς τέχνες στὴν Ἑλλάδα—θὰ ἐπρεπε, ἀφοῦ πρῶτα συμπεριλάβουμε κατὰ χρονικὲς περιόδους τὶς πὸν σημαντικὲς καὶ κεφαλαιώδεις ἐπιτεῦξεις της καὶ κάτω ἀπὸ τὴν κριτικὴν βάσανο διαγνώσουμε ἐκεῖνο ποῦ εἶναι γι' αὐτὲς τὸ οὐσιώδες—τὴν τεχνικὴ τους, προβοῦμε κατόπι σὲ μιὰ μεθοδικὴ κατάταξη καὶ ἀξιολόγηση, σὲ στενὴ πάντα ἀναφορὰ μὲ τὰ σύγχρονά τους εὐρωπαϊκὰ κινήματα ποῦ ἀπηχοῦν ἢ καὶ ὀργανικὰ ἀνήκουν—ἐὰν ἀνήκουν.

Τὸ πεδίο ποῦ διαλαμβάνει αὐτὴ τὴν πορεία εἶναι σαφῶς καθορισμένο, καθὼς καὶ τὰ χρονικὰ ὅρια ποῦ δὲν μπορεῖς σὲ καμμιά περίπτωσιν νὰ θεθοῦν πέρα ἀπὸ μιὰ μόλις συμπληρωμένη ἑκατονταετία. Τόπος καὶ βίος καὶ ἀφειρησία τῆς νεοελληνικῆς μας τέχνης, εἶναι ὁ τόπος, ὁ βίος καὶ ἡ ἀφειρησία τῆς ἐλεύθερης ἐθνικῆς μας ζωῆς. Ἄν ἐπιχειροῦμε ὅμως μιὰν ἀναδρομὴν στὸν ἀμέσως προηγούμενον αἰῶνα, εἶναι γιὰ νὰ συναντηθοῦμε μὲ τὴν «παράδοση» καὶ νὰ ξεκαθαρίσουμε μιὰ παρεξήγηση, ποῦ τόσες φορὲς καὶ μὲ τόσες μορφὰς (τοῦ ἀρχαϊσμοῦ, τοῦ Βυζαντινισμοῦ, τοῦ λαϊκισμοῦ), ἦρθε νὰ σταματήσῃ καὶ ν' ἀνοίξῃ τὴ φυσικὴ ἀνέλιξη τῆς πνευματικῆς ζωῆς μας.

Σπανίως αἰῶνας ἑλληνικός, ἀνάμεσα σὲ σαράντα ἄλλους ἀλληλοκρατούμενους, πὸν φυσικὸ ἦταν κάποτε νὰ σταματᾷ καὶ νὰ σωμαίνει γιὰ μιὰ στιγμὴ ἢ χαριτόβροτη «πηγή», παρουσιάζει τὴν κατάπτωση, τὸ μαρασμὸ καὶ τὴ δημιουργικὴ στεριότητα τοῦ ΙΗ' αἰῶνα. Ὡς πρὸς τὶς εἰκαστικὰς τέχνας—πὸν περιορίζεται τὸ ἐνδιαφέρον τῆς μελέτης μας—γιὰ τὴ γλυπτικὴ φυσικὰ δὲν μπορεῖ νὰ γίνη οὔτε κἄν λόγος, μιὰ πὸν ἀπὸ αἰτίαι κυρίως θρησκευτικές, ὅχι αἰῶνες μὰ χιλιετηρίδες δλόκληρες μᾶς χωρίζουν ἀπὸ τὴ ζωντανὴ τῆς παράδοσης. κατὰ τοὺς φτωχοὺς μάλιστα τούτους καὶ παρακμασμένους καιροὺς, ὡς καὶ ὁ μαρμάρινος διάκοσμος πὸν τὸν εἶχε ἐπιτρέψει ἢ Ἀνατολικὴ ἐκκλησία, ἔχει παραχωρήσει τὴ θέση του στὸ ξυλόγλυπτο διάκοσμο. Ἔτσι, δὲ μᾶς μένει παρὰ μόνο ἢ δευτέρη ἀπὸ τὶς δίδυμες εἰκαστικὰς ἀδελφές, ἢ ζωγραφικὴ, πὸν τῆς ἔλαχε ἢ κλήρα νὰ συνεχίσῃ μόνη τὴν καλλιτεχνικὴν παράδοσιν καὶ τὴν πλαστικὴν ἔκφρασιν τοῦ τόπου.

Βέβαια κατὰ τοὺς ἀποκιμασμένους καὶ κουρασμένους ἀπὸ τὴ σκοτεινὴν δουλείαν αἰῶνες, δὲν περιμένουμε ν' ἀπαντήσουμε τὶς μεγάλες ζωγραφικὰς δημιουργίας πὸν κοσμοῦν ὡς καὶ τοὺς ὑστατοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς καὶ τοὺς λαμπροὺς μὲ τὴν πνευματικὴν αἴγλη τους. Φαινόμενα σὰν καὶ τῆς ὑστεροβυζαντινῆς τοῦ ΙΔ' αἰῶνα «Μακεδονικῆς σχολῆς», ἔχουν βαθύτατες ρίζες καὶ καθολικώτερα τὰ πνευματικὰ κινήματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα προέρχονται. Πίσω ἀπ' αὐτὰ βρίσκεται δλόκληρη ἱστορία, ὅλο τ' ἀκρίτικο χαροπάλεμα τῆς ἠρωϊκῆς συμπτωτεύουσας, τῆς παλαίμαχης καὶ γεμάτης θεοσέβειας πόλης τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, πὸν ἀντιστέκεται δύο αἰῶνες κ' ἀρνεῖται νὰ ὑποκύβῃ στὴ φθορά, πὸν πασκίζει μέσ' τὸ σκοτάδι ἐπαναρχίζοντας ν' ἀνεύρει τοὺς λησμονημένους δρόμους, πὸν χτυπᾷ μὲ μανία τὸ βράχο τῆς πίστεως, σὰν ἄλλος Μωϋσῆς, κάνοντας ν' ἀναβλύσουν καινούριες βρυσσομάνες.

Μὰ οὔτε καὶ τοὺς σοβαροὺς τεχνίτες τῆς μεταβυζαντινῆς «Κρητικῆς σχολῆς» τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνα, πὸν μ' ὅλες τὶς καταφανεῖς ἐπιδράσεις τους μποροῦν νὰ στερεώσουν ἔργα σεβαστὰ σὰν τὶς Ἀθωνίτικες τοιχογραφίες τῆς Τραπεζῆς τῆς Λαύρας ἢ τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Διονυσίου, γιατί κ' αὐτὰ προϋποθέτουν ὅχι μονάχα ζωντανὴν τεχνικὴν παράδοσιν καὶ τεχνίτες πὸν ξέρουν νὰ παρατηροῦν μᾶζι καὶ ν' ἀφομοιώνουν, μὰ κ' εὐκαιρίες δράσης μοναδικὰς καὶ πρὸ παντὸς «ἐστίαι» ἐλεύθερες ὅπου νὰ μπορέσουν νὰ ἀναπτυχθοῦν καὶ νὰ διαμορφωθοῦν ἢ τουλάχιστο πὸν νὰ μὴν ἔχουν συγκλονισθῇ τόσο φοβερὰ σὰν τὰ ὑπόλοιπα τμήματα τοῦ ἐθνικοῦ μας κορμοῦ. Ἡ Βενετοκρατούμενη κατὰ τοὺς αἰῶνες τούτους Κρήτη, μέσα σὲ μιὰ κατοχὴ πάντα ξένη, καταπιεστικὴ καὶ ἀπαράδεκτη, μπορεῖ ν' ἄχει καὶ κάποιες παρσφυθίαι, κάποια

ἀντισταθμίματα ἀπ' τὴ δροσιὰ τοῦ ἀναγεννητικοῦ ἀνέμου πὸν φυσᾷ ἀπ' τὰ μεγάλα πνευματικὰ Ἴταλικὰ κέντρα καὶ ξυπνᾷ κ' ἀναθαρρύνει τὰ πνεύματα γιὰ καινούριαις πνευματικῆς δημιουργίας.

Ὅμως κατὰ τὸ ΙΗ' πιά αἰῶνα, δὲν ἀπαντοῦμε οὔτε τοὺς ἀδέξιους καὶ μέτριους μιμητὰς τῆς τελευταίας αὐτῆς μεταβυζαντινῆς σχολῆς, πὸν ἐξακολουθοῦν νὰ ἐπαναλαμβάνουν ἄτονα τὸν κληρονομημένο τύπο, καθ' ὅλο τὸν ΙΖ' αἰῶνα. Γιατὶ ἢ «παράδοσιν» εἶναι ἕνας μῦθος κενὸς γιὰ τὴν πλαστικὴν δημιουργίαν, ὅταν δὲ σημαίνει μιὰ τεχνικὴ παράδοσιν ζωντανή. Δὲν εἶναι κἀνὲν ἀκένωτο ταμεῖο γιὰ νὰ ἔχει νὰ καταβάλλει πάντοτε χωρὶς νὰ εἰσπράττει. Τὸ ἴδιο καὶ ἢ τέχνη παύει θὰ θροφέται σὰν δὲν θροφεί κ' αὐτὴ τὸ «κληρονομημένο σχῆμα». Ἔτσι τέχνη μᾶζι καὶ παράδοσιν φθίνουν ἄργα καὶ τέλος πεθαίνουν ἀπὸ μαρασμὸν κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνα.

Δὲν μποροῦσε διαφορετικὰ. Τρακόσια χρόνια σκλαβιάς—κιἄν εἶναι μόνο αὐτὰ, πὸν ἔχουν ρουφήξει κάθε δροσοσταλίδα κ' ἀποστραγγίσει κάθε φιλελεύθερη ὀρμή, τρακόσια χρόνια ντροπισμένης καὶ καταφαρμακωμένης ζωῆς, ὅπου καὶ τὸ παρελθὸν εἶχε κατακτῆσει πιά μακρινὸ μεγαλεῖο, ὀδυνηρὸ στὴν ἀνάμνησιν μέσα σ' ἕνα παρὸν ἀβάσταχτο,—δὲν περνοῦν δίχως βαρύτατες συνέπειαι, δίχως βαθύτατες διαβρώσεις μέσα εἰς τὶς ψυχοπνευματικὰς περιοχὰς ἐνὸς ἐθνικοῦ ὀργανισμοῦ. Καὶ ἢ τέχνη πρῶτ' ἀπ' ὅλα εἶναι τὸ κρινολούλουδο τῆς λευτεριάς.

Τὸ γεγονὸς λοιπὸν τῆς λευτεριάς μας, τῆς νεαρῆς μας ζωῆς, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι τὸ πιὸ ἀγαπημένο, τὸ πιὸ οἰκεῖο συναισθηματικὸ βίωμα τῆς τέχνης μας τῆς νεοελληνικῆς. Κι' ἢ μνήμη ἀκόμα κονταίνει βρεφικὰ γιὰ νὰ τὸ χωρέσει. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ κοντινὸ παρὸν προσπαθεῖ ν' ἀπλώσῃ τὶς αἰσθήσεις της, ν' ἀσκῆσιν τὸ πνεῦμα της, νὰ κατακτῆσιν τὶς νέαις ἐμπειρίαις της. Νεαρὴ βοσκοπούλα πὸν ξυπνᾷ μέσα στὸν ὄρθρο σὰ νὰ προσεύχεται, γυμνόποδη μεσ' τὸ ἀνοιξιὰτικο ξημέρωμα τῆς πλάσης ὅπου στέκει σιωπηλὰ σὰ σὲ ναό, πρωτόπλαστὴ καὶ εὐλαβικὴ, ἔτσι τὴν εἶδε πρῶτος ὁ μεγαλεῖτερος «ἀναγεννητικὸς» της ποιητῆς. Δίχως παρελθόν, τὴν ἐμοίρανε μὲ τὸ λαμπρότερον μέλλον. Ἄς μὴ μᾶς θορυβεί ὅπου τὴ βλέπουμε νὰ κάθεται ἀνάμελιν μεσ' τὴν πράσινην χαρὰ τοῦ ἀμπελιοῦ καὶ νὰ παίξει ἀθῶα μὲ τὸ ἀρνί της. Καμμιά θέσιν προσῶρα δὲν τῆς πηγαίνει καλύτερα. Μὴν τὴν κοιτάζουμε ἔξωτερικὰ, δὲν εἶναι δέντρο ταπεινὸ, δὲν εἶναι χαμόδεντρο. «Βρῦσαις ἀπλώνει τὰ κλαδιά τὸ δέντρο σ' τὸν ἀγέρα. Μὴν καρτερεῖς ἐδῶ πουλὶ καὶ μὴν προσμένεις χλόη. Γιατὶ τὰ φύλλα ἂν εἶν' πολλὰ τὸ κάθε φύλλο «πνεῦμα». Ἀλήθεια! ποῖος τῶχε πεῖ ὅτι σοῦ' μελλε πέτρα νὰ βγάλης ῥόδο;

ΣΤΡΑΤΗΣ ΔΟΥΚΑΣ

ΕΝΤΥΠΩΣΗ ΑΠΟ ΕΝΑΝ ΑΝΘΡΩΠΟ ΚΙ ΕΝΑ ΕΡΓΟ

I. Περισσότερο προβολή τῆς ἐντύπωσης πού μου προκάλεσε ἡ λυρική πορεία ἑνὸς ποιητῆ, παρά φυσικά, προσπάθεια αἰσθητικῆς ἀξιολογισῆς του, τὸ σύντομο τοῦτο ἄρθρο ἀποτελεῖ τὴν πραγματίωση μιᾶς ἐπιθυμίας πού κάθε τόσο ἀφυπνίζεται μέσα μου καὶ ἐπιτάσσει τὴν ἱκανοποίησή της. Νὰ ἐκφράσω ἀπλᾶ, πρόχειρα, μὲ τὰ ἐλάχιστα πού ἀξιώθηκα μέσα, τὴν πολὺ βαθιὰ ἐκτίμηση καὶ ἀγάπη—κάτι πού αὐθόρμητα ἐκδηλωνόμενο θὰ ἔθιγε τὰ ὄρια τοῦ θαυμασμοῦ—ἀπέναντι στοῦ ἔργου καὶ τὸ ἦθος ἑνὸς ἀνθρώπου. Καὶ νομίζω πὼς δικαιώνεται κάπως ἡ ἐμφάνιση στοῦ προσκήνιο τῆς ἀναρμοδιότητάς μου, ἂν κριθεῖ πὼς ἡ γενεὰ στὴν ὁποῖαν ἀνήκω γενεὰ ἀμέσως ἐπόμενη ἐκείνης τοῦ ποιητῆ.—Τόσο πού νὰ μπορεῖ σχεδὸν νὰ ταυτισθεῖ μαζί της—δὲν ἐμίλησε ποτὲ γιὰ τὸ ἔργο τοῦτο, μολονότι κοινὴ εἶναι, καθὼς ξέρω, ἡ πρὸς αὐτὸ ἐγκάρδια κριτικὴ καὶ συναισθηματικὴ τῆς στάσης καὶ ἀκόμη, ἂς εἰπωθεῖ ἡ ὁμολογία τούτη: εἶναι μιὰ ὑψιστὴ ἱκανοποίηση γιὰ μᾶς, τοὺς μελαγχολικοὺς κληρονόμους μιᾶς ἐποχῆς καθολικῆς παρακμῆς, τὸ ὅτι μποροῦμε σήμερα, ὁπότε νέος κύκλος τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας ἀνοίγεται, νὰ προβάλωμε ἕναν λυρικό δημιουργὸ πού διαψεύδει γενναῖα τὸν πολὺ συχνὰ ἀκούμενο ἰσχυρισμὸ ὅτι ὁ τελευταῖος Νεοέλληνας ποιητῆς ὑπῆρξε ὁ Καρυωτάκης.

II. Ὁ Νικηφόρος Βρεττάκος στὴν ὑπερδεκαετῆ ποιητικὴ του διαδρομὴ παρουσιάζει ἔκδηλα τὰ χαρακτηριστικὰ σημεῖα τῆς ὀδυνηρῆς ὄσο καὶ γόνιμης ἐπαφῆς του πρὸς μιὰν ἱστορικὴ πραγματικότητα πώσεως. Οὐσιαστικά: τὴν ἀγωνιώδη ἔφεση τῆς ἀνασύνθεσης τῆς ψυχῆς του, τῆς ψυχῆς μας, διαλυμένης ἀπὸ τὴν εἰσβολὴ ἑνὸς ὠμὰ μηχανικοῦ πολιτισμοῦ—τὴν ἀνακάλυψη τοῦ Θεοῦ του. Μορφικά: τὸ κυμαινόμενο, ἄπλαστο, κάποτε ἑξαρθρωματικὸ σχῆμα τοῦ λόγου του, τὴν τραγικὴ διάσπαση τοῦ ὄραματισμοῦ του σὲ εἰκόνες συχνὰ ἀνεξέλεγκτης ἐσωτερικῆς συνοχῆς. Γιατὶ τὴν ἀντιπροσώπευση τοῦ ἔργου του δὲ διεκδικοῦν βέβαια μερικὰ ὀλιγόστιχα τεχνουργημένα κάτω ἀπ' τὴν παραδοσιακὴ μορφικὴ ἐπίδραση—μικρὰ κομψοτεχνήματα καθά-

ροῦ στοχασμοῦ καὶ ἐκφραστικῆς συχνότητος—ποιήματα πού κομοῦν τὶς «Γκριμάτσες τοῦ Ἀνθρώπου», ἀλλὰ ἡ θαυματοουργικὴ—πολύχρωμη καὶ πολύβογγη λυρική του δημιουργία τῶν τελευταίων χρόνων, πού ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν «Ἐπιστολὴ τοῦ Κύκνου» συνεχίζεται ὡς τὴ σημερινὴ «Ἡρωϊκὴ Συμφωνία» πάντα μὲ ἐνότητα συναισθηματικοῦ τόνου καὶ ἀπαράμιλλη ψυχικὴ ὁρμή, ἀλλὰ καὶ μὲ ἐμφανῆ τὰ γνωρίσματα τῆς διασπασμένης μορφῆς καὶ οὐσίας.

III. Ἡ ἠθικὴ του στάση μέσα στὸν κόσμον μιᾶς ἐποχῆς πού ἐγκρέμισε βίαια τοὺς θεοὺς της, ὑψώνοντας στοῦ βάθρου τοὺς τὸν παμφάγο Μολὼχ μιᾶς σκληρῆς φιλαυτίας, ὑπῆρξε στὴν περίοδο τῆς πρώτης ἐκδήλωσής του στάση ἠττημένου: Ἐνας χωριάτης ἔφηβος πού πορεύεται μόνος μὲ τὴν ψυχὴ γεμάτη γενναῖα αἰσθήματα, μὲ τὰ μάτια πλημυρισμένα ἀπὸ δρόματα ἀγάπης πρὸς τὴ γνώση τῆς ζωῆς καὶ τὴν ἐπίγνωση τοῦ ἑαυτοῦ του· μπροστὰ στὴ μαρμαρίνη ἀδιαφορία τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων, ὅταν καμμιὰ καρδιά δὲν τὸν βοηθεῖ νὰ ἀνακαλύψῃ τὴ δική του, ὅταν κανένας ἔρωτας δὲν ἔρχεται νὰ τοῦ ἀνανεώσῃ τὴν πίστη στὴν ἀξία τῆς ὑπαρξῆς, καταθέτει τὰ ὄπλα καὶ ἀποθέτει τὴν ψυχὴ του, νεαρὸ σφάγιο, στοῦ ἐρειπωμένου θυσιαστήριου ἑνὸς ἀνώνυμου, νοσταλγημένου θεοῦ. Ἡ ἐγκατάλειψη.

Δὲν μπορῶ

Κύριέ μου νὰ μισήσω. Ἀγάπησέ με.

Ἡ τόσο ξένη πρὸς τὸν αἰῶνα μας ἀπειρὴ ἀγαθότητα πού ἔχειλίζει τὸν μέσα του κόσμον θὰ χαράξῃ στοῦ στερεώμα τῆς λύπης του μὲ χλωμὰ ἄστρα τὸ μεγάλο, ἐπώδυνο ἐρωτηματικόν.

ἄλλος ἔξω ἀπ' τὸν ἑαυτό μου

δὲ μὲ χωρίζει ἀπ' τὸ Θεό; .

Ἀπὸ τὴν ἀφειρηγία αὐτὴ τὸν ὀδηγεῖ ὡς τὸ νικητήριο τέμα ἕνας δρόμος γεμάτος αἶμα καὶ ἀγκάθια. Τραυματισμένος, στερημένος ἀπὸ τὴν ἀνάπαυση τῶν αἰσθήσεων, ἀπὸ τὴ γαλήνη τῆς καρδιάς, ἀπὸ τὸ ψωμὶ τοῦ χορτασμοῦ ἀκόμα, θὰ ξεκινήσῃ πάλι μέσα στὴν πιὸ παγερὴ μοναξιά νὰ ἐξοικειωθῇ μὲ τὴν ἐχθρικὴ φύση πού ἀδιάκοπα τὸν πολεμᾷ. Ἡ ἀπελπισμένη προσπάθειά του νὰ λυρωθῇ μὲ τὸ σαρκασμὸ, τοῦ στοίχισε τὴ δεύτερη ἡττα. Τὸ γέλιο τῆς εἰρωνείας του εἶναι ἀδέξιο, ἀνίκανο νὰ τὸν σώσῃ, ξένο πρὸς τὴν ἀλήθεια τῆς ψυχῆς του. Θὰ σωθῇ ἀγαπώντας. Ἀπὸ δῶ ἀρχίζει μιὰ μεγαλειώδης, συγκινητικὴ πορεία πού γεμίζει τὰ μάτια μας δάκρυα. Γνωρίζεται μὲ τὰ στοιχεῖα τοῦ σύμπαντος τὴν ὥρα τῆς πιὸ κολασμένης ἐκδήλωσής τους· τὰ ἀντι-

μετωπίξη διαθέτοντας τὰ θρύμματα τῆς διαλυμένης ἀγάπης του
στήν καταστροφική τους manía

*Τόξα τεντωμένα πὸν παραφυλοῦν
μὴ βγῶ καὶ δῶ τὸν ἥλιο*

Μεσολαβοῦν μεγάλα, σκοτεινὰ διαλείμματα νεκρικῆς ἀπρα-
ξίας, ὥσπου ὁ Προμηθεὺς νὰ ἀνασυνθέσῃ τὴν ψυχὴ του καὶ νὰ
τὴν προσφέρῃ πάλι, δροσερό, παιδικὸ σῶμα στὴν ἀνανεωμένη
στοιχειακὴ λαγνεία. Ἔτσι μέσα ἀπὸ ἀλλεπάλληλους κύκλους αὐ-
τοεκμηδένισης καὶ ξαναγεννημοῦ, ἀπελπισίας καὶ γνώσης ὀδεύον-
τας θ' ἀξιοθῆ τέλος ν' ἀντικρύσῃ, γέρας τῆς ἠθικῆς εὐθαρσίας
του, κάτω ἀπὸ ἕναν οὐρανὸ παραμυθένιας αἴγλης, τὴν ἀγνή,
λυτρωτικὴ μορφή τῆς Μαργαρίτας.

*Ἀνοίγω τὴν πόρτα νὰ ἰδῶ!
Ὁ κόσμος λάμπει σὰν ἄστρο.
Ποτὲ δὲν ἀνθίσει μιὰ τέτοια νύχτα
πέρα ὡς πέρα στὸν οὐρανό...*

Πανευδαιμονικὴ κοσμοχαλασιὰ σὲ μιὰν ἀτμόσφαιρα παρθε-
νικοῦ λυρικοῦ φέγγους στὸ ἔρωτικό πρόσωπο - σύμβολο τῆς ἀγνό-
τητας πραγματώθηκε ἡ ἀνακάλυψη τοῦ θεοῦ, ἡ σωτηρία τοῦ
ἀνθρώπου.

*Χιλιάδες ἔρωτες εἶναι ὁ Θεός!
Χιλιάδες ἔρωτες εἶναι ὁ κόσμος!*

IV. Ὁ Νικηφόρος Βρεττάκος ἀποτελεῖ μιὰν ὄχι συνήθη στὰ
Γράμματά μας περίπτωση πνευματικοῦ ἀνθρώπου πὸν τὸ ἔργο
του χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ διέπουσα γραμμὴ ψυχικοῦ ἀγῶνα
πρὸς τὴν ἐσωτερικὴ τελείωση, γραμμὴ τεμνομένη ἀπὸ εὐδιάκριτα
ὀρόσημα ἠθικῶν κατακτῆσεων ὡς τὴν τελικὴ λύτρωσή του, κερ-
δισμένη σὲ ἡλικία πὸν ἄλλοι δὲν παρουσιάζουν ἀκόμα οὔτε κἂν
ἐνδείξεις διαμορφώσεως μιᾶς ὀποιασδήποτε προσωπικότητας.
Νομίζω πὸς δικαιοματικά τοῦ ἀνήκει ὁ τίτλος τοῦ μοναδικοῦ
θρησκευτικοῦ ποιητῆ στὴν Ἑλλάδα τῶν ἡμερῶν μας. Γιατὶ δὲν
εἶναι βέβαια θρησκευτικὴ ποίηση ἡ ἔμμετρο ἀνάπτυξη μιᾶς βι-
βλικῆς ἱστορίας, ἡ στιχοποίηση ἑνὸς εὐαγγελικοῦ χωρίου, θεμα-
τογραφικὰ κατασκευάσματα πὸν μᾶς σερβίρονται κάθε τόσο ἀπὸ
πιστοὺς καὶ ἀπίστους στιχουργοὺς καὶ πὸν δὲν κατορθώνουν
παρὰ νὰ μᾶς μεταδώσουν καὶ στὶς πιὸ χαροῦνες Χριστιανικὲς
ἐφορτὲς τὴν πλήξη καὶ τὴ σκοτεινιά τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς.

Τὸ αἶσθημα πὸν τοποθετεῖ τὸν Βρεττάκο αἰώνιο προσευ-
χόμενο στὸ κέντρο τοῦ σύμπαντος εἶναι ἡ ἀπέραντη ἀγάπη του

πρὸς ὅλα τὰ πλάσματα καὶ τὰ πράγματα τοῦ κόσμου τούτου,
μιὰ τρυφερότητα πὸν λυγίζει στιγμιαῖα μονάχα μπρὸς στὴν
ἐπίγνωση τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ ἀνθρώπινου πόνου μὰ δὲν ἀργεῖ
νὰ κορυφωθῆ σὰν εὐφρόσυνη ψυχικὴ διάχυση, σὲ φαντασμαγο-
ρία εὐτυχισμένων δραμάτων, σὲ πανδαιμόνιο φωτὸς καὶ χρώμα-
τος, ὅπου στροβιλίζονται διαυγεῖς, κρυστάλλινες ἀλλὰ καὶ αὐτό-
νομες, ἀνεξάρτητες, συχνότερα, μεταξύ τους οἱ ἀγαθές, γοητευ-
τικὲς μορφές τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ὄνειρου.

Πανθεισμός.

V. Τὸν τύπο τοῦ σὰν πνευματικοῦ ἀνθρώπου συμπληρώνει
ἡ ἠθικὴ φυσιογνωμία του, ἀληθινὰ εὐρηματικὴ γιὰ τὸν τόπο
μας, ὅπου ἡ πλειονότης σχεδὸν τῶν λογίων παρουσιάζει ἕνα
θέμα κάπως ἀπογοητευτικὸ τόσο στὴν ἐσωτερικὴ—ἠθικὴ ποιό-
τητα, ὅσο καὶ στὴν ἐξωτερικὴ—κοινωνικὴ ἐκδήλωση. Μιὰ ἄχαρη
προσποίηση, μιὰ ἀντιπαθητικὴ σοβαροφάνεια, ἕνας ἄκρατος
ἐγωϊσμὸς τοὺς ἀποστερεῖ τὴν ἐγκάρδια ἐπαφὴ ὅχι μονάχα μὲ τὸ
ἐξωφιλολογικὸ περιβάλλον, ἀλλὰ καὶ «πρὸς ἀλλήλους», δημιουρ-
γώντας ἔτσι ὀλοφυρὰ τοὺς ἕναν κύκλο παγερῆς ἀπομόνωσης, πὸν
ἐντείνει τὴ δραματικότητα τῆς θέσης τοῦ καλλιτέχνη στὴν κοι-
νωνικὴ ζωὴ καὶ τοὺς ἐμφανίζει σὰν ἀλλόκοτους τύπους, ἀξίας
περισσότερο θεαματικῆς. Νομίζω, λοιπόν, πὸς δὲν ἀποτελεῖ
ὑπερβολὴ ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ «εὐρηματικοῦ ἠθους» γιὰ ὅποιον
ἐγνώρισε τὴν παιδικὴν πραότητα, τὴν ἀνεπιτήδευτη προσήνεια,
τὴν ὄριμην ἀνεξικακία τοῦ Βρεττάκου, πὸν ἀντιμετωπίζει—ὁ
ὑποφαινόμενος στάθηκε «μάρτυς» πολλῶν τέτοιων σκηνῶν—μὲ
τὸ χαμόγελο τὶς πιὸ τσουχιτερες εἰρωνεῖες, τὴν πιὸ κακόβουλη
ἄρνηση.

Πιστεύει στὸν ἑαυτὸ του γιὰτὶ πιστεύει γενικὰ στὸν ἄνθρωπο,
σὰν ἄξιο φορέα τῆς θείας οὐσίας, σὰ δημιουργὸ ἰδανικῶν ἀξιών,
σὰν ἐργάτη τῆς κοσμικῆς ἁρμονίας. Καὶ τὸ θεώρησε χρεὸς του
νὰ σκύψῃ μὲ στοργὴ πάνω ἀπ' αὐτὸ τὸ αἰώνιο πάσχον πλάσμα
καὶ νὰ δώσῃ ρυθμὸ στοὺς παλμοὺς τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ἀγωνίας του.

Καρπὸς τῆς εὐσυγκινησίας του ἐμπρὸς στὴν ἀνθρώπινη πε-
ριπέτεια εἶναι καὶ τὸ τελευταῖο του ποίημα, ἐμπνευσμένο ἀπὸ
τὸν τιτάνιο ἀγῶνα τῶν ἐλευθέρων μαχητῶν τοῦ ἀνατολικοῦ με-
τώπου, ἡ βιβλικῆς μεγαλοπρέπειας «Ἡρωϊκὴ Συμφωνία» λυρι-
κὸς αἶνος τόνου διθυραμβικοῦ, πὸν δραματίζεται τὴν ὑψωση
τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἀνώτατη βαθμίδα τῆς Ἐντολῆς, τὴν ἀπο-
θέωση τῆς ὀδύνης του.

VI. Καὶ ἀπομένει γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἐντύπωσής μου
ἡ ἀποψη: Ὁ Βρεττάκος—τεχνίτης. Ἀλλὰ ἐδῶ πλέον θίγεται τὸ
τεράστιο πρόβλημα τῆς μορφῆς πὸν τὴ λύση του θὰ πραγματο-
ποιήσουν οἱ ποιητὲς τῆς προσδοκώμενης ἀναγέννησης. Αὐτὸ δὲν

σημαίνει βέβαια ὅτι δὲν ἀνήκει τίτλος τιμῆς σ' ἐκείνους πὸν δι-
αισθάνθησαν ὅτι ὑπάρχει τὸ πρόβλημα τοῦτο καὶ ἀγωνίζονται
νὰ προωθηθοῦν πρὸς τὸ κέντρο του. Φυσικά, προϋπόθεση παρα-
μένει πάντοτε ἡ γνησιότητα τῆς προθέσεως, ἡ εἰλικρίνεια καὶ
συνέπεια τῆς πορείας.

Ἡ Βρετιάκος ἀναμφισβήτητα ἀνήκει στοὺς εἰλικρινεῖς. Ἡ
τρικυμιώδης ὁρμὴ τῆς ψυχῆς του ἔδωσε μιὰ ταραγμένη μοοφή
στὸν ποιητικὸ λόγον του, μιὰν ἐλευθερίαν πὸν διασπᾷ τὰ ὅρια
τοῦ στίχου, ἐκτείνεται σὲ ἀνεξέλεγκτα πλάτη κινήσεως, διαπλάσ-
σοντας σχήματα κυμαινόμενα, κάποτε παραπαίωντα, ἀνίκανα ἴσως
νὰ δημιουργήσουν αἰώνιες ἀξίες μορφῆς, ἀλλὰ πάντοτε συνεπῆ
πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν ἀλήθειαν ἐνὸς ἀνήσυχου, ὅσο καὶ γνήσιου
καλλιτέχνη. Λέγεται καὶ προσδοκᾶται πὸς ἡ καινούργια πὸν
ἀνατέλλει ἐποχὴ μέλλει νὰ χαρίσῃ καὶ στὴν τέχνη τὴν ἐπιθυμητὴν
ἀνθιστῆς, συνθέτοντας ἀπὸ τὰ συντρίμματα ἐνὸς ἐρειπωμένου
κόσμου μαζὶ μὲ τὴν νέα ζωὴ καὶ τὰ νέα αἰσθητικὰ ἰδανικά της.
Ἡ ἠθικὴ περιωπὴ καὶ οἱ καλλιτεχνικὲς δυνατοῖτες τοῦ Νικη-
φόρου Βρετιάκου ἐπιτρέπουν, νομίζω τὴν βάσιμην ἐλπίδα πὸς
καὶ στὸν καινούργιον αὐτὸν ἀγῶνα θὰ δώσῃ ἀπὸ τοὺς πρώτους
τὸ «παρών».

Ἄλλὰ, βέβαια, οἱ ἀγῶνες αὐτοὶ δὲν τελειώνουν ποτέ.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΓΕΡΑΛΗΣ

Ο ΝΕΚΡΟΣ ΑΔΕΡΦΟΣ

ΔΡΑΜΑ ΣΕ ΤΡΙΑ ΜΕΡΗ *)

ΣΚΗΝΗ ΠΡΩΤΗ

Στὴν ἄκρην τῆς χώρας, ὅπου σ' ἓνα πυργάκι, κοντὰ στὸν πλάτανον
μὲ τὸ πηγάδι τ' αἰ - Γιώργη, κατοικᾷ μὲ τ' ἀνήψια του ὁ Ζήσιμος, νε-
κροθάφτης καὶ βαρδιᾶνος στὴ χώρα, πὸν τὴν θέρισε θανατικὸ καὶ
τώρα πάει νὰ σβύσει πᾶ τὸ κακό. Τὸ ἐκκλησιδάκι (τ' αἰ - Γιώργη)
ἀσπρίζει μακρυνάθε, καὶ ὀλόγυρά του κρύβονται στὰ θάμνα οἱ τάφοι,
ὅθι φαίνονται λίγοι Σταυροί. Στὸ δῦσμα τοῦ Ἡλίου. Τὰ παιδιὰ παί-
ζουν γύρω στὸ πηγάδι καὶ τὸν πλάτανον.

Ἡ ΑΔΕΡΦΗ (μικρότερη στὰ χρόνια)

Θανασάκη, ἡσκιώνει, φύγε ἀπὸ τὸ πηγάδι, φαντάζει.

ΤΟ ΑΓΟΡΙ

Φοβᾷσαι, Ἀννούλα; Τ' ἄλογο τ' αἰ Γιώργη βγαίνει μεσα-
νύχτι.

Ἡ ΑΔΕΡΦΗ

Δὲ βγαίνει μέρα, μὲ τὸ φῶς;

ΤΟ ΑΓΟΡΙ

Δὲν τὸ βλέπομε. Μόνο νύχτια, σι' ὄνειρό μας τ' ἀκοῦμε. Θὰ
τ' ἀκουσες καὶ σύ, μὰ δὲ θυμᾷσαι. Σι' ὄνειρό μου τ' ἀκουσα
νὰ φρονιάζει μιὰ νύχτια.

Ἡ ΑΔΕΡΦΗ

Βραδυνάζει, Θανασάκη, φοβοῦμαι κι' ὁ θεὸς ὁ Ζήσιμος
ἀργεῖ.

ΤΟ ΑΓΟΡΙ

Εἶχε πάλι ἀγγραδιὰ τὸ ἀπόγιομα' χτυπιοῦνται ἀκόμα. Τὸ
θανατικὸ λάβωσε τίς προάλλες καὶ τὸν ἱερέα δὲν τ' ἀκουσες;
Ταχὺ πὸν διάβη ἀπὸ τὸ πηγάδι, τὸ εἶπε ἡ Γριούλα, ἡ Ἀνέ-
μισσα.

Ἡ ΑΔΕΡΦΗ

Ποῖς θὰ τοὺς θάφτει τώρα;

*) Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο.

ΤΟ ΑΓΟΡΙ

Τοὺς ψάλλει ὁ θεῖος ὁ Ζήσιμος. Τὰ κάνει ὄλα, τοὺς δίνει τὴν σταφίδα μὲ τὴν ἅγια κοινωνία μέσα, τοὺς σηκώνει, τοὺς περνᾷ ἀπὸ τὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας γιὰ συχώριο, σκάβει τὸν λάκκο στὰ μνημόγια καὶ τοὺς χώνει βαθειά. Τώρα προκόμενι πιά, οἱ ἄλλοι φυλᾶνε στὰ πόστα βάρδια.

Η ΑΔΕΡΦΗ

Μὲ πιάνει ὁ φόβος.

ΤΟ ΑΓΟΡΙ

Δὲ ξανάρχεται σὲ μᾶς ἡ πανούκλα. Θυμᾶσαι σπίτι μας; Δὲν τὸ θυμᾶσαι ἐσύ! Καθόμαστε στὸ κρεββάτι, πλάι μου ἔδερες καὶ σὺ μεσ' τὴ φλόγα. Τύλιξε τὸν πατέρα, πεθαμένο, στὸ ἄσπρο φαντὸ μέσα ὁ θεῖος Ζήσιμος, τὸν σήκωσε πίσωπλατα καὶ ξεπόρτισε. Τὴν ἄλλη ἀγῆ βύζανε τὸ μωρὸ μας νεκρὴ τὴ Μάνα μας.

Η ΑΔΕΡΦΗ (μὲ τρόμο)

Θανάση, Θανασάκη, θὰ κλαίω ἔλα στὸν πύργο, θὰ φαντάξει. Θὰ περάσει τὸ θανατικὸ βγαίνοντας γύρω.

ΤΟ ΑΓΟΡΙ

Δὲν ἀφίνει ὁ αἰ-Γιώργης στὸ πηγάδι του νὰ σιμώσει τὸ κακό. Εἶναι ἀθάνατο τὸ νερό του. Ἄφοντας ἤρθαμε ἐδῶ, στὸ πυργάλι, μὲ τὸν θεῖο Ζήσιμο, δὲν ἀκούστηκε ἡ μαύρη συνοδεία μὲ τὴ βραχνή της λύρα. Δὲν ἀφήνει, θὰ τὴν πατήσει τ' ἄλογό του.

Η ΑΔΕΡΦΗ

Δὲ θὰ βγῆ πάλι ἡ φωνὴ πέρα ἀπὸ τὰ ταφιά;

ΤΟ ΑΓΟΡΙ

Τὸ σκιάχτρο; ἡ καταροῦσα ἡ Μάνα, ποὺ κακοθανάτισαν ὄλα τὰ παιδιὰ της, καὶ τῆς φέρανε σκοτωμένο ἀπὸ χαραμῆδες τὸν στερογὸ υγιό της; ἅ! δὲν τὴν θυμᾶσαι ἐσύ τὴν Ἄρετὴ τὴν κόρη της. Στὴν πρώτη, τὴν παλιά μας γειτονειά τὴν ἤξερα! Νύφη τὴν πήρανε στὰ Ξένα.

Η ΑΔΕΡΦΗ

Σκιάζομαι, Θανάση, ἔλα μαζί στὸν Πύργο. Τρέμω τὴ φωνή της, οὐάζεται, σὰ Στοιχειό.

ΤΟ ΑΓΟΡΙ

Χτὲς τὸ δέλι ποὺ σκαρφάλωσα στὸν πλάτανο τὴν εἶδα ἐπάνω στὰ ταφιά. Λιβάνιζε ἀράδι· ἀράδι τὰ μνημόγιατης.

Κι' ἔπειτα σὰν τὴν τρελλὴ σήκωσε τὰ χέρια της ψηλά καὶ πάλι σκύβοντας χτυποῦσε μὲ τὶς ἀπαλάμες στὴν ταφόπορτα. Μιλοῦσε μὲ τὸν πεθαμένο. Καὶ τὴν ἄκουα, π' ἔσκουζε: ἀνάθεμά σε Κωσταντή, ἀνάθεμά σε.

Η ΑΔΕΡΦΗ

Θανασάκη, πᾶμε, σκιάζομαι, Θανασάκη.

ΤΟ ΑΓΟΡΙ

Τώρα θάρθη ὁ θεῖος Ζήσιμος. Θὰ περάσει κι' ἡ Ἄνεμισσα. Θάρθοῦνε καὶ οἱ Κόρες γιὰ νερό.

Η ΑΔΕΡΦΗ

Ἔλα, Θανασάκη, θὰ κλαίω.

ΤΟ ΑΓΟΡΙ

Πείρασα, πᾶμε στὸν Πύργο.

ΣΚΗΝΗ ΔΕΥΤΕΡΗ

Ἐρχονται τρεῖς κόρες μὲ σταμνιά.

Ἐνῶ μπαίνουν:

Η ΠΡΩΤΗ

Μοναξιά!

Η ΔΕΥΤΕΡΗ

Ψυχὴ! σκιάζομαι!

(ἀποθέτουν καὶ οἱ τρεῖς τὰ σταμνιά)
γύρω στ' ἀφρόχειλο τοῦ πηγαδιοῦ)

Η ΤΡΙΤΗ

Καὶ τί εἶταν ποῦ εἶδες;

Η ΠΡΩΤΗ

Μὲ ἀνατρομάζει ἀκόμα τῶνερο! Βρέθηκα στὴ σκοτεινὴ καμάρα, κοντὰ στῆς Ἄρετῆς τὸ σπίτι. Μιά φωνὴ μὲ κινήγησε! «Ἐ! κόρη, κοπέλλα μου! Λίγο νερὸ ἀπὸ τὸ σικλί σου, μὲ καίει ἡ φλόγα». Καὶ ἀκούω πίσωθὲ μου, ἄγριο ποδοβολητὸ ἄλογον. Στὸ καλντερίμι, τὸ ἀκλονθοῦσανε, μακρόθε καὶ ἄλλα χλιμιντρίσματα. Καὶ σίντας βγῆκα, κνηνημένη ἀπὸ τὴ σκοτεινὴ καμάρα καὶ προσπέρασα τῆς Ἄρετῆς τὸ σπίτι μιὰ στριγλιὰ μὲ χτύπησε σκούζοντας: Μάνα, Μάνα. Καὶ ξύπνησα μὲ τρόμο.

Η ΔΕΥΤΕΡΗ

Ὁ σκοτωμένος εἶταν, ὁ Κωσταντής, μὲ τὰ ἐννιαδέερφα.

Η ΤΡΙΤΗ

Ποῦ ριξε ἡ Πανούκλα στὶς Καστροπόρτες.

Η ΠΡΩΤΗ

Τὶς φύλαγαν ἀπὸ τὸν μαῦρο ἀπελάτη, πὸν πατοῦσε νύχτα, σὰν χτύπησε τὸ θανατικὸ κι' ἄγαβε ἡ χώρα.

Η ΔΕΥΤΕΡΗ

Κρῖμα, στὰ ἐννιάδερα!

Η ΤΡΙΤΗ

Γιόμιζε ἡ χώρα μὲ τὸν ἐρχομὸ τους.

Η ΠΡΩΤΗ

Φέρονε τῆς Λαμπρῆς χαρά, τὸ πανηγύρι τ' ἄλ-Γιώργη.

Η ΔΕΥΤΕΡΗ

Βοῦζανε οἱ-δρομοὶ βούκινα, πὸν σάλπιζαν καὶ ἀρματωσιές, π' ἀστράφταν.

Η ΤΡΙΤΗ

Μᾶς βλέπαν στὰ ψηλὰ παράθυρα.

Η ΠΡΩΤΗ

Στὸ μαῦρο του φαρὶ πρόβαλε ὁ Δούκας πρῶτος, τοῦ Ἄ-λέξη εἴταν τὸ κόκκινο.

Η ΔΕΥΤΕΡΗ

Καὶ τοῦ Ἀντρουλῆ ξεχώριζε στὸ ἀσήμι τὸ σκουτάρι του, κι' εἶχε ὁ Μητῆς, στὸ μαῦρο του, τὸ πιὸ βαριὸ κοντάρι.

Η ΤΡΙΤΗ

Μιὰ μούλα χρυσοκάπουλη εἶχε ὁ Κομνηνός, κι' ὁ Γιάν-νης—ὁ μικρὸς ἀρματωλός, σὰ φλόγα τὰ μαλιά του.

Η ΠΡΩΤΗ

Ἄλλοι, στὴν ἀντρενωσύνη τους!

Η ΔΕΥΤΕΡΗ

Κι' ἄλλοι, στὴν ὁμορφιά!

Η ΤΡΙΤΗ

Μαύρη καῦμένη Μάνα.

Η ΠΡΩΤΗ

Μέρα τὴ μέρα στὴν ἀσλή της φέρονε οἱ Βαρδιᾶνοι ἕνα σακκὶ καρβουνισμένα κύκκαλα, στὴ μούλα φορτωμένα. Ἄράδι-ἀράδι κάψανε καὶ τοὺς ἔξη Ἄκρίτες στὴν Καστροπόρτα.

Η ΔΕΥΤΕΡΗ

Κι' ἔρμη στὸ σπῖτι μοιρολόγησε, στὸν ἴδιο μῆνα ἐπάνω, τὸν Φωκᾶ, τὴν πρώτη κλήρα της.

Η ΤΡΙΤΗ

Στὸ Μοναστήρι θάψανε τὸν Μάξιμο. Κι' ἀπόμεινε στὰ Ξένα ὁ Μικρο-Κωσταντῆς. Κι' ἀκόμα δὲ σαράντισε ὁ Φωκᾶς, καὶ σκοτωμένο, στὸ ἄσπρο γιοφύρι ἀπὸ χαράμηδες, φέ-ρανε τὸν πρᾶματεντή, μὲ τ' ἄδειο καραβάνι του στὴν πόρτα της.

Η ΔΕΥΤΕΡΗ

Κουτσουριασμένη Μάνα! Στὰ Ξένα μνήσκει ἡ ἀρετὴ σου μόνη.

Η ΤΡΙΤΗ

Ἄλλοι, στὴν Ἀρετῇ! Ποιὸς θὰ τῆς φέρει μαυρομήνυμα!

Η ΠΡΩΤΗ

Κόρες, ἄκουσα σουσουρο πίσω ἀπὸ τὰ θάμνα.

Η ΔΕΥΤΕΡΗ

Νά τη! τὴ φοράτη πέρασε ἡ γριὰ Ἀνέμισσα. Κρατάει τὸ καλάθκι μὲ τὰ βότανά της.

Η ΤΡΙΤΗ

Κι' ἔχει στὴν ἀγκαλιὰ χερόβολο ἀπὸ στάχια.

Η ΠΡΩΤΗ

Ξορκίζει τὴν Πανούκλα μὲ τὰ μαντικά της.

Η ΔΕΥΤΕΡΗ

Τόσο εἶναι καλή!

Η ΤΡΙΤΗ

Μὰ ἐγὼ κρυφὰ τὴ σκιάζομαι.

(μπαίνει ἡ Γριὰ Ἀνέμισσα)

ΓΡ. ANEMISSA

Κόρες μου, καλησπέρα σας.

ΟΙ ΚΟΡΕΣ (μαζί)

Καλησπέρα, Γριὰ—Ἀνέμισσα.

(Τὸ ἀγόρι βγαίνει ἀπὸ τὸν Πύργο καὶ σιμώνει μὲ τὴν ἀδερφοῦλα του κοντὰ)

ΓΡ. ANEMISSA

Βγήκατε, κόρες, μὲ τὸ βράδνασμα. Πάρετε ὕσωπο, πάρετε ἀργαριά, νὰ μὴ σᾶς κνηγήση ἡ Μαύρη-Νυχτερίδα. Πιάνει

τῆ σιγάτα καὶ ὄλη τῆ σκιάζει μὲ τὸ φτερό της ἢ κοκκαλιάρα,
σὰ χαρόντισσα, ἢ Πανούκλα. Γιομίστε τὰ σικλιά σας μὲ
τ' ἄγιασμα τ' αὐ- Γιώργη, σὰ γύρετε.

Ρένετε μὲ τὸν ὕσωπο τῆ σιγάτα σας, τὸ καθαρίζει τὸ κακό.

Η ΠΡΩΤΗ

Σπολλάτη, γριὰ - Ἀνέμισσα.

Η ΔΕΥΤΕΡΗ

Καλὴ ψυχὴ!

Η ΤΡΙΤΗ

Στοιὺς οὐρανούς.

ΓΡ. ΑΝΕΜΙΣΣΑ

Καὶ σεῖς, στὴ γῆς, καλὴ Ζωή, μὴν πᾶτε δίχως στέφανα,
δίχως τοῦ χάρον κᾶνε τὸ στεφάνι, σηκωτὲς στοῦ μπάριμπα
Ζήσιμον τίς πλάτες.

Η ΠΡΩΤΗ

Μᾶς σκιάζεις μὲ τὰ λόγια σου Γριὰ - Ἀνέμισσα.

ΓΡ. ΑΝΕΜΙΣΣΑ

Ὁ Ἅγιος μαζί σας, κόρες μου, ὁ πρωτοκαβαλλάρης. Μὰ
ὄλα εἶναι στὸ χέρι τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὸ θανατικό, ποῦναι τοῦ
Κόσμον, ὁ Θεὸς τὸ ἀφήνει. Δικιά του παραχώρηση. Πλήθυνε
ὁ κόσμος, κέρδισε ἢ ἀνομία, ὁ κόσμος ἀσωτεύει κι' ἀνθρωποι
πεινοῦν, καὶ ὁ δυνατὸς καὶ κειὸς ποῦ θέλει, κειὸς ποῦ βλέπει,
σφιγγονται ὄλοι ἀπὸ τὸν ἀνεργο βραχνᾶ. Μὰ τοὺς χτυπᾶ ἢ
Πανούκλα, ἢ Ἐωσφόρισσα, καὶ ὄλους ξυπνᾶ ἢ τρεμούλα, τὸ
ἄδικο τοῦ ἀνθρώπου.

(στρέφοντας στὸν οὐρανό, μὲ φωνὴ μεγαλύτερη)

«Κύριε νιὲ Δαυίδ, ἐλέησον ἡμᾶς!» ὁ Ἅγιος μαζί σας,
κόρες μου, πᾶω νὰ νάγω τὰ καντήλια του.

(Συνεχίζεται)

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑ. ΖΕΡΒΟΣ

ΕΝΑ ΒΛΕΜΜΑ ΣΤΗ ΡΟΜΑΝΤΙΚΗ ΨΥΧΗ

Γ'.

Ἐνας ἐμπρηστικὸς καὶ πυρετώδης δυναμισμὸς χαρακτηρίζει
τὴ ρομαντικὴ ἐποχὴ στὸ πρῶτο ἔαρινό της λουλούδισμα. Ἐποχὴ
εἰκονοκλαστικὴ καὶ πρωτεϊκὴ ἢ ρομαντικὴ! Ἐποχὴ δυναμικὴ
κι ἐπαναστατικὴ! Ἀπὸ τίς πιὸ μεγάλες ὀργανικὲς της ἐνότητες,
τὰ ἔθνη, ὡς τίς ἐλάσσονες κοινωνικὲς της ομάδες, κοινότητες ἢ
τάξεις, ἢ στάση τοῦ εἰκονομάχου καὶ τοῦ οἰκοδόμου ἐναλάσσον-
ται, διασταυρώνονται, χωρίζουν καὶ σμίγουν, εἶναι δυὸ πρό-
σωπα μιᾶς καὶ τῆς ἴδιας ἐσωτερικῆς ὀρμῆς. Πολιτισμοὶ ἢ ἄτομα,
ἔθνη ἢ λαοί, ζοῦν σὲ μιὰ ἀδιάκοπη πλημμυρίδα καὶ ἄμωπη
ποῦ ἀνανεώνει τίς παραστάσεις, πολλαπλασιάζει τίς πνευματικὲς
διαθλάσεις, δυναμώνει τὸ μεθύσι καὶ τὴ δίψα τῆς ζωῆς, —καί,
κάθε στιγμή, τοὺς προετοιμάζει νὰ δεχτοῦν τὸ μαγικὸ μῦθο τοῦ
μέλλοντος.

Ἡ ἀλλαγὴ εἶναι τὸ αἷμα τῆς ρομαντικῆς ψυχῆς. Ἡ ἀγωνία,
ὁ σκοπὸς καὶ ἡ δικαίωσή της. Ὁ κίνδυνος, ὁ ἕλιγγος, ὁ νεωτε-
ρισμὸς, τὸ θάμπος τοῦ μακρυνοῦ καὶ ἡ μεθυστικὴ προσμονή, —
τὸ πνεῦμα της καὶ ὁ ρυθμὸς της. Δὲν ὑπάρχει—σὰν κύριο βέβαια
μοτίβο—ἡ ἀδράνεια καὶ ἡ ἀναπόληση, ἡ ἀκίνησία καὶ ἡ ρέμβη,
τὸ χθὲς καὶ τὸ ἄλλοτε, ἡ λυρικὴ κατάσταση δίχως καμμιὰ ἄξα-
φνη ἢ ἀδόκητη ἀλλαγὴ, ἡ βελουδένια εὐγένεια τῆς προσευχῆς,
ὄλη αὐτὴ ἡ σιγαλὴ μελωδία τῆς βραδύτητας καὶ τῆς θηλυκῆς
ἐγκαταλείψεως ποῦ ἀπὸ τὴ μυστικὴ «παθητικότητα» τῆς μαγι-
κῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἀπολλώνεια «γαλήνη» τῆς ἑλληνικῆς —
*Thou still unravished bride of quietness!*¹⁾—πέρασε στὴ βυζαντινὴ
«ἄταραξία» καὶ στὴ μουσουλμανικὴ ὑποταγὴ στὸ «κισμέτ». Ἀπε-
ναντίας, ὑπάρχει παντοῦ καὶ πάντα ἡ δαιμόνια ὀρμὴ, ἡ κίνηση
καὶ ἡ ἐνέργεια, ἡ καθημερινὴ ἀθληση καὶ ἡ ἀέναη δημιουργία
καινούργιων σχημάτων ζωῆς, ὁ ἥρωισμὸς τῆς δράσεως καὶ ἡ

1) Keats, *Ode lo a Grecian urn*: ὦ, σύ, νύμφη ἀκόμη ἀνέγγιχτη
τῆς γαλήνης.

ἠθική τῆς γονιμότητας, *à vitru* στήν ἔννοια τῆς Ρώμης καὶ τῆς Ἀναγεννήσεως¹⁾.

Ψυχὴ ἀνοικτὴ σ' ὅλες τὶς συγκινήσεις ἢ ρομαντικὴ ψυχὴ, ἀγαπᾷ νὰ μετεωρίζεται στὸ φλογερὸ ρεῦμα τῶν φευγαλέων καὶ ἀσύλληπτων πάντα ἐντυπώσεων, νὰ διασχίζη τὶς κρυμμένες πάντα μοναξίες, νὰ παραδίνεται στὶς σκοτεινὲς καὶ δραματικὲς μοῖρες, ν' ἀνεβαίνει καὶ νὰ κατεβαίνει στὶς ἐτοιμόροπες κλίμακες μιᾶς πείρας πάντα καινούργιας, νὰ ζῆ σὲ μιὰ ἔνταση καὶ σ' ἓναν ἀβυσσαλέο ρυθμὸ πού δὲν τὴν ἀφίνει νὰ φοβηθῆ τοὺς λαβύρινθους ἢ νὰ σταματήσῃ στοὺς κύκλους τῶν ζοφερώτερων κολάσεων. Ἄγρια, τολμηρὴ, ἀχαλίνωτη, γεμάτη ἀπὸ ἀπότομες μεταβολές, ἐπικίνδυνες περιστροφές καὶ βίαια ρεύματα, δὲν βάζει κανένα φραγμὸ στὸ ξεχείλισμα τοῦ λογισμοῦ καὶ τῶν αἰσθημάτων. Μὲ τὰ μάτια τῆς φωτισμένα ἀπ' τὴν τελευταία ἐλπίδα, πηδαίει σὰν τὸ Φάουστ πάνω στὸ μαγεμένο κέλητα τοῦ Μερφιστοφελῆ καὶ φεύγει . . . φεύγει ἀπ' ὅλους τοὺς τόπους καὶ ἀπ' ὅλους τοὺς ὀρίζοντες πού τῆς ἀνοίγουν ἢ σκέψη καὶ τὸ αἶσθημα, ἢ τέχνη καὶ ἢ ἐπιστήμη, ἢ πίστη καὶ ἢ πράξη, περνώντας πάντοτε ἀλλαχοῦ . . .

Ἄλλαχοῦ! Αὐτὴ ἡ ἀνάγκη, αὐτὴ ἡ δίψα καὶ ἡ ζήτηση τοῦ ἀλλαχοῦ εἶναι πράγματι ἡ μεγάλη βουσομάννα τῆς ρομαντικῆς ψυχῆς. Αὐτὴ ἡ ἴδια ἀνάγκη πού ἄλλοτε φέρνει στὴ μετακίνηση καὶ στὸ ταξίδι²⁾ καὶ ἄλλοτε στήν προσμονὴ καὶ στήν προφητικὴ διαίσθηση ἢ στήν ἀποκαλυπτικὴ ἐξιδανίκευση τοῦ μέλλοντος,— αὐτὴ ἡ ἴδια ἀνάγκη σπηρουνίζει τὶς ἐσώβαθες δυνάμεις τῆς καὶ

1) Δὲν εἶναι παράξενο ἂν ὁ Rodin—ὁ μεγαλύτερος γλύπτης τῶν νεώτερων χρόνων—ἀπεικονίζει τόσο συχνὰ τὴν ἀνδρική ρώμη καὶ τόσο σποραδικὰ τὴ γυναικεῖα ἐλαφρότητα, τὴ θηλυκὴ ἀδυναμία, τὴ θελκτικὴ παρθενικὴ χάρη πού κάποτε μᾶς ἀφίνει ἐκστατικούς ὁ μελωδικὸς τόνος τῆς πλαστικῆς τους ἀποδόσεως ὅπως, ἔξαφνα, στὸ «Αἰώνιο εἶδωλο», στὴ Σκέψη» ἢ στὴ «Δαναΐδα». Ὁ ρομαντικὸς πολιτισμὸς εἶναι πολιτισμὸς δυναμικός, εὐρωστος, ἀρρενωπός. Ἡ θηλυκὴ ἀβρότητα, ὁ βραδὺς θηλυκὸς ρεμβασμὸς τῆς χριστιανικῆς ψυχῆς δὲν ὑτάρχει παρὰ σὰν μιὰ λεπτὴ φωτοσκίαση στὶς παρυφῆς τῶν ὀρητικῶν δυνάμεων τῆς ρομαντικῆς ψυχῆς: κάτι λεπτό, ἄπειρα λεπτό, μελωδικὸ καὶ βελουδένιο πού ἀμβλύνει τὴν τραχύτητα καὶ λειαινεί τὶς πολὺ αἰχμηρὲς προεχογές. . .

2) Πρβλ. Baudelaire, *Petits poèmes en proseos, les Vocations*: . . . Je ne sois jamais bien nulle part et je crois que je serai toujours mieux dilleurs que là où je suis.

τῆς φέρνει, ἀκάθεκτες πρὸς ὅ,τι δὲν ἔχει ἢ δὲν μπορεῖ νὰ κατακτηθῆ, . . . πρὸς ἓνα ἀτέλειωτο πάντα, λαχανιασμένο κυνήγημα τῆς ἐνδεχόμενης μορφῆς καὶ τοῦ μοναδικοῦ, ἀτομικοῦ καὶ ἀνεπανάληπτου νεωτερισμοῦ. Ἀπὸ δῶ ξεπηδοῦν ὅλες οἱ μεγάλες ρομαντικὲς ἀνατάσεις, ὅλες οἱ συμβολικὲς ρομαντικὲς μορφές. Ἄν ὁ Childe Harold κέρδισε τὶς καρδιὲς τῶν συγχρόνων του καὶ ἂν ἡ ἀπήχησή του μένει πάντα—καὶ χτές, καὶ σήμερα, καὶ αὔριο,—σταθερὴ καὶ ζωηρὴ, εἶναι γιὰ τὸ φλογερὸς αὐτὸς ἱππότης πού ἔπλασε καὶ ζωντάνεψε ἢ εὐαίσθησία τοῦ Byron, ἐνσάρκωσε στὴν ὑπαρξή του τὶς πρώτες, ἄσβυστες ἔκτοτε, δίψες τῆς νέας νομάδος ψυχῆς. Ὁ Childe Harold, πυροπολεῖται ἀπ' ὅλα τὰ πρωτοδοκίμαστα αἰσθήματα, ἅπ' ὅλες τὶς πολύφωνες πρωτογνωρίστες ἀνησυχίες, ἀπ' ὅλα τὰ νεόφαντα πάθη καὶ τοὺς νεογέννητους ἀποδημητικούς λογισμούς, πού κανεὶς δὲν θᾶξερε νὰ πῆ σὲ τί μορφὲς γεμάτες ἀπὸ μεγαλεῖο, σὲ τί ἐξάρσεις ἐκθαμβωτικὲς καὶ τί πραγματικότητες συναρπαστικὲς, θὰ φέρουν κάποτε τὸν ἄνθρωπο. Τί σημαίνει ἂν ἡ περιπέτειά του στὶς μακρυνὲς ἄγνωστες χώρες, ἦταν μιὰ περιπέτεια τοῦ ματιοῦ μᾶλλον παρὰ τῆς καρδιάς,—μιὰ περιπέτεια πού ζητοῦσε εἰκόνες τόπων προπαντὸς καὶ ρυθμούς τῆς ὄρατῆς ζωῆς; Ὅταν ὁ Goethe κρίνει, ἀναθεωρεῖ ἀδίστακτα καὶ περνάει, μέσα σὲ μιὰ στιγμή, ἀπ' ὅλες τὶς κλίμακες τῶν πιὸ διαφορετικῶν ἀπόψεων ὅταν ἀποτραβᾷ τὴ σκέψη του ἀπὸ κάθε τελευταία τῆς διατύπωση γιὰ νὰ τὴν ἐκφράσῃ ἄλλοῦ καὶ ἄλλοιῶς· καὶ ὅταν δὲν διστάζει νὰ χαίρεται, βυθισμένος στὴν πιὸ ἀβέβαιη μὰ καὶ στὴν πιὸ συναρπαστικὴ ποικιλία φευγαλέων αἰσθητῶν ἢ νοητῶν μορφῶν, εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἴδια χαρὰ τοῦ πρωτοδοκίμαστου, ἡ ἴδια λαχάρα τῶν ἀένανων μετακινήσεων καὶ ἀνανεώσεων, ἡ ἴδια δίψα τῶν παράξενων καὶ βαθύπλουτων περιπετειῶν πού γίνεται πράξη—συμβολικὴ ἔστω πράξη—στὸν Childe Harold καὶ αἶσθημα ἢ σκέψη σ' αὐτόν.

Τὸ ξαναλέω. Ὑπάρχει μιὰ ἀνάγκη—μιὰ ἀνάγκη βαθύψυχη καὶ ἀκαταμάχητη—πού μᾶς κρατᾷ αἰχμάλωτους καὶ καταθαμπωμένους στὴ μαγεία τοῦ νεωτερισμοῦ. Καμμιά στιγμή δὲν τὴ ροδίξει τὸ φίγγος τῆς ζωῆς, ἂν δὲν εἶναι νέα καὶ ἂν δὲν εἶναι ἀγνή σὰν τὴν ἀνατολὴ μιᾶς ἀνοιξιάντικης ἡμέρας. Καμμιά μορφὴ δὲν βρῖσκει ἀντίλαλο μέσα μας, ἂν δὲν εἶναι μορφὴ παιδικὴ καὶ παρθένια, καὶ ἂν δὲν τὸ χαϊρόμαστε μὲ μάτια καὶ μὲ χέρια παιδικὰ καὶ παρθένια. Ἡ ἀνανέωση, ἀδιάκοπη γέννα ζωῆς καὶ μορφῆς, εἶναι πράγματι ἡ μεγάλη πρωταρχὴ τῆς ρομαντικῆς ψυχῆς. Πρέπει νὰ εἴμαστε κάθε στιγμή νέοι, τόσο νέοι σὰν νᾶχαμε μόλις γεννηθεῖ, γιὰ νὰ ἐπικοινωνήσουμε ἀληθινὰ μὲ τὸ ἀπόλυτο καὶ τὸ αἰώνιο, μὲ τὸ ἐκάστοτε ἀπόλυτο καὶ τὸ ἐκάστοτε αἰώνιο,

πὸ ἀνασπιδίξει ἀπ' τὸ μυχὸ τοῦ ἴδιου τοῦ εἶναι μας. Ἡ ζωὴ δὲν ἔχει νόημα γιὰ μᾶς ὅταν εἶναι μιὰ κι ἀνάλλακτη. Δὲν μπορεῖ νὰ διαγραφῆ γιὰ μᾶς σ' ἓνα βάθος ἄχρονο, οὔτε ν' ἀκινήτησῃ σὲ μιὰ στιγμή μοναδική σὰν τὸ παρόν, τὸ hic et nunc παρὸν τῶν Ἑλλήνων. Σὲ κάθε στιγμή μᾶς προσφέρεται μιὰ ζωὴ και-για, ἔλεγε ὁ Αἰαῖν. Καὶ ἡ ζωὴ αὐτὴ δὲν εἶναι μιὰ λάμψη στιγ-μιαία, φευγαλέο ἀντικαθρέφτισμα ἑνὸς κόσμου αἰώνιου καὶ ἀμετάθετου ὅπως ἦταν ὁ κόσμος τοῦ Πλάτωνος, μὰ ξεπηδάει μυριόμορφο ἀπ' τὰ βάθη τοῦ αἰώνιου καὶ τοῦ ἀπόλυτου, αἰώ-νια καὶ ἀπόλυτη, μολοτότι δὲν μπορεῖ νὰ ξεπεράσῃ τὰ σύνορα τῆς στιγμῆς.¹⁾

La fleur est courte, mais la joie qu'elle a donnée une minute.

N'est pas de ces choses qui ont commencement et fin.²⁾

Εἶναι πράγματι μιὰ χαρὰ μοναδική, μιὰ χαρὰ αἰώνια. Εἶναι ἡ χαρὰ πὸν δοκιμάζουμε ὅταν ζυγώνουμε τὰ ἰδανικά, ὅπου μονάχα ἔνοικεῖ ἐκάστοτε τὸ ἀπόλυτο. Καὶ τὸ κλασικὸ ἰδανικὸ μιᾶς ζωῆς πὸν εὑρίσκει τὴ δικαιολογία τῆς καὶ τὴ δικαίωσή τῆς σὲ μιὰ αἰωνιότητα πὸν ἀκινήτοῦσε στὸ βάθος ἑνὸς χώρου εὐκλεί-δειου ἢ νευτώνειου, μᾶς φαίνεται τώρα ψυχρὸ σὰν τὸ θάνατο. Ζοῦμε πράγματι σὲ μιὰ πραγματικότητα πὸν μεταμορφώνεται κάθε στιγμή, μετεωριζόμενη σὲ μάρκη ἀκαταμάχητα, βυθισμένα σὲ φῶς αἰγινὸ πὸν δροσίζει καὶ ροδίζει τις ψυχές,—σὲ μιὰ πραγματικότητα, τόσο θεῖα ὅσο ποτὲ ἄλλοτε, ὅπου πέφτουν, σταγόνες, οἱ στιγμὲς τοῦ χρόνου, στιγμὲς ὄχι σωματικές, ἀπτές, ἀκινήτοποιημένες εἰς στάσεις αἰώνιες, ὅπως τὰ παρόντα τῶν Ἑλλήνων, μὰ στιγμὲς ἐτοιμόοροπες, ἐτοιμες νὰ χαθοῦν σ' ἐκεῖ-νες πὸν ἔρχονται, χωρὶς ἐλπίδα νὰ τοὺς μεταγγίσουν τὴν πείρα τους, τὴν ἀρετὴ τους, τὴν προοπτικὴ τους, τὸ θαῦμα τῆς πρω-τοτυπίας καὶ τοῦ νεωτερισμοῦ τους. Πουθενὰ λοιπὸν δὲν μπο-ροῦμε νὰ σταθοῦμε. Πουθενὰ δὲν μποροῦμε νὰ βροῦμε ἀνά-παυση. Ποτὲ δὲν μποροῦμε νὰ ὑψώσουμε τις μορφές τῶν ὀνει-ρων μας σὲ ναοὺς καὶ σὲ τύπους ἀμετάβλητους. Ἡ ὁρμή μας, ἀκάθεκτη, τις παρασύρει μέσα στοὺς ἀκατάσχετους στροβιλισμούς τῆς καὶ στὰ ρεῦματά τῆς. Ὅλα ἀλλάζουν γύρω μας—κι ἀλλάζουν

1) Πρὸβλ. Karl Jaspers, *Philosophie*, II, σελ. 124, 126 καὶ I, σελ. 17. Ἐπίσης Gabriel Marcel, Karl Jaspers, *Recherches philosophiques*, 1933, σελ. 325.—Χαρακτηριστικὴ ἡ ἀποψη τοῦ Kierkegaard γιὰ τὴ στιγμή.

2) Paul Claudel, *L'annonciation faite à Marie*.

ἀδιάκοπα. Τὸ σκοτεινὸ ἄπειρο διαλύεται μέσα σ' ἓνα δυναμικὸ ἀπεριόριστο. Ἡ μορφὴ θρυμματίζεται σὲ μιὰ «μελωδικὴ συνέ-χεια»¹⁾ ἀπὸ σχηματισμοὺς ἐναλλασσόμενους. Τὰ ὄρατὰ περι-γράμματα καταρρέουν μέσα σ' ἓνα ὄνειρο φωτοσκιάσεων καὶ ἀποχρώσεων. Καὶ ἡ ζωὴ μας γεμίζει ἀπὸ κάθε εἶδος δίψης, δίψης ἀκόρεστες, δίψης πὸν κάνουν τὴν ἐσωτερικὴ μας ἀνάπτυξη ἓνα ἔργο τραχύ, γεμάτο ἀπὸ ἴδρωτα, ἀγώνα καὶ μόχθο.²⁾

*
*

Νὰ πεθαίνης καὶ νὰ ξαναγεννιέσαι!—σημείωσε, σὲ μιὰ ὥρα βαθεία, ὁ Goethe. Νὰ πεθαίνης φλεγόμενος ἀπὸ ζωὴ, ἀπὸ παλμό, ἀπὸ ψυχικὴ ρώμη καὶ σφρίγος—κι ἀπ' τὴ σποδὸ τῆς ὑπάρξεώς σου νὰ ξεπηδάῃ σὰν ἐλπιδοφόρος πυρσὸς μιὰ νέα ζωὴ πιὸ δυνατὴ, πιὸ εὐγλωττη, πιὸ εὐπορη, πιὸ ὑψηλή. Νὰ κατα-δύσαι στὰ βύθη τοῦ ζόφου καὶ νὰ νοιώθῃς πὸς κλείνουν γιὰ πάντα οἱ πόροι τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ζωῆς σου· κι ὅμως, τὴν ἐπό-μενη στιγμή, ν' ἀναδύσαι, νὰ διατρέχῃς, ἀνυπόμονος καὶ σὰν μαγεμένος, τις κυματοχάρες ἐπιφάνειες τῶν πραγμάτων κι ἀπὸ κεῖ, νὰ ξαναβροίσῃς τὴ δύναμη ν' ἀνοίξῃς τὰ φτερά σου, γιὰ νὰ πετάξῃς πάνω ἀπ' τὴ θάλασσα τοῦ μύθου, «*toute de lumière*» ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Chateaubriand, ἢ, σὰν τὰ πουλιὰ τοῦ Ber- nandin de Saint-Pierre, «*surpris de revoir une seconde aurore*», νὰ στέκεσαι εὐλαβικὰ στὶς πιὸ ψηλές κορφές τῶν ἰδεῶν. *Νὰ προχωρῆς, νὰ πέφτῃς, νὰ σηκώνεσαι,—νὰ δρᾷς, νὰ ἐργάζεσαι, ν' ἀγωνίζεσαι, νὰ ὑπηρετῆς,—κι ἔπειτα, νὰ κατα-στρέφεσαι—γιὰ νὰ ξαναρχίσης...*

Flammentod! Θάνατος σὴ φλόγα! Θάνατος καὶ ἀναγέννηση!

*Sagt es niemand, nur der Weisen,
Weil die Menge gleich verhöhnet!
Das Lebendge will ich preisen,
Das nach Flammentod sich sehnet...³⁾*

1) Ἡ ἔκφραση εἶναι τοῦ Whitehead. Γιὰ τις ἰδέες αὐτοῦ τοῦ Ἄγγλου φιλοσόφου πού, στὰ ἐπόμενα, συχνὰ θὰ τὸν ἀναφέρουμε, δέξ: J. Wahl, *La philosophie spéculative de Whitehead*, εἰς «*Vers le coneret*», Paris, 1932.

2) O miracle! J'ai la permission d'être un homme!—ἀναφω-νεῖ στὸ «*Voyage du centurion*» ὁ γιὸς τοῦ Γιάννη Ψυχάρη, ὁ Ἐρνέ-στος. Τόσο δύσκολη, μὰ καὶ τόσο ἐξαίσια μέσα στοὺς κινδύνους, στὶς ἐσωτερικὲς θύελλες καὶ στὰ πολλαπλασιαζόμενα ἐμπόδια εἶναι ἡ ρο-μαντικὴ ἀνάταση.

3) Goethe, *West-östlicher Divan*: Μὴν τὸ πῆς σὲ κανένα, μο-

Ποῦ εἶναι ἡ ἐποχὴ ποὺ λέει ὁ Dante πὼς «τὸ καρὰβι τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἀρμένιζε μ' ἀνοιχτὰ πανιά καὶ χωρὶς θύελλες πρὸς ἓνα ἀσφαλισμένο λιμάνι»; (*Conv.*, IV, 5). Ποῦ εἶναι αὐτὸς ὁ βραδὺς καὶ πλαστικός ἀρχαῖος κόσμος, ὁ μαρμαρωμένος σὲ μιὰ ψυχὴ ἀγαλάτινη¹⁾, ποῦ, κάτω ἀπ' τὴν ἀμφοῦρη ἀψίδα τῶν πλατωνικῶν *ιδεῶν* καὶ σ' ἓνα ἰσοπέφανο τοπίο, ἐχάραζε παντοῦ γραμμὲς καθάρειες, ὄρια ἀρμονικά, μορφὲς καὶ φύσεις παρὰξενα χρωματισμένες μὲ χρώματα ἀνθρώπινα, *σωματικά*, χωρὶς σχεδὸν γαλάζιο καὶ χωρὶς πράσινο²⁾, χωρὶς ἀποστάσεις ἀτμοσφαιρικές ἢ σιγαλὰ μελωδικὲς φωτοσκιάσεις; Ποῦ εἶναι ὁ μυστικός χριστιανικός κόσμος ποὺ μέσα στὴ γυμνή του κρύπτη ἢ μακροῦ, στὴ γαλήνη τῶν ἐρήμων ἢ καὶ μεσ' ἀκόμα στοὺς ἀπεραντοὺς γοτθικοὺς πύργους καὶ στοὺς πανύψηλους νάρθηκες τῶν γοτθικῶν μητροπόλεων, δὲν ἔννοιωθε ποτὲ νὰ διαγράφεται γύρω του ὁ τραγικὸς κύκλος τῆς ρομαντικῆς μοναξιάς καὶ δὲν ἀγωνιούσε ποτὲ ἀπ' τὴν προσμονὴ τοῦ αὔριου, ἀπ' τὴν ἀκόρεστη δίψα τῶν ταξιδιωτῶν, ἀπ' τὴ βαθειὰ μακαριότητα ποὺ δίνει ἡ ἐφεύρεση, ἡ ἄρνηση, ὁ νεωτερισμός;

Οἱ κόσμοι αὐτοί, αἰώνιοι κόσμοι περισυλλογῆς καὶ γαλήνης, δὲν ὑπάρχουν πιά καὶ δὲν πρόκειται νὰ ξαναγεννηθοῦν. Ἡ ρομαντικὴ ψυχὴ δὲν τοὺς ἀποζητάει κι ἂν τοὺς ἀπαντοῦσε στὸ δρόμο της δὲν θὰ τοὺς ἀναγνώριζε, δὲν θ' ἄβρισκε σ' αὐτοὺς τὶς ἀναγκαῖες διώρυγες ποὺ φέρνουν στὴν αἰωνιότητα. Εἶναι κόσμοι ξένοι πρὸς τὸ ρυθμὸ τῆς ζωῆς της—καὶ μάλιστα τόσο βαθειά, τόσο ἀπόλυτα, τόσο ἀπελπιστικά ξένοι, ὥστε κάθε προσπάθεια ἐσωτερικοῦ παραλληλισμοῦ, νὰ γεννᾷ ἀκαταμάχητο τὸ αἶσθημα μιᾶς ἀνυπόφορης δυσαρμονίας.

Παρατηρήσετε γύρω σας. Προσπαθήσετε νὰ συνειδητοποιήσετε τὴν ἀληθινὴ ἱστορικὴ ἀρετὴ τῶν δυὸ τελευταίων αἰώνων. Ποῦ εἶναι ἡ ἀπολλώνεια *γαλήνη*; Ποῦ εἶναι ἡ χριστιανικὴ *ἀταραξία*; Ποῦ εἶναι ἡ κλασικὴ *sacta simplicitas*, θέλω νὰ πῶ ἡ

νάχα στοὺς σοφοὺς, γιατί τὸ πλῆθος εἶν' ἔτοιμο. νὰ γελᾷση δυνατὰ! Τὸ ζωντανὸ θέλω νὰ τραγουδήσω, ποὺ πρὸς τὸ θάνατο στὴ φλόγα μᾶς τραβᾷ.

1) Τὸ ἀγαλμα εἶναι τὸ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὸ σύμβολο τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς. Σῶμα μαρμάρينو, ἀπελπιστικὰ στατικὸ κι ἀσάλευτο, ὅπου μήτε ὑπόνοια δὲν βρῖσκει κανεὶς ἀπ' αὐτὸ τὸ δυνατό πάθος, αὐτὸ τὸν κραδασμὸ καὶ τὴ ρευστότητα ποὺ δίνει στὸ μάρμαρο ἢ στὸ μπροῦντζο ὁ Rodin...

2) Πρὸβλ. Fr. Nietzsche, *Morgenröthe*, ἀφορ. 426.

ἀπλότητα, μὰ καὶ ἡ ἔμμονὴ καὶ ἡ σταθερότητα στοὺς ὄρους τῆς ζωῆς; Μέσα στὸ λύγισμα μιᾶς γραμμῆς, στὸ παίχνιδι τῶν παραστάσεων, στὴν μεταλλαγὴ τῶν νοημάτων, στὶς συνορτήσεις τῶν εἰκόνων, στὶς ἀναπτύξεις τῶν ὄγκων, στοὺς ρυθμοὺς καὶ στὰ χρώματα, στοὺς ἤχους καὶ στὶς λέξεις, σ' ὅ,τι ἐκφράζει ἐκάστοτε τὸ ἱστορικὸ αἶσθημα τῆς ὑπάρξεως, δὲν ὑπάρχει ἡ αὐστηρὴ ἐπαναληπτικὴ ἀλληλουχία οὔτε ἡ συμμετρικὴ αἰτιότητα τοῦ κλασικοῦ λόγου, ἀλλὰ ἡ μυστικὴ βούληση τῆς διαρκοῦς ἀνανεώσεως, ἡ μαγικὴ ἀρετὴ τῶν ἀπόλυτων νεωτερισμῶν καὶ τῶν αἰφνίδιων ἐνάρξεων, ἡ αἰνιγματικὴ κίνηση πρὸς τοὺς μακρονοὺς, θαμποὺς ἀπ' τὴν ἀχλὺ τῆς ἀβεβαιότητας, ὀρίζοντες τοῦ μέλλοντος. Αὐτὴν τὴν ἀέναη ἐξωτερικὴ ἢ ἐσωτερικὴ μεταμόρφωση, αὐτὸ τὸ ἀδιάκοπο ἀνάβουσμα νεωτερισμῶν ἀπ' τὶς βαθύτερες πηγὲς τῆς ζωῆς, ζητοῦμε ἐμεῖς οἱ ἄλλοι, ἀνθρωπορωμαντικοί, ἐρημίτες καὶ ταξιδιωτῆς, Φάουστ καὶ Πάροισφαλ, Ζίγκφριντ καὶ Ἀμλέτοι καὶ Ζαροτοῦστρες, μὲ πάθος «ἀκαταμάχητο, — μὲ πάθος ἀνανεούμενο πάντα, ἀδιάπτωτο, ριπιδούμενο πρὸς ὅλες τὶς ζωτικὲς καὶ τὶς γνήσιες περιοχὲς τῆς ψυχῆς. Καὶ ἡ ζήτησή μας αὐτὴ δὲν εἶναι μιὰ κατάσταση μεταβατικὴ, σὲ μιὰ ὥρα κριτικῆ, ποὺ πρέπει νὰ φέρῃ κάποτε μιὰ καινούργια ἰσοροπία—ἰσοροπία κλασικὴ—καὶ μιὰ καινούργια γαλήνη—γαλήνη ἀπολλώνεια. Ἡ ἰσοροπία καὶ ἡ γαλήνη καὶ ἡ ἀπάθεια ἢ ἡ ἀνυπαρξία—καὶ μαζί τους ὁ λόγος, ὁ λόγος ποὺ ἔγινε σῶμα στοὺς Ἑλληνες καὶ σάρκα στοὺς χριστιανοὺς—ἀνήκουν γώρα σ' ἓνα παρελθὸν ποὺ θὰ μείνῃ γιὰ πάντα παρελθόν, χωρὶς ἐλπίδα ἢ πιθανότητα νὰ ξαναγεννηθῇ στὸ μέλλον. *Vontos superior intellectu!* Αὐτὸς εἶναι ὁ τύπος, ὁ τελευταῖος καὶ ὁ πιὸ βαθύς, τῆς μεγάλης ρομαντικῆς ἐξορμήσεως. Αὐτὸς εἶναι ὁ πρῶτος τύπος τῆς ρομαντικῆς ζωῆς. *Voluntas superior intellectu!* Ὑπάρχουν ἐδῶ, σὲ μιὰ κατάσταση δυναμικὴ μᾶλλον παρὰ κινητικὴ, προαισθήματα καὶ νοσταλγίες, ἀλήθειες φλογερές, πίστεις ἀπελπισμένες ποὺ προετοιμάζουν ἀγῶνες καὶ γνώσεις ποὺ κάποτε θὰ τὶς ὑλικεύσουν, γεγονότα καὶ πράξεις ποὺ κάποτε θὰ τὶς πραγματώσουν. Ὑπάρχουν ἐδῶ πραγματικὲς ἐναλλαγές, αἰφνίδια μελλοντικὰ ἐνδεχόμενα, εὐστροφες νοσταλγικὲς σχέσεις, ἰδανικὰ τέγματα ὅπου ἓνα «ἢ τάχα;» σὰν ἐκεῖνο ποὺ ἔκλεισε τὴν πρώτη «Χαραυγὴ» τοῦ Nietzsche, τοὺς δίνει ἀπροσδόκητες προεκτάσεις ποὺ χύνονται στὰ πλάτη καὶ στὰ βᾶθη τοῦ Ἀπεριόριστου. Ὑπάρχει ἐπὶ τέλος ἐδῶ, ἡ μεγάλη ἐσωτερικὴ ἀφετηρία μιᾶς ζωῆς παρὰξενα ποικιλόχρωμης, γεμάτης ἀπὸ ξαφνιάσματα καὶ περιπέτειες,—μιᾶς ζωῆς «*sombre et pourtant lumineuse*»,... *doublée de sourçon*» ποὺ σὰν τεράσια στρατιὰ καλπάζει πλάι

μας, μπροστά μας και πίσω μας, με κεραυνούς, βροντές και φλόγες, μὰ και μ' ανέκφραστο μεγαλείο, επιχειρόντας, μιὰ ἀκράτητη ἐφοδο, νὰ ὑπερφαλαγγίση τὸ θάνατο και νὰ ὑπερπηδήση τὸ Ἄγνωστο, γιὰ νὰ κερδίσει τὸ ἔπαθλο τῆς μεγάλης ἀνθρώπινης νίκης¹⁾.

ΝΤΙΜΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

Γ. ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ

Ὁ Σαμιώτης ἀρχηγὸς ὑστεροῦσε ἀπὸ τοὺς λόγιους, τοὺς Φαναριώτες και τοὺς ξενοσπουδασμένους πολιτικούς σ' ἔκταση γνώσεων και δὲν εἶχε τὸ ζωϊκὸ δυναμισμό και τὸ θυμικὸ τῶν περισσότερων ὀπλαρχηγῶν. Ἀλλὰ και τοὺς πρώτους και τοὺς δεύτερους τοὺς ξεπεροῦσε μὲ μιὰν ἄλλη, μοναδική, ιδιότητα: εἶχε κάποιον ἐσωτερικὸ κόσμο, σχηματισμένο, ὀργανωμένο, πειθαρχημένο και δημιουργικὸ. Ὁ ἐσωτερικὸς αὐτὸς κόσμος, ὅπως εἶδαμε, στὴ βάση του δὲν ἦταν συναισθηματικὸς, θυμικὸς, ἀλλὰ πνευματικὸς και ἠθικὸς. Ὁ Λυκοῦργος ἀνῆκε στοὺς μᾶλλον σπάνιους, ὅπως φαίνεται, ἀνθρώπους, πού τὰ περιστατικὰ τ' ἀνάγουν σὲ ιδέες, σὲ ἀξίες, και γενικὰ ἀντικρύζουν τὸν ἀντικειμενικὸ κόσμο μ' αὐτές. Τὰ ἐξωτερικὰ γεγονότα ἐβρίσκαν μέσα του νὰ δονήσουν κάποιες χορδές, πού παρῆγαν ἀναλόγους μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν του τόνους. Ἡ προεπαναστατικὴ κίνηση, ἡ προσδοκία τῆς μεγάλης στιγμῆς, ἡ ἀπαντοχὴ τῆς ἐθνεργεσίας εἶχαν ἀρχίσει κιόλας νὰ ἐπενεργοῦν πάνω στὴν ψυχὴ του και νὰ ἐπεξεργάζωνται τίς καταβολές της. Γι' αὐτὸ παρουσιάστηκε ἰδεολογικὰ συγκροτημένος, μόλις πάτησε στὴ Σάμο.

Ἡ πιὸ γενικὴ, πιὸ βαθιὰ και πιὸ πρωταρχικὴ ἰδέα του ἀναφερόταν σ' αὐτὴ τὴ φύση και στὸ νόημα τῆς ἐπανάστασης και εἶναι μιὰ θεωρητικὴ σύλληψή της, ἀκριβέστερα μιὰ ἱστορικὴ και ἠθικὴ καταξίωσή της. Χρονικὰ μπορεῖ ν' ἄρχησε λίγο ἢ ὀλοκλήρωσέ της, ἀλλ' αὐτὸ δὲν ἔχει σημασία. Τὴ βλέπουμε διατυπωμένη σχεδὸν ἕνα χρόνον ἀργότερα, στὴν πρόσκληση πού ἀπεύθυνε πρὸς τὴν τουρκικὴ φρουρὰ τῆς Χίου νὰ παραδοθῆ— σ' ἕνα κείμενον μοναδικὸ γιὰ τὸ περιεχόμενό του σ' ὅλη τὴν ἐπανάσταση. Πυρῆνας και ἀφετηρία τῆς σκέψης του στάθηκε βέβαια ἡ κοινὴ ὄλων τῶν Ἑλλήνων τῆς τουρκοκρατίας πίστη, πὼς ἡ παλιὰ χριστιανικὴ αὐτοκρατορία ἔπεσε «διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν» και πὼς ἡ ἐπανάσταση τοῦ γένους ἦταν «Θεοῦ θέλημα». Καὶ τὴν ἀρχικὴ και λιτὴ τούτη σκέψη ὁ Λυκοῦργος τὴν πλούτισε ἀπὸ μέσα του, μὲ τὴ βαθύτερη θρησκευτικότητά του, μὲ τὴν ἠθικὴ του συνείδηση, μὲ τὸν ἔμφυτο και καλλιεργημένο ἀνθρώπισμό του. Βάση τῆς δικῆς του σύνθεσης ἔκαμε ἕνα γενικότερον θρησκευτικὸ και ἠθικὸ ἀξίωμα: «Θέλημα τοῦ Θεοῦ εἶναι,

1) Πρὸβλ. Carlyle, *Sartor Resartus*, σελ. 81, 88, 167, 184 και H. Bergson, *L'évolution creative*, κατακλείδα τοῦ 3 κεφ.

κανείς να μην αδική τον ὁμοίό του». Ὑστερα μπάζει μιὰ ἀντίληψη ὁμοία με τὴν «ὑβριν» καὶ τὴν «τίσις» τῶν ἀρχαίων. Τὴν ἀδικία τὴ βλέπει σὰν ὑπέρβαση τῶν δικαιωμάτων τοῦ ατόμου, ποὺ ἀνατρέπει τὴν ἠθικὴ ἰσορροπία τοῦ κόσμου καὶ ὀρθώνεται ἐνάντια στὴ θεία θέληση («ὑβρις»). Ὁ Θεός, ποὺ ἐποπτεύει πάνω στὴν ἠθικὴ τούτην ἁρμονία, ἐπεμβαίνει τότε, χτυπάει τὸν ἀδικητὴ καὶ ἀποκατασταίνει τὴ δικαιοσύνη («τίσις»): «Ὁ Θεὸς ἀσκεῖ τὴ δικαιοσύνη του ἐνάντια στὶς ὑπερβασίες μας». Σὲ τέτοια ἀκριβῶς ὑπέρβαση ὁ Λυκοῦργος ἀπέδωσε καὶ τοῦ Βυζάντιου τὴν πτώση: «Γι' αὐτὸ τὸ λόγο πῆρε τὴν αὐτοκρατορία ἀπὸ τὰ χέρια μας καὶ τὴν ἔδωσε στὸ δικό σας ἔθνος», ἔγραψε στοὺς Τούρκους. Στὴν ἀόριστη λοιπὸν καὶ λαϊκὴ ἀντίληψη «διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν» ἔδωσε πιὸ συγκεκριμένο, πιὸ πλούσιο, πιὸ βαθὺ καὶ πιὸ προσωπικὸ περιεχόμενο. Μὰ καὶ οἱ σουλτάνοι, σὰν πῆραν τὴν αὐτοκρατορία, ὑπέπεσαν στὸ ἴδιο ἀδίκημα, τυρανώνοντας καὶ καταπιέζοντας τοὺς λαοὺς, καὶ τοὺς Ἕλληνες καὶ τοὺς Τούρκους. Γιὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς χτυπάει τὸ ὀθωμανικὸ κράτος καὶ ἀποφασίσει νὰ ἐλευθερώσει τοὺς Ἕλληνες. Ἀσφαλῶς ἐδῶ ὑπολανθάνει καὶ τὸ νόημα ὅτι στὸ μεταξὺ οἱ τελευταῖοι τοῦτοι τιμωρήθηκαν ἀρκετὰ καὶ ἡ δικαιοσύνη ἱκανοποιήθηκε: «Σήμερα», γράφει, «καθὼς προσβάλλεται ἀπὸ τὶς ἀδικίες καὶ τὴν τυραννία τῶν σουλτάνων σας, ποὺ καταπιέζαν καὶ σᾶς καὶ μᾶς, ἀποφασίσει νὰ μᾶς δώσει τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀνεξαρτησία καί», συνεχίζει, «μᾶς ἐνέπνευσε νὰ πάρουμε τὰ ὄπλα καὶ νὰ διεκδικήσουμε τὰ δίκια μας». Γιὰ τὸ Λυκοῦργο, ἡ ἐπανάσταση στρέφεται ἐξάθαρα ἐναντίον τῆς τυραννίας, ὅχι κατὰ τῶν ἀνθρώπων: «Πολεμάμε λοιπὸν κατὰ τῆς τυραννίας κι' ὄχι ἐναντίον τοῦ ἀνθρωπισμοῦ». Καὶ συμπληρώνει μὲ τὶς γενικὲς χριστιανικὲς καὶ ἀνθρωπιστικὲς σκέψεις: «Ἀναγνωρίζουμε ὅλους τοὺς ἀνθρώπους σὰν ἀδελφούς μας, πλασμένους μὲ τὸν ἴδιο πηλὸ ἀπὸ τὸ Δημιουργό. Δὲν ζητᾶμε νὰ χύσουμε ἀνώφελα ἀνθρώπινο αἷμα. Δὲ θέλουμε παρὰ τὰ δικαιώματά μας καὶ τὴν ἐλευθερία»¹⁾.

1) Τὸ ἔγγραφο τοῦτο δὲ σώζεται στὸ πρωτότυπο. Ἐκεῖνο διαβίβαστηκε μὲ πεζοδρόμο στὴν Πόλη. Ἡ ὀθωμανικὴ κυβερνήση κοινοποίησε γαλλικὴ μετάφρασή του στὶς ξένες πρεσβεῖες καὶ σήμερα σώζονται διάφορα ἀντίγραφα τῆς στ' ἀρχεῖα τῶν ἀντίστοιχων ὑπουργείων τῶν Ἐξωτερικῶν. Ἔχει δημοσιευτῆ Α Γ Γ. 3—6 καὶ 103—104, σὲ περίληψη αὐτ. 176. Τὸ ἴδιο ἔγγραφο ἀποδίνεται τουρκικὰ ἀπὸ τὸ Βαχ ἤ τ, ἀλλ' ὄχι μὲ ἀκρίβεια (ὁ Βυζήτ ἔγραψε ἀργότερα, ἐξόριστος, καὶ ὅπως τὸ θυμόταν), καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ μετὰφραση [= Ε. Σταμ. Β' 245]. Βλ. καὶ κεφ. 6.

Ὁ Λυκοῦργος δὲν εἶχε νοοτροπία κομματικοῦ ἀρχηγοῦ. Εἶχε βρεθῆ βέβαια ἡγέτης ἑνὸς κόμματος, ἀλλὰ τὸν ἀγῶνα του δὲν εἶχε δὴ κομματικά, ἀλλὰ σὰν ἀγῶνα γιὰ τὰ δικαιώματα τοῦ λαοῦ του ἐνάντια στοὺς ὅποιους καταπιεστὲς καὶ σφετεριστὲς. Τὴν ἀκόμη περισσότερο: δὲν ὑπῆρχαν καθόλου κόμματα, ἀλλὰ ἓνας ἐνιαῖος λαός, ποὺ θὰ πάλευε γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία του. Κ' ἐρχόταν στὴ Σάμο, γιὰ νὰ γίνῃ ἀρχηγὸς τοῦ λαοῦ τοῦ σ' αὐτὸν τὸν ἀγῶνα. Ἀλλὰ, καθὼς εἶδαμε, πρὶν ἀκόμη φτάσῃ ὁ Λυκοῦργος, τὰ πράγματα εἶχαν πάρει τὸν ἱστορικὸν τὸν δρόμο. Ἡ ἐπανάσταση εἶχε ἐκραγῆ στὸ Βαθὺ, εἶχε ἐπεκταθῆ καὶ στοὺς Μυτιληνοὺς, ἀλλὰ δὲν εἶχε ξαπλωθῆ σ' ὅλο τὸ νησί. Στ' ἄλλα τρία τμήματα ἐπικρατοῦσαν οἱ ἀντιδραστικοὶ πρόκριτοι καὶ ἡ ἀντεπαναστατικὴ ἐπιτροπὴ τοὺς ἀνέπτυσσε δραστηριότητα ἐναντίον τοῦ κινήματος: μάλιστα εἶχαν πάρει τὴν ἀπόφαση κ' ἦσαν ἔτοιμοι νὰ προσκαλέσουν τὸν ἀπέναντι ἰσχυρὸ τοπάρχῃ Ἐλιῶζ Ἐλέζογλου μὲ στρατό¹⁾. Οἱ ἐπαναστάτες τοῦ Βαθιοῦ, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὅπως εἶδαμε πιὸ πάνω, ἦσαν ἔτοιμοι νὰ τοὺς χτυπήσουν. Ἡ ἐπανάσταση εἶχε συγκινήσει μόνο τὰ λαϊκὰ στρώματα: οἱ πρόκριτοι συντάσσονταν μὲ τὸν ξένο κυρίαρχο. Τὰ λαϊκὰ στρώματα στρέφονταν πιά ἐναντίον καὶ τῶν δύο. Ἡ ἐπανάσταση εἶχε πάρει κοινωνικὸ χαραχτήρα. Σὰν ἔφτασε ὁ Λυκοῦργος, ἀποδοκίμασε ὅλα, ὅσα εἶχαν γίνῃ. Τὸ κίνημα στὸ Βαθὺ τὸ θεώρησε ἀπερίσκεπτο, γιατί ἔγινε μόνο σ' ἓνα μέρος τοῦ νησιοῦ καὶ χωρὶς τὴν ὁμοφωνία ὅλων καὶ τώρα διέτρεχε τὸν κίνδυνο νὰ καταπολεμηθῆ, καὶ ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴ Σάμο καὶ ἀπ' ἔξω ἀπ' αὐτὴ, καὶ νὰ προκαλέσῃ ἐμφύλιο πόλεμο²⁾. Ἐπίσης κατέκρινε τὸ κοινωνικὸ νόημα, ποὺ εἶχε πάρει τὸ κίνημα. Χωρὶς καθόλου ν' ἀργήσῃ, ἀρχισε νὰ καταβάλλῃ προσπάθειες, γιὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴ συνεργασία ὅλων τῶν Ἑλλήνων στὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα. Γιὰ τὸ Λυκοῦργο ἡ ἐπανάσταση ἦταν, κ' ἔπρεπε νὰ εἶναι ὅλων ὑπόθεση. Δὲν ἐξαιροῦσε οὔτε τοὺς πιὸ φανατικούς ἀντιπάλους του. Ἄν κ' ἐρχόταν στὸ νησί του ὕστερ' ἀπὸ θανάσιμο κατατρογμὸ καὶ ἀπὸ πολυχρόνια ἀπουσία, στὴν ὁποίαν ἐκεῖνοι τὸν εἶχαν ἀναγκάσει, δὲν ἀπέβλεψε στὸ νὰ τοὺς καταδιώξῃ καὶ νὰ τοὺς ἐκδικηθῆ. Ἀντίθετα, πίστευε πὼς ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιηθοῦν, ὅλοι ὅσοι κατεῖχαν κάποια ἀνώτερη θέση, καὶ σκόπευε νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν συνεργασία τους. Περιέμενε πὼς κ' ἐκεῖνοι θὰ σκέπτονταν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Μὰ ὅπως θὰ δοῦμε, καὶ τότε ἀπέ-

1) Ἄλ. Λυκοῦργος β 8, Ν. Σταμ. Α' 33.

2) Διευθυντῆς Σάμου 2422/7 Ἀπρ. 1831 π. ἀντιπρόξενους [= Ν. Σταμ. Α' 555].

τυχε και πάντα θ' αποτύχη στο μέλλον, παρ' όλες τις συνδιαλακτικές του προσπάθειες. 'Όσοσο αυτός ξμεινε σταθερός στη γραμμή του και δεν απογοητεύθηκε από τις διαψεύσεις των προσδοκιών του. 'Η πίστη του ξμεινε αναλλοίωτη' κι' αυτό ακριβώς αποδεικνύει πώς αυτή εξέφραζε κάποιο βαθύτερο και μονιμότερο ψυχικό στοιχείο του, κάποιο βασικό συστατικό της ύπαρξής του.

'Οδυνηρή έντύπωση του έκαμ' επίσης η διαπίστωση, πώς όλοι, όσοι μιλούσαν για επανάσταση κ' ελευθερία, δεν είχαν καθόλου ξεκαθαρίσει μέσα τους, τί έργο θ' αναλάμβαναν και τί θα έπιδίωκαν. Τουτο το θεώρησε και επικίνδυνο, αλλά και άπρεπο. 'Ο ίδιος ήταν άνθρωπος, που αντίκριζε με θρησκευτικό σεβασμό κάθε τι το ύψηλο και άξιο' το ίδιο έβλεπε και την επανάσταση, σά μια ύψηλή λειτουργία, με την όποία δεν επιτρεπόταν να καταπιαστή κανείς έτσι, απαράσκευος, χωρίς να προηγηθίη πνευματική προετοιμασία και ήθικος καθαρισμός. Κ' έτσι κατάρτισε άμέσως το σχέδιο, πρώτα να διδάξη στους συμπατριώτες του τη σημασία του έργου, που θ' αναλάβαιναν, να σβύση τις κομματικές αντιθέσεις, που τους μίαιναν μ' αδελφικά μίση, και, καθαρισμένους πιά, να τους δέση με νέους ήθικους δεσμούς, που να εκφράζουν την άδολη ενότητά τους στον άπελευθερωτικόν άγώνα, κ' ύστερα να κηρύξει την επανάσταση. Για το σκοπο τουτο άποφάσισε να γυρίσει όλα τα χωριά του νησιού και χωρίς αναβολή ίδρυσε μιάν ενιαία οργάνωση με τ' όνομα «έθνικη αδελφότης»¹⁾. Την επανάσταση, που είχε κηρυχίη στο Βαθύ, την άγνόησε τελείως. Δυο δλόκληρες βδομάδες άφιέρωσε σ' αυτή την προπαρασκευαστική δουλειά. Σ' όλα τα χωριά που επισκέφτηκε κατήχησε τους χωρικούς και τους ένωσε σε τοπικά παραρτήματα της «έθνικης αδελφότητος». 'Η κατήχηση και η εισαγωγή στην «έθνικη αδελφότητα» γινόταν με μιá μυσταγωγική ιεροπραξία. 'Όλοι οι κάτοικοι του χωριού συγκεντρώνονταν στην εκκλησία. Στην αρχή ένας από την ακολουθία του Λυκούργου διάβαζε στο εκκλησίασμα την επαναστατική προκήρυξη του 'Αλ. 'Υψηλάντη. 'Υστερα κάποιος άλλος μοίραζε κεριά σ' όλους, όσοι βρίσκονταν εκεί. 'Αφού τ' άναβαν, κρατώντας τα στο χέρι όρκίζονταν—και μ' αυτό τον όρκο καθιερώνονταν μέλη της αδελφότητος. Τέλος τους χορηγοῦσαν άποδείξεις, «έφοδιαστικά», κατά το πρότυπο της Φιλικής 'Εταιρείας²⁾.

1) 'Αναφ. Σαμίωv 1822 σελ. 11.

2) 'Η τελειή, που περιγράφει ό Δημητριάδης 26—27 στο Μαραθόκαμπο ήταν, όπως φαίνεται, αυτού του είδους. 'Ο ίδιος όμως είτε τότε δεν κατάλαβε καλά, τί έγινε, ή ύστερα, με το πέραςμα σαράντα

'Ο Λυκούργος από το Τηγάνι ανέβηκε στη Χώρα. 'Η πρώτη του δουλειά ήταν να συναντήση το Μανόλη Στεφανή και τους άλλους προεστούς. Τους άποκάλυψε το μυστήριο της Φιλικής και τους ανακοίνωσε ότι το έθνος είχε πάρει την άμετάκλητη άποφαση ν' άγωνιστή για την ελευθερία του. Τους φανέρωσε άκόμη, με ποιάν ιδιότητα είχε φτάσει στη Σάμο, και τους δήλωσε ότι για τις καταδιώξεις, που του είχαν κάνει, τους συγχωρούσε μ' όλη του την καρδιά. Αυτούς πρώτους άπ' όλους έκαμε μέλη της «έθνικης αδελφότητος». Τους κάλεσε να διατηρήσουν το άξιώμά τους, να εξακολουθήσουν να είναι προεστοί και να συμπράξουν μαζί του σαν ήγέτες του λαού. Οι πρόκριτοι αισθάνονταν κιόλα το έδαφος να σαλεύη κάτω από τα πόδια τους. Οι προτάσεις του Λυκούργου τους πρόσφεραν μιá σανίδα σωτηρίας, σε περίπτωση, που θ' ανατρεπόταν το καθεστώς, που ως τότε είχαν ύποστηρίξει. Για τουτο δεν άντειπαν, σ' όσα άκουσαν, και ύποκρίθηκαν πώς τ' άποδέχονταν. 'Αλλά δε μπορούσαν να κρύψουν πέρα και πέρα τ' άληθινά αισθήματά τους. 'Ο Λυκούργος ύστερ' άπ' αυτή την πρώτη ενεργεία του άπεφάσισε να προχωρήση: να επεκτείνη τη διάδοση των επαναστατικών ιδεών και να εισαγάγη στην «έθνικη αδελφότητα» και άλλα κατάλληλα πρόσωπα' τα περισσότερα άπ' αυτά, κατ' άνάγκη, ήταν αρχαίοι Καρμανιόλοι, άνθρωποι του λαού, παλιοι φανατικοι έχθροι των προεστών, καταδιωγμένοι τα τελευταία χρόνια σκληρά άπ' αυτούς και όρκισμένοι να τους εκδικηθοῦν. 'Ο Λυκούργος, ανακοίνωσε, φυσικά, στους προεστούς τις προθέσεις του. 'Εχείνοι, όταν τ' άκουσαν, καταταράχτηκαν' του άπάντησαν ότι «τέτοια ζώα» δεν ήταν άξια να μετάσχουν στην «έθνικη αδελφότητα», γιατί δεν ήταν σε θέση να την καταλάβουν και άλλα παρόμοια' τον έξόρκισαν άκόμη να μη κοινοποιήση ευρύτερα το επαναστατικό μυστικό, μήπως το μάθουν ό άγας και ό κατής. 'Ο Λυκούργος επίσης απέβλεψε να οργάνωση άμέσως στρατό, με τον όποιον να επιτύχη την επικράτηση της επανάστασης. Αυτό πιά κατατάραξε τους προεστούς, γιατί είδαν ότι τα πράγματα ήταν σοβαρά, και συνάμα κατάλαβαν ότι με τη διοργάνωση στρατου, από λαϊκά, όπως ήταν φυσικό, στοιχεία, δε θα είχαν, που να σταθοῦν.

('Ακολουθεί)

M. B. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

χρόνων, λησμόνησε, και νόμισε ότι τότε κηρύχτηκε η επανάσταση στη Σάμο. 'Αλλ' αυτή, όπως θα δοῦμε παρα κάτω, κηρύχτηκε' επίσημα στο Μεσαίο Καρλόβασι και στη Χώρα. Πρβλ. σ. 75.

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

*Τρυγᾶς σι' ἀσύλληπτο και τὸ ὠραῖο
Διαβάξεις σὲ σκοτιάδια φωτερὰ
Ἄναζητᾶς στὰ βᾶθη τὸ μοιραῖο
Μὲ τῆς ἐλεύθερῆς σου σκέψης τὰ φτερά.*

*Φτεροκοπᾶς στοῦ λογιμοῦ τῆ σιγάτα
Μ' ὀλάνοιχτα τὰ μάτια τῆς ψυχῆς
Και μὲ τὰ λόγια ποῦναι ποίηση γεμάτα
Βαθειὰ στὴν ὑπαρξή μας ἀντηχεῖς.*

ΛΕΑΝΔΡΟΣ ΜΙΧΑΣ

ΕΚΑΒΗ

*Στὴ μοναξιά ἡ ἀγάπη σου ἀναπηδᾷ
σὰ φλόγα, και τὰ πλάτια ὀργώνει τῆς ψυχῆς μου
και νέο αἷμα πὸν διψᾷ χαρὰ και φῶς
μέσ' σὲ τρελλὸ κι' ὄμως πειθαρχημένο
παλμὸ ἀναβλύζει, κι' ὄλος βουτῶ
στὴν ἀνανέωση τῶν αἰσθήσεων και τῆς ψυχῆς
πὸν φέρνει αὐτὴ ἡ μοναδική σου ἀγάπη.
Δὲν εἶναι εὐτυχία, οὐδὲ γαλήνη . . .
Κάποιος ἀνιάρας μακρυνῆς
μακρόσυρτα φερμένη ἡ βουή
σιτὸν ἴλιγγο σιτὴ μέθη πὸν ἀναδίνει
ἕνα μοῦ κάνει μὲ τὴ Φύση τὴν ψυχῆ,
ἀνήλεη στοῦ Μεγαλείου τῆς τ' ἄφθαστο ὕψος.*

Μ. ΚΡΙΩΝΑΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

(15 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1944)

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Η ΝΕΑ ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Μιά ἀπὸ τις πρῶτες νομοθετικὲς πράξεις τῆς Ἐθνικῆς Κυβερνήσεως ἦταν ἡ ἴδρυσις Ἀκαδημίας Γραμμάτων και Τεχνῶν, ὀργανισμοῦ ἀνεξάρτητου ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, πὸν τὸ τμήμα τῆς «Γράμματα και Τέχνη» θὰ ἐνταχθεῖ τώρα στὴ νέα Ἀκαδημία. Ἡ πρωτοβουλία αὐτὴ τῆς Κυβερνήσεως εἶναι ἀπολύτως ἀξέπαινη, πιστεύουμε δὲ ὅτι ἐκφράζουμε τις σκέψεις ὄλου τοῦ καλλιτεχνικοῦ κόσμου τῆς Ἑλλάδος, λέγοντας πὼς σπάνια ὡς τώρα στὴν Ἑλλάδα Κυβέρνησις, ἔχοντας μάλιστα νὰ ἀντιμετωπίσει, ὅπως ἡ σημερινή, κρισιμώτατα προβλήματα, τίμησε τόσο πολὺ τις καλὲς τέχνες και τὰ γράμματα. Ἡ τιμὴ βέβαια αὐτὴ ἔχει τυπικὴ σημασία και ἀποβλέπει περισσότερο στὸ μέλλον παρὰ στὸ παρόν, γιατί οἱ σημερινὲς λογοτεχνικὲς και καλλιτεχνικὲς δυνάμεις τῆς χώρας μας εἶναι ἐλαχιστότατες, ὥστε νὰ μὴ δικαιολογοῦν καθόλου τὴν ἴδρυση νέας Ἀκαδημίας. Ἐλπίζουμε πὼς τὸ τελευταῖο τοῦτο θὰ τὸ ἔχουν ὑπ' ὄψει τους οἱ ἀρμόδιοι και δὲν θὰ κάνουν τὸ λάθος, φροντίζοντας νὰ συμπληρώσουν ὅπως—ὅπως τὸ νέο ἴδρυμα, νὰ καθιερώσουν ἔστω και μὲ τὸ τυπικὸ ἀξίωμα τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ πρόσωπα και πράγματα μὲ πολὺ ἀμφισβητήσιμη ἀξία. Ἄν κρίνει φυσικὰ κανεὶς ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν πρῶτων Ἀκαδημαϊκῶν, τέτοιος φόβος δὲν ἔπαρχει προσωρινά, γιατί και οἱ τέσσερις πρῶτοι Ἀκαδημαϊκοὶ τιμοῦν πραγματικὰ τὸν τόπο μας και ἀξίζουν τις μεγαλύτερες τιμητικὲς διακρίσεις. Καλὸ ὄμως θὰ εἶναι νὰ ὑποδηλωθεῖ κίνδυνος, ὥστε νὰ ἀποφευχθοῦν τὰ λάθη πὸν ἔγιναν μὲ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν.

ΤΟ ΚΑΛΥΤΕΡΟ ΧΡΕΟΣ

Μαζὶ μὲ τὴν εἶδηση τῆς ἴδρυσης «Ἀκαδημίας Γραμμάτων και Τεχνῶν» γράφτηκε στίς ἐφημερίδες πὼς δυὸ ἀπὸ τοὺς πρῶτους Ἀκαδημαϊκοὺς θὰ φύγουν σὲ λίγες ἡμέρες γιὰ τὴν Ἀμερικὴ μὲ εἰδικὴ

ἀποστολή διαφώτισης. Δὲν ξέρουμε ἂν ἡ εἶδησις εἶναι ἀληθινή. Ἐμεῖς θὰ εὐχόμεστε νὰ μὴν εἶναι γιατί ὅσο μεγάλη σημασία κι' ἂν ἔχει μιὰ τέτοια ἀποστολή, πάντως εἶναι ἄστοχη. Οἱ Ἀκαδημαϊκοὶ μας ἀκριβῶς αὐτὸν τὸν καιρὸ πρέπει νὰ μένουν στὸν τόπο τους καὶ νὰ συμβάλουν μὲ ὅλες τὶς δυνάμεις τους στὴν ἀναδημιουργία τῆς Ἑλλάδας. Εἶναι τόσο λίγοι οἱ «ἀριστεῖς» ποὺ διαθέτει ἡ χώρα καὶ μάλιστα σὲ μιὰ περίοδο ποὺ τοὺς ἔχουμε ἀπόλυτη ἀνάγκη. Οἱ φίλοι μας τῆς Ἀμερικῆς δὲν περιμένουν καὶ δὲν πρέπει νὰ περιμένουν ἀπὸ μᾶς νὰ τοὺς ποῦμε τι ἀξίζουμε καὶ τι σημασία ἔχει γιὰ τὴν ἴδια τὴ χώρα τους τὸ ἐνδιαφέρον τους γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Εἶναι σὲ θέση νὰ ξέρουν πολὺ καλά τὴ συνεισφορά μας στὸν ἀγῶνα, ἐλπίζουμε ἄλλωστε πὼς ἡ διπλωματικὴ ἀντιπροσωπεῖα ποὺ ἐτοιμάζεται νὰ φύγει ἐκ μέρους τῆς Ἑθνικῆς Κυβερνήσεως θὰ τοποθετήσῃ τὰ πράγματα κατὰ τὸν καλύτερο τρόπον. Ἄς μείνουν λοιπὸν οἱ Ἀκαδημαϊκοὶ μας ἐδῶ καὶ ἄς βοηθήσουν τὴν χώρα τους μὲ τὴν ἀδιάκοπη πνευματικὴ τους παρουσία κάθε στιγμῆ. Αὐτὸ εἶναι, τοῦτες τὶς ὥρες, τὸ καλύτερο χρέος τους.

ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ

Τὸ Ἑθνικὸ Θέατρο διαλύθηκε γιὰ νὰ ἰδρυθεῖ καὶ πάλι ἀπὸ τὴν ἀρχή. Ἡ ἀπόφαση ἦταν σοφώτατη. Τὰ τελευταῖα χρόνια, ἰδίως τὰ χρόνια τῆς κατοχῆς, τὸ Ἑθνικὸ Θέατρο ξέφυγε ἐντελῶς ἀπὸ τὸν προορισμὸ του. Ἐχασε τὶς καλύτερες δυνάμεις του σὲ ἠθοποιούς καὶ σκηνοθέτες, ἀνέβαζε ἔργα σὲ πολὺ ἀραιὰ διαστήματα καὶ συνήθως τρίτης—τετάρτης ἀξίας, προσάρμοσε τὶς τιμὲς τῶν εἰσιτηρίων τοῦ ὄχι στίς οικονομικὲς δυνατότητες τοῦ δικοῦ του κοινοῦ, ἀλλὰ τοῦ κοινοῦ τῶν ἐπιθεωρήσεων, εἶχε γιὰ διευθυντὲς καὶ πρωταγωνιστὲς πρόσωπα ποὺ ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὴν ἐλευθέρωση τῆς χώρας μας διαγραφῆκαν ἀπὸ τοὺς συλλόγους τους κ.τ.λ. κ.τ.λ. Ἐνας ἀπὸ τοὺς λόγους τῆς ἀθλιας θεατρικῆς ζωῆς στὰ χρόνια τοῦ πολέμου ἦταν ἀσφαλῶς καὶ ἡ κατάντια τοῦ Ἑθνικοῦ Θεάτρου, ποὺ εἶχε ἰδρυθεῖ γιὰ νὰ εἶναι νεότυπο στοὺς ἄλλους θεατρικοὺς ὀργανισμοὺς τῆς χώρας. Χαιρετίζουμε λοιπὸν μὲ ἐνθουσιασμὸ τὴν ἀπόφαση τῆς Κυβερνήσεως καὶ περιμένουμε νὰ ἰδοῦμε τὶς φροντίδες τῶν ἀρμοδίων γιὰ τὴν ἀναδημιουργία τοῦ θεάτρου.

Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Τοὺς τελευταίους τούτους μῆνες ἡ κυκλοφορία τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου σταμάτησε σχεδὸν ἐντελῶς. Τὸ πρῶγμα εἶναι ἀπολύτως φυσικὸ ὄχι ὅμως γιατί, ὅπως εἰπῶθηκε, ὁ κόσμος ἄρχισε νὰ κυκλοφορεῖ, νὰ ἔχει ἄλλα ἐνδιαφέροντα κ.τ.λ. κ.τ.λ., ἀλλὰ γιατί οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς δὲ φρόντιζαν νὰ κάνουν τὰ βιβλία τους ἀναντικατάστατους σύντροφους τοῦ ἀναγνώστη σ' ὅλες τὶς στιγμὲς τῆς ζωῆς του. Ἡ διαπίστωση εἶναι βέβαια θλιβερή, εἶναι ὅμως ἀπολύτως ἀληθινή.

ΑΚΟΣΜΑ ΑΚΟΥΣΜΑΤΑ

Τὸ περιοδικὸ μας δὲν κάνει καὶ δὲν θέλει νὰ κάνει προσωπικὴ πολεμική. Ἐχουμε ὅμως τὴν ὑποχρέωση νὰ σχολιάσουμε, μ' ὅλην τὴν αὐστηρότητα ποὺ πρέπει, τὴν ὁμιλία ποὺ ἔκανε ὁ κ. Νίκος Προεστόπουλος ἀπὸ τὸ ραδιόφωνο Ἀθηνῶν τὴν Κυριακὴ 12 Νοεμβρίου 2 παρὰ 15'—2 μ. μ. Μὲ τὸν τίτλο «Ἀπολογισμὸς ἐνὸς ποιητῆ στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς» ὁ Νίκος Προεστόπουλος στάθηκε καὶ εἶπε μπροστὰ στὸ μικρόφωνο πράγματα ποὺ καὶ γιὰ τὴν ἐντέλειά τους καὶ γιὰ τὸν ἀλαζονικὸ τρόπο τους ἦταν ἀπρεπέστατα. Ἄν ὁ κ. Προεστόπουλος νομίζει πὼς τὰ ποιήματα ποὺ ἔγραψε καὶ διάβασε σὲ μερικοὺς φίλους του στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς ἦταν τόσο σημαντικὸ γεγονόσ, ὥστε νὰ τοῦ δίνει τὸ δικαίωμα νὰ βγεῖ στὸ ραδιόφωνο καὶ νὰ κομπορημονεῖ, τί πρέπει τότε νὰ ποῦν οἱ λογοτέχνες ποὺ φυλακίστηκαν, ποὺ πείνασαν, ποὺ τραυματίστηκαν τὰ ἴδια αὐτὰ χρόνια; Τί πρέπει νὰ ποῦν ὅσοι λογοτέχνες ἔγραψαν ἢ ἔκαναν τὰ ἴδια αὐτὰ χρόνια πράγματα πολὺ σπουδαιότερα; Ὁ κ. Βενέζης ποὺ φυλακίστηκε, ὁ κ. Κορνάρος ποὺ κλείστηκε στὸ Χαϊδάρι, ὁ κ. Πρεβελάκης ποὺ ἀπολύθηκε ἀπὸ τὸν Τσολάκογλου, ὁ κ. Ρώτας ποὺ βγήκε στὸ βουνό, ὁ κ. Δετζώρτζης ποὺ δημοσίευσε στὴ «Νέα Ἐστία» τὸ φλογερὸ τραγούδι τοῦ Πῶλ Ἐλυάκ, ὁ κ. Σικελιανὸς ποὺ ἔγραψε ἐπαναστατικὰ τραγούδια, τραγωδίες κ.τ.λ. κ.τ.λ., ὁ Γληνὸς ποὺ ἐξορίστηκε, ὁ ἀγνωστος ἀκόμη ποιητῆς τοῦ ὑπέροχου ποιήματος ποὺ δημοσιεύτηκε σὲ φύλλο τῆς ΕΑΜ ὡς ἀπάντησις γιὰ τὸ «μῆνυμά της» τοῦ κ. Σικελιανοῦ—γιὰ νὰ ἀναφέρουμε ἐλάχιστα παραδείγματα ἔγραψαν ἢ ἔπαθαν πολὺ σοβαρότερα πράγματα ἀπὸ τὰ ποιήματα τοῦ κ. Προεστόπουλου. Οἱ λογοτέχνες ὅμως αὐτοὶ δὲν εἶπαν τίποτε καὶ μάλιστα δὲν εἶπαν στὸ ραδιόφωνο. Ἐκῶναν ἀπλῶς τὸ χρέος τους σιωπηλά καὶ σεμνά, ὅπως ταιριάζει στοὺς Ἕλληνες, ὅπως ταιριάζει στοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους μιᾶς χώρας ποὺ ἔκανε κι' αὐτὴ τὸ χρέος της σεμνὰ καὶ σιωπηλά. Ἡ πράξη λοιπὸν τοῦ κ. Προεστόπουλου ἦταν ἀπρεπέστατη καὶ σὰν τέτοια, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ πομπώδη λόγια του, ἀπολύτως καταδικαστέα.

ΦΩΤΟΣ ΠΑΣΧΑΛΙΝΟΣ

Τὸ σπῆτι του κύτταζε τὴ θάλασσα. Κι' αὐτὸς ἦταν ἄγνός σὰν κρύσταλλο. Ὁ πόλεμος τὸν ἔφερε πιὸ κοντὰ στὸν ἄνθρωπο. Κι' ἡ νέα τάξη πραγμάτων στὴν ἀνταρσία. Εἶχε πάψει τότε νὰ γράφει. Πρέπει μ' ὅλες τὶς αἰσθήσεις μας νὰ ζήσουμε τούτη τὴν ἐποχὴ, ἔλεγε. Δὲν ὑπάρχει, δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχει φυγή. Ὅτι δημιουργοῦμε σήμερα εἶναι καταδικασμένο. Αὐριο θάρθει ἡ Τέχνη.

Τὸν ἔπιασαν μιὰ νύχτα στὸ μπλόκο. Τουφεκίστηκε σὲ λίγες μέρες ἀπ' τοὺς πολεμιστὲς τοῦ Τρίτου Ράιχ. Ὁχτώβρης τοῦ 43. Καὶ μόλις ἔκλεινε τὰ τριάντα του χρόνια. Στὸ σπῆτι ποὺ κύτταζε τὴ θάλασσα

δυο πεντάρφανοι γέροι δὲ μποροῦν ἀκόμα νὰ πιστέψουν πῶς τὸ μοναδικό τους παιδί ἔχει πιά πεθάνει.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΗΔΟΝΟΠΟΥΛΟΣ

Θῦμα τῶν τραγικῶν συνθηκῶν πού ἀφάνισαν τόσους καὶ τόσους ἐκλεκτούς τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, ἔσβυσε στίς 6 Νοεμβρίου καὶ ὁ Γιάννης Ἀηδονόπουλος.

Νέος, 29 χρονῶν, πάνω στήν ἀνθιση τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ταλέντου του, τυραγνήθηκε ὅλη τὴ νύχτα γιὰ νάναπαυθεῖ στήν ὀριστική ἀποδημία ὅταν στὸν οὐρανό μας ἐγλυκοχάραζεν ἡ αἰθρία τῶν ἐλευθέρων ἡμερῶν.

Πικρά μόνος, ἔζησε μὲ τὴν εὐαισθησία καὶ τὴν ἐγκαρτέρηση, σ' ἓνα κόσμο θλίψεων καὶ περισυλλογῆς, ὅπου ἡ μουσικὴ καὶ οἱ στίχοι ναυοῦριζαν μὲ ὑποσχέσεις τῆ διαρκῆ του διάψευση.

Ὁ λυρισμὸς ὑπῆρξεν ἡ ψυχὴ του. Κι' ὅταν ἐκστασιαζόνταν τὸ κάλεσμα τῆς ἀγαπημένης, κι' ὅταν ἐσκήρυνε τὴν κραυγὴν τοῦ φωνάζοντα γιὰ τὴν ἀδικία καὶ τὴ σκλαβιά. Λυρικά ἦταν τὰ λόγια του, λυρικά ἦταν τὰ μάτια του, τὰ μεγάλα φωτεινὰ μάτια, ὅπου ξεδιακρίνες τὴ δειλὴ παιδικὴ του ψυχὴ.

Ἀπὸ τὸν πρῶτο τόμο τῶν «Εἰδυλλίων» 1937 καὶ ὡς τὰ τελευταῖα του ἀνέκδοτα ποιήματα παρέμεινε ὁ αἰσθαντικὸς καὶ ὁ λυπημένος, πού κρύβεται πίσω ἀπ' τὸ δισταγμὸ γιὰ νὰ κάνει μολπὴ τῆ θλίψη του καὶ νὰ παρηγορηθεῖ στὴ μαγεία τοῦ οἴστρου μὲ τὴ μουσικὴ τῶν λεπτῶν εὐρημάτων, μὲ τοὺς ρυθμοὺς καὶ τὴν ἔξαρση, πού πάντα ἔρεαν στίς φλέβες του, πού μὲ τέτοιαν ὀξύτατη αἴσθηση γνώριζε νὰ τοὺς ὀργανώνει.

Τὸ 1943 κυκλοφόρησε μιὰ συλλογὴ διηγημάτων μὲ τὸν τίτλον «Ὁ Ἑβδομος Οὐρανός». Τὸ ἴδιο ὄλικὸ τοῦ λυρισμοῦ, καλυμένο ἀπὸ ἀνάμνηση κι' ὄνειροπόληση, ἔμπειρα πειθαρχημένο σὲ μιὰ καλλιτεχνικὴ ἔκφραση πού πήγαινε νὰ γίνεῖ προσωπικὴ, πού εἶχε ὅλα τὰ γνωρίσματα τῆς ἐπιβολῆς καὶ τῆς ὀριμότητος. Στὸν περὶ λόγον ὁ Ἀηδονόπουλος εἶχε βρεῖ χῶρον γιὰ νάναπτύξει ὅλες τὶς δυνατότητές του. Καὶ τὶς ἀνέπτυξε στὰ ἐπόμενα ἔργα του—δυὸ μυθιστορήματα πού μένουν ἀκόμη ἀνέκδοτα. «Ὁ Ἄνθρωπος τῆς ζωῆς μου» εἶναι τὸ ἓνα, τραβηγμένο ἀπ' τὴ δίνη τῶν τραγικῶν ἡμερῶν τῆς κατοχῆς. «Ἡ ξένη πατρίδα» εἶναι τὸ ἄλλο, ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐπαστατημένης Ρωσίας, ὅπου ἔζησε παιδί.

Μιὰ πένθιμη προαίσθηση, θάλεγε, τὸν ἀνάγκασε, καὶ σὲ τόσο τραγικὴ συνθήκη ἀνέχειας, νὰ δοθεῖ ὡστόσο μὲ ἔντονη ἀφοσίωση στήν ἐπιγραφή. Ἡ σεμνὴ παρουσία του δὲν ὑπάρχει πιά ἀνάμεσά μας. Τὴν ψυχὴν του ὅμως τὴν ἄφησε στίς σελίδες του, τὴν πικρὴ ἀγαπημένην του μνήμη τὴν ἄφησε στὴν καρδιά μας.

MIX. ΠΕΡΑΝΘΗΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ἄς εὐχαριστήσουμε πρῶτα τὸ Θεὸ γιὰ τὴν ἐλευθερία μας. Εἴμαστε πληγωμένοι, ἀδύνατοι, τσακισμένοι ἀπ' τοὺς ἀγῶνες, σκελετωμένοι ἀπ' τὶς ἀγωνίες, ὅμως ὅσο ποτὲ ἀπτόητοι καὶ ὑπερήφανοι. Ὁ Θεὸς μᾶς ἀντάμοιψε. Καταχτήσαμε μόνον μας τὸ ὑπέρτατο δικαίωμα, νὰ τὸν ἀτενίζουμε κατὰματα μὲ ψηλὰ τὸ κεφάλι, μὲ καθαρὸ τὸ βλέμμα. Τώρα μποροῦμε νὰ μιλήσουμε μ' ἐλεύθερους ἀνθρώπους σὲ μιὰν ἐλεύθερη Ἑλλάδα. Νὰ φυλάξουμε τὸ ἀπόκτημά μας καὶ ὀλάκερη ἡ ὑπαρξὴν μας, νὰ μὴν εἶναι παρὰ ἓνα κοφτερό, γερὸ σπαθὶ πού θὰ συντριβεῖ κάθε ἐπιβουλὴ.

Τὸ πολιτικὸ 15ῆήμερο, πού θὰ ἀποτελεῖ μόνιμα στήλη τῶν «Φιλολογικῶν Χρονικῶν», θὰ καταβάλλει προσπάθεια νὰ δίνει μὲ ἀδρὲς καὶ σίγουρες πινελιές, ἓνα πῖνακα τῆς πολιτικῆς μας ζωῆς σὲ συνάρτηση μὲ τὴν πολιτικὴν τοῦ ὑπόλοιπου κόσμου, ἀπαντώντας σὲ ἀγωνιώδη ἐρωτηματικά, θέτοντας προβλήματα, διαφωτίζοντας τοὺς ἀναγνώστες τους, ἀλλὰ καὶ διαφωτιζόμενα ἀπ' αὐτούς, μὲ κεντρικὸ οὐσιαστικὸ ρυθμὸ τοῦ τολμήματός τους αὐτοῦ, μὲ ἀπώτατο καὶ μοναδικὸ σκοπὸ, τὴν ἀξία ἐκείνη πού εἶναι ὁ πυρήνας κάθε ἀκέρειας δημοκρατίας τὴν ἀλήθεια. Ποιὲ στὴν ἱστορία, τὸ ψέμμα δὲν ἦτανε τόσο συστηματικὰ ὀργανωμένο, ποιὲ δὲν εἶχε τόσες προεκτάσεις σὲ ὅλες τὶς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς μας, ποιὲ δὲν εἶχε ἀσκήσει μιὰ τόσο καταστρεφτικὴ ἐπιρροή, ὅσο σήμερα.

Ἐμεῖς παθιασμένοι ἀπ' τὸν ἔρωτα τοῦ ἀληθινοῦ, λυρωμένοι ὅσο εἶναι μπορετὸ ἀπὸ κάθε ἐπιρροὴ χρονικὴ, ταξικὴ, γενεᾶς ἢ ἀτομικῆς προδιάθεσης, χειραφετημένοι ἀπὸ κάθε μονομέρεια, θὰ ἀντικρούσουμε τὴ σύγχρονη ρευστὴ πραγματικότητα μὲ συνείδηση καὶ μὲ βούληση μόνον πνευματικὴ, δηλαδὴ μὲ μιὰ συνείδηση καὶ μὲ μιὰ βούληση πού εἶναι ἡ συνισταμένη ψυχραιμίας, καθορότητας, σφαιρικῆς ἐνατένισης τῶν γεγονότων, ὀλοκληρωτικῆς σύλληψης τῆς ἀλληλοσυγκρουόμενης πραγματικότητος, ἠθους. Τὸ πνεῦμα—καὶ μ' ὅλη τὴν ἐπίδραση ἀπάνω του, μέχρι ἓνα σημεῖο—τῆς πολιτικοκοινωνικῆς πραγματικότητος τοῦ καιροῦ του, εἶναι τὸ μοναδικὸ στοιχεῖο πού μένει ἀφθαρτο, βιγλίζοντας ἡ ῥέουσα ζωὴ, ἀπ' τὴ σκοπιὰ τῆς αἰωνιότητος, ἐνῶ ὅλα γύρω του μεταβάλλονται καὶ πεθαίνουν.

Ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία ποτὲ φωτίζεται ἀπὸ λαμπερὲς ὄρες καὶ ποτὲ σκιάζεται ἀπὸ πηχτὸ σκοτάδι. Ὁ Ἕλληνας εὐλύγιστος, ὀρμητικὸς, οἱσθηλατισμένος ἀπ' τὸν ἔρωτα τῆς γῆς του καὶ σὰν ἀπτοῦ χώματος καὶ σὰν πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἀξίας, πετάγεται στὸ προσκήνιο τῆς ἱστορίας καὶ μὲ χειρονομίες καὶ πράξεις ἐκπληκτικὰ ἥρωϊκῆς, δείχνει καὶ στοὺς ἄλλους καὶ στὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν του, πῶς εἶναι ταγμένος

στο Ιερό τῆς θυσίας κάθε φορά γιὰ ἕναν λιγώτερο ἀδικο κόσμο, πὼς ἔχει συλλάβει τὸ χρέος του ὑπερατομικά καὶ ὑπερεθνικά. Τῆ λαμπρότητα τῶν ὠρῶν αὐτῶν, σκιαζέει ἔπειτα ἀπὸ σύντομο χρονικό διάστημα, τὸ σκοτάδι τῆς χειρότερης καὶ ἐξευτελιστικώτερης ἠθικῆς δουλείας, δουλείας σὲ πάθη, μίση, διχασμούς. Ἡ ἴδια του ἡ προσωπικότητα σὰν νὰ λυγίζει κάτω ἀπ' τὸ βάρος τῆς δόξας, σὰν νὰ θέλει ν' ἀπαλλαγεῖ τὸ γρηγορώτερο ἀπ' τὸ φωτοστέφανο τοῦ μάρτυρα νικητῆ, σὰν νὰ μὴν μπορεῖ ν' ἀναπνεύσει στὴν καθαρή, ἀραιή, ἀτμόσφαιρα τοῦ ὕψους. Ὁ Ἕλληνας ξέρεει νὰ πεθαίνει ἀλλὰ δὲν ξέρεει νὰ ζεῖ. Ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία εἶναι διαδοχὴ ἀπὸ ἡρωϊκὴ ἔξαρση καὶ ἀπὸ πάθος αὐτοκαταστροφῆς.

Στὴν πρόσφατη, γιομάτη δάκρυα καὶ αἷμα ἱστορία μας, ὁ διχασμός—ὁ διχασμός στὸν προηγούμενο παγκόσμιο πόλεμο,—ἦτανε συνυφασμένος μετὰ διαφωνία στὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ, μετὰ προσωπικὲς ἀντιθέσεις, μετὰ ἐξωτερικὲς ἐπεμβάσεις καὶ μετὰ λόγους κοινωνικοὺς, χωρὶς ὅμως οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ νὰ ἐκφράζονται μετὰ ἀπτή ρητότητα καὶ νὰ ἀσκοῦν πέρα γιὰ πέρα ἀποφασιστικὴ ἐπιρροή. Ἀπ' τὴν καταστροφῆ, σ' ὅλο τὸ διάστημα τοῦ μεσοπόλεμου ζήσαμε μέσα στὰ βαλτόνερα τῶν μικρῶν ζητημάτων, τῶν μικρῶν—ἀλλὰ τὸ ἴδιο καταστροφικῶν—διχασμῶν, τῶν μικρῶν ἰδανικῶν, τῶν μικρῶν ἀνθρώπων. Προτάσσοντας τὸ 40 γυνὰ τὰ στήθεια στὸν ἐχθρό, ὁ λαός μας, κινημένος ἀπὸ πλεόνασμα ἐσωτερικῶν μυστικῶν δυνάμεων, καὶ στὴν Ἀλβανία καὶ μετὰ τὸ 41 σ' ὅλα τὰ Ἑλληνικά βουνά, σ' ὅλες τὶς θάλασσες, καὶ ἔξω ἀκόμα ἀπ' τὰ πατρικά χῶματα, ὁ μαχόμενος Ἑλληνισμὸς σφρηλάτησε μετὰ τὸ σφυρὶ τῆς καινούργιας Ἑλληνοανθρωπιστικῆς ἀποστολῆς του, ἀπάνω στὸ ἀμόνι τῶν σύγχρονων παγκόσμιων περρωμένων, τὴν ὑπέροχη δόξα του καὶ τὴν ὀλοκληρωτικὴ του ἐνότητα. Λυτρωμένος ἀπ' τὴ μίση, μικρόψυχη ζωὴ, ἀπ' τὸ σύμπλεγμα κατωτερότητας ποῦ τοῦ θέριζε τὰ σπλάγχνα, ντυμένος τὴ νωπὴ του δόξα, τόσο ὅμοια μετὰ τὶς παλῆδες λησμονημένες, δὲν εἶχε μορῆσει νὰ λυτρωθεῖ ὀλοκληρωτικά, ὄχι βέβαια σὰν κοινωνικὴ πραγματικότητα—αὐτὸ δὲν ἦτανε μπορετὸ ἀκόμα—ἀλλὰ σὰν νοοτροπία, ἀπὸ ξεπερασμένες συντηρητικὲς μορφές ζωῆς ἀπ' τὴ μιὰ μερῆ, καὶ ἀπ' τὴν ἄλλη ἀπὸ μιὰ μοντέρνα ἐπαναστατικὴ διάθεση ποῦ δικαιωματικὰ ἀναζητοῦσε ἐναγώνια, μετὰ πείσμα καὶ σκληρότητα τὴν καινούργια κοινωνικοπολιτικὴ διάρθρωση, ποῦ ἔπρεπε νὰ πλαστεῖ πέρνοντας γιὰ τίμημα ὅποιαδήποτε θυσία. Ἡ μιὰ μερῆ ἔρχινε ὅλο τὸ βάρος στὰ περρωμένα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ ἄλλη στὰ περρωμένα τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ μιὰ θεοποιοῦσε τὸ άτομο καὶ τὴν ἐλευθερία του, ἡ ἄλλη τὴ μάζα καὶ τὰ δικαιώματά της. Ἡ μιὰ μερῆ ἀστεφάνωνε τὴν πολιτικὴ βούληση τοῦ ἰδιώτη, ἡ ἄλλη τῆς μάζας. Ἡ μιὰ ἀνέμιζε τὴ σημαία τοῦ ἀτομικοῦ κέρδους, ἡ ἄλλη τοῦ κέρδους ὅλου τοῦ λαοῦ. Οἱ πρῶτοι λέγαν τοὺς ἄλλους ἀνόητους δημιουργούς, οἱ δεῦτεροι τοὺς πρῶτους συμπερονολόγους ἀντιδραστικούς. Ἡ λαμπερὴ ὥρα τῆς μεγάλης δόξας κινδύνεψε νὰ σκιαστεῖ ἀπ' τὴ μαυρίλα τοῦ ἀλληλοσπαραγμοῦ.

Στὸ μεταξὺ στοὺς κάμπους τῆς Εὐρώπης, σ' ὀλόκληρο τὸν κόσμο, ξεχύνοντας τὸ πληθωρικό σφρίγος του, μετὰ φλογερὸ πάθος, μετὰ σπάνια ζωτικότητα, οἱ τρεῖς ἄγιοι τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ πολέμου ἀπ' τὰ γαμψὰ νύχια τῆς ὀλοκληρωτικῆς σκλαβιάς, ἡ Ἀγγλία, ἡ Ρωσία, οἱ Ἐνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς, μετὰ μιὰ κοινότητα παλμοῦ καὶ θυσίας, καρφώνουν προχωρώντας χερσοπασμένοι, τὸ σύγχρονο τέρας τῆς «Ἀποκαλύψεως».

Ἡ Ἀγγλία συνειδητοποιώντας τὸ χρέος της, μετὰ εὐτολμία καὶ

παρακινδυνευμένη ἀποφασιστικότητα, μετὰ ὑπομονητικὸ μόχθο, μετὰ κρύα ὑπεράνθρωπη ψυχραιμία καίγεται στὴν ἀρχὴ μόνη της ἀπ' τὴν πύρινα φλόγα ποῦ ξενεράει τὸ θηρίο τῆς «Ἀποκαλύψεως». Μ' ὅλες τὶς ἴτες στέκει μετὰ χαλύβδινη αὐτοπεποίθηση, ἐνῶ ὁ ἐχθρὸς μ' ὅλες τὶς νίκες σφίγγεται ἀπὸ θανατερὴ ἀνησυχία. Ἡ αὐτοπεποίθηση τῆς Ἀγγλίας εἶναι πίστη στὶς ἀξίες ποῦ ἐκφράζει, στὶς ἀξίες ποῦ εἶναι ἐδῶ καὶ πολλοὺς αἰῶνες ὁ πιστός, ἀκούραστός τους φύλακας. Τὸ πάθος τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς, ἡ κατανυκτικὴ πίστη στὸ νόμο τῆς ἐξέλιξης, τῆς ἀνανέωσης, τῆς προσαρμογῆς ἢ ἀγάπη τῆς παράδοσης· ὁ ποιητικὸς ἐξαιρετικὸς ἀνθρώπινος τύπος τῆς—σκληρὸς ἀλλὰ καὶ συγκρατημένα συναισθηματικὸς, ἐπίμονος, ἀπαθής, ἀλλὰ στὶς ὥρες τοῦ χαρούμενου ἔρταστικῶς, ἔχοντας νοιώσει στὴν οὐσία του τὸ ἀρχαῖο Ἑλληνικὸ πνεῦμα· ἀκόμα ἡ περηφάνεια τοῦ περιούσιου λαοῦ, ὅλα αὐτὰ ἦτανε οἱ ἀτρένταχτες βάσεις καὶ τὰ ὀρηκτικὰ κίνητρα ποῦ ὀδηγήσανε καὶ ὀδηγοῦνε τὴ Βρετανικὴ αὐτοκρατορία, πρῶτα στὴν ἀπελπισμένη ἄμυνα καὶ μετὰ στὴν ἐλπιδοφόρα ἐπίθεση.

Πλάϊ στὴν Ἀγγλία, ἡ Ρωσία παράφορα ἐρωτευμένη μετὰ τὴ θυσία, ἀφοῦ βάσταξε στοὺς ὤμους της χωρὶς νὰ λυγίσει, τὸ «πείραμα» τῆς καινούργιας κοινωνικῆς διάρθρωσης, ἐνοίωσε τὴν πανανθρώπινη ὑπεραξικὴ ἀποστολὴ της καὶ μ' ὅλες τὶς ὀδυνηρὰς δοκιμασίες, πρόσφερε τὸν ἑαυτό της ὀλοκαύτωμα στὸ βωμὸ τῆς πανανθρώπινης μοίρας. Ὁ πόνος ποῦ δοκίμασαν οἱ λαοὶ τῆς Ρωσίας καὶ γιὰ τὴν ἀκατάλυτη οἰκοδόμησιν τοῦ νέου κόσμου τῆς πατρίδας τους καὶ γιὰ τὴν ἀπολύτρωση τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης ἀπ' τὴ σκοτεινὴ τυρρανία, ἦτανε ἀπέραντος ὅπως ἡ γῆ τους ἢ στέππα. Ὅσο ὅμως ὁ πόνος ἀπέραντος, τόσο καὶ πῶ ἀδυσώπητη καὶ τιτανικὴ ἢ ἐμμονὴ τους καὶ στὶς κοινωνικὲς ἐπιτεχνήσεις καὶ στὴν ἀπελευθερωτικὴ διάθεση.

Σφιχτὰ δεμένες μετὰ τὴν Ἀγγλία καὶ τὴ Ρωσία, οἱ Ἐνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς πραγματοποιοῦνε καὶ ὀλοκληρώνουνε στοὺς κόλπους τους τὴν ἐλευθερία καὶ ἰσότητι ὑπερεθνικὴ συμβίωση, τὴν πίστη στὸ νόμο τῆς πλειοψηφίας καὶ τῆς ἀδέσμευτης κριτικῆς, τὴν προσωπικότητα τὴ λίγη «πρωτόγονη» καὶ «μηχανοκρατούμενη», ἀλλὰ τίμια, ἀγαθὴ καὶ ἀκέρεια τοῦ «καλοῦ πολίτη» τῆς μοναδικῆς ἀξίας καὶ ἀποφασιστικῆς σημασίας πράξις τῆς εἰρηνικῆς μετάβασης πρὸς δικαιότερες μορφές κοινωνικῆς ζωῆς.

Ἔτσι μέσα στὶς πορφυρὲς ἀνταύγειες τῆς φωτιᾶς τοῦ πολέμου, μετὰ τὴν ἔνωση τῶν τριῶν ἁγίων ἐθνῶν, τῆς Γαλλίας καὶ ὅλων τῶν ἄλλων ἐθνῶν τοῦ μετώπου τῆς ἐλευθερίας, συναίρονται ὀλοκληρωτικὰ ἀξίες τοῦ χρέους, τοῦ σήμερα καὶ τοῦ αὔριο, ἡ παράδοση μετὰ τὴν πρωτοπορεία καὶ συμφιλιώνεται ἡ προσωπικότητα μετὰ τὸ λαὸ, τὸ κόμμα μετὰ τὸ κράτος, ἡ ἀυστηρὰ ἀτομικὴ ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου, μετὰ τὴν κοινωνικὴ του ἀποστολὴ, ἡ ἰδιαίτερη ὄντοτητα ἑνὸς λαοῦ μετὰ τὶς ὀντότητες ἄλλων λαῶν, τὰ ἐθνικὰ περρωμένα μετὰ τὰ παγκόσμια.

Ἡ ὀλοκληρωτικὴ συναίρεση δὲν σχηματοποιεῖ ἀφύσικα, συγχωρενέει δημοουργικά. Ὅπως τὰ άτομα, τὸ ἴδιο καὶ οἱ ἐθνικὲς λαϊκὲς κοινότητες τῆς Εὐρώπης διαφοροποιοῦνται ἀξιολογικά. Ὁ πίνακας καὶ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ἀτομικῶν καὶ ἐθνικῶν ἀξιών δὲν εἶναι μονοκόμματος καὶ μονότομος εἶναι ποικίλος καὶ ἐναλασσόμενος μετὰ ὑστατοσκοπὸ τὴν ὁμορφιὰ τῆς ἁρμονίας. Ὅλες οἱ ἐπὶ μέρος ἰδέες καὶ κατευθύνσεις βρήκανε τὴν ἀπόλυτη σημασία τους στὴν ἀδίαφρητη, ἀδιχαστὴ καὶ ἐνιαία ὀλοκληρωτικὴ ἐνότητα ὅλων τῶν ἰδεῶν καὶ ἐκφάνσεων τῆς ζωῆς τῶν λαῶν τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ Ἑλλάδα ποῦ πρόσφερε δόξα τὴν ὑπαρξὴ της, στὸν ἱερό

ἀγώνα καὶ ποῦ κινδύνεψε νὰ θρυμματιστεῖ ἀπ' τὸν ἀλληλοσπαραγμὸν, σκύβοντας στὶς ρίζες τῆς, πῆρε τὴν ἐντολὴ τῆς ἐνότητος—ἐντολὴ ποῦ δὲν εἶναι οὔτε τυχαία, οὔτε παροδική,—καὶ ποῦ ταυτίζονταν ἀπόλυτα μὲ τὸ διεθνὲς μῦθημα τῶν ἐλευθέρων λαῶν τῆς γῆς.

Μέσα στὴν ἀνισσοροπία τῶν σημερινῶν παράφορων καιρῶν σαρκώθηκε ἡ ἰσσοροπία ποῦ πολιτικὴ τῆς ἔκφραση εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση «Ἐθνικῆς Ἑνότητος».

Ἡ Ἑλλάδα «δύναμη», στηριγμένη στὴν πλυμέρεια τοῦ χαρακτῆρα τῆς, σὲ κληρονομικὴ προδιάθεση, σὲ εὐκολία προσαρμογῆς, στὴν ἄτονη κοινωνικὴ διαφοροποίησις μπορεῖ νὰ πλάσει τὴ σύνθεσιν, ποῦ δὲν ὑπάρχει σήμερον στὴν Κυβερνησὶ τῆς παρὰ μὲ τρόπο καθαρὸ «ἀθροιστικόν». Ἡ τελευταία λέξις τῆς παγκόσμιας πολιτικῆς εἶναι ἡ σύνθεσις, ἡ ἰσσοροπία, τὸ μέτρο.

Ἡ πορεία τῆς Ἑλληνικῆς πολιτικῆς εἶναι ἀπ' τὸ διχαστικὸ χάος, στὴν εὐλογία τῆς ἐνότητος, ἀπ' τὴν ἀμορφία τῆς ἀνείθεσης, σὴ μορφὴ τῆς σύνθεσης, ἀπ' τὸ βρωμερὸ ἀέρα ἐνὸς παληοῦ ξεπερασμένου κόσμου, σὲ γιομάτο δξυγόνον ἐλεύθερον ἀνασασμόν, ἀπὸ τὴν ἐπαναστατικὴν μανίαν, σὴ σύντονην ἐξελικτικὴν διάθεσιν. Ὁ διχασμὸς ἱστορικὰ μπορεῖ κάποτε νὰ δικαιώνεται, ἀξιολογικὰ ποτέ. Ἡ Ἑλληνικὴ πολιτικὴ λυτρωμένη ἀπ' τὴν ἀποσύνθεσιν ποῦ κινδύνεψε νὰ γκρεμίσει τὸ οἰκοδόμημα τοῦ νεοελληνισμοῦ, ἀγωνίζεται νὰ δαμάσει τὸ χάος, στρέφοντας τὴν πύξιν τῆς βούλησός τῆς σὲ μιὰ μόνην κατεύθυνσιν, σ' ἓνα μοναδικὸ αἶτημα, τὴν ἐνότητα, τὴν σύνθεσιν, τὴν ἀπολυτοποιήσιν τῆς ὀξίας τῆς ἰσσοροπίας, τὴν ἐθνικὴν ὁλοκλήρωσιν, τὴς καινούργιας κοινωνικοπολιτικῆς ἐπιτεύξεως.

Τὸ χρέος μας εἶναι νὰ περιμένουμε. Νὰ περιμένουμε ἀγρυπνώντας καὶ πολεμώντας.

ΕΠ. ΜΕΤΑΞΑΣ

ΘΕΑΤΡΙΚΑ ΤΕΤΡΑΔΙΑ

ΤΑ ΘΕΑΤΡΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ : Ὁ Καραγκιόζης τοῦ Μόλλα

Θέλετε θέατρο ἀληθινόν, πολιτισμένον; θέατρο μοντέρνον, εὐγενικόν, φίνο; Θέατρο τῆς πρὸς χαριτωμένης εὐθυμίας, τοῦ πρὸς ἀβίαστου γέλοιου, τῆς πρὸς παράξενης σκηρικῆς φαντασίας; Πηγαίνετε στὸν Καραγκιόζην τοῦ Μόλλα. Γιατὶ ὄχι;

Οἱ ξένοι ποῦ περνοῦν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας σπανίως παραλείπουν νὰ ἐπισκεφθοῦν τὰ τόσο θελκτικὰ αὐτὰ καταφύγια τῆς λαϊκῆς διασκεδάσεως καὶ συχνὰ σὲ ὠραιότατες δημοσιογραφικὰς ἀνταποκρίσεις τοῦς ἢ σὲ αἰσθητικὰς τοῦς μελέτας ἢ ἀναμνήσεις, καταχωρημένους σὲ σοβαρώτατα περιοδικὰ τοῦ ἴοπου τοῦς μᾶς ἀφηγούνται μὲ ἐνθουσιασμόν γιὰ τὴς ἀλησμόνητες στιγμὰς ποῦ πέρασαν μέσα στὰ χαριτωμένα αὐτὰ κέντρα, ὅπου εἶχαν τὴ μοναδικὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσουν καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλου καὶ πλεον συγκεντρωμένα τὴ σημερινὴ Ἑλλάδα, ἐξαντλημένην σὲ μῦθον, σὲ ἱστορίαν, σὲ χορὸν, σὲ κίνησιν, σὲ τραγοῦδι, σὲ ἀμφίεσιν, σὲ χαρακτῆρα σὲ ῥυθμόν, σὲ χρῶμα, μέσα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιραν θελκτικῆς οἰκειότητος καὶ παλλόμενῃ ἀπὸ τὸ χεῖμαρρον τῶν λαϊκῶν ἐκδηλώσεων.

Καὶ ὅμως στὸν τόπον τοῦ Ὁ Καραγκιόζης κοτάντησε νὰ χρησιμεύει ὡς ὄρος «εὐφημιστικόν» γιὰ ὅσους θέλουν νὰ διεκτραγωδήσουν τὴ θεατρικὴν μας ἀθλιότητα. Ἦταν φυσικὸν νὰ συμβῇ αὐτὸ σ' ἓνα τόπον, ὅπου δὲν ἐπέπλευσαν εἰς τὸ παρελθόν παρὰ ὅσα ἐπέτυχαν νὰ φτάσουν ἓνα σοβαρὸν βαθμὸν ἠλιθιότητος. Καὶ ὁ Καραγκιόζης παρὰ τὴν οἰκτρὴν ἐμφάνισίν του δὲν ἔχει καμμιά γνωριμίαν μ' αὐτὴν. Ἐξυπνός, ὅσο μπορεῖ νὰ εἶναι αὐτὴ ἡ βράσσα, ὅταν μένει φυσικὴ καὶ ἀδιάφορη, καλόκαρδος, σεμνὸς καὶ ἀφιλόδοξος, μὴ ἔχοντας καμμιά σχέσιν μὲ τὴς στενόκαρδες φιλοδοξίας πολλῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ καλλιτεχνῶν παρὰ μονάχα ἄμεσην σχέσιν καὶ συνάφειαν μὲ τὸ λαὸν ἀπ' ὅπου βγαίνει καὶ στὸν ὅποιον ἀποτείνεται, ἦταν φυσικὸν νὰ βρισκεται ἔξω ἀπὸ τὰ γούστα τῶν Φραγκοχαρασμένων σὸν νεοελλήνων.

Μήπως τὴν ἴδιαν τύχην τοῦ μοναδικοῦ αὐτοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου δὲν εἶχαν καὶ ἡ λαϊκὴ γλώσσα, ἡ λαϊκὴ μουσικὴ, ὁ λαϊκὸς χορὸς, τὸ λαϊκὸ σπῆτι, τὸ λαϊκὸ κέντημα, ὅλη τέλος ἡ καθαρὸναιμν νεοελληνικὴ ζωὴ;

Ὅλα αὐτὰ τὰ λαϊκὰ πράγματα, τὰ λαϊκὰ γούστα, ἦταν φαίνεται πολὺν δικά μας ὥστε νὰ τὰ ἐκτιμοῦμε καὶ τὸ κάτω, κάτω πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσομε ὅτι παρ' ὅλη τὴν καλὴν μας προσπάθειαν δὲν καταρθώσαμε νὰ γίνουμε ἀρκετὰ Εὐρωπαῖοι ὥστε νὰ τὰ κατανοοῦμε. Ἔτσι καὶ ὁ Καραγκιόζης ποῦ σ' ἡμᾶς χρησιμεύει ὡς ὄρος θεατρικῆς περιφρονήσεως ἔξω εἶναι εὐφημώτατα γνωστός.

Ὁ Λουνατσάρσκου τὸν ἀνέφερε μὲ θαυμασμό, σὰν πρότυπο λαϊκοῦ θεάτρου, στὴν ἑργεντευξη πού ἔδωσε στοὺς Ἀθηναίους δημοσιογράφους κατὰ τὴν ἐδῶ παραμονή του κιὸ Ἑλληνιστὴς Ρουσέλ ἔχει καταγίνει μ' ὀλόκληρη μελέτη γιὰ τὸ νεοελληνικὸ αὐτὸ λαϊκὸ θέατρο καὶ τὸν ἀμίμητο Μόλλα πού τοῦ ἔχει μεταφράσει κι' ἀρκετὸ μέρος τῶν κωμωδιῶν του. Τὸ ἴδιο στὰ Γερμανικὰ ὑπάρχει διτομο ἔργο γιὰ τὸ σύγχρονο τούρκικο Καραγκιόζη τῆς Πόλης καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Ἐδῶ ἐξακολουθοῦμε νὰ μὴν τοῦ δίνουμε οὔτε λαογραφικὴ κἀν σημασία.

Μ' ὅλα ταῦτα ὁ Καραγκιόζης ὑπάρχει. Ὑπάρχει γιὰ τὸ λαό, πού γιὰ πολὺν καιρὸ ἀκόμα, κιὰν τὸν βοηθήσουμε, γιὰ πάντα, θάνατι τὸ μοναδικὸ του θέατρο· μὰ καὶ δὲν ἔχει καμμιά διάθεση γιὰ τὴν «κατήφεια» τῆς ὑψηλῆς φιλοσοφίας καὶ τὸ «ἀνούσιο» τῶν ψευδοπολιτισμῶν, θὰ πηγαίνει νὰ περνᾷ ἐκεῖ τὰ βράδια του καὶ νὰ ξεχνᾷ, γελῶντας ἢ ἐνθουσιαζόμενος παιδικὰ, τοὺς ἡμερησίους κόπους του. Γιατὸν τὴν ὥρα ἐκεῖ περνᾷ εὐτυχισμένα, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβει. Τὸ θέμα τὸν ἔχει καρφώσει, τὸ θέμα τὸν ἔχει αἰχμαλωτίσει. Ὁ ζωντανὸς ρυθμὸς του, οἱ βαθυχάραχοι τύποι του τὸν ἔχουν συναρπάσει. Ὅλα περνοῦν γοργὰ, σὲ ἀντιθέσεις βασικέες, σ' ἐναλλαγές ζωηρῆς καὶ ἔντονης. Τὸ κωμικὸ διαδέχεται τὸ δραματικὸ ἀπὸ πράξη σὲ πράξη, ἀπὸ εἰκόνα σὲ εἰκόνα, ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή.

Τὴν δραματικὴν εἴσοδο τοῦ γερω-Λεπενιώτη, πατέρα τοῦ Κατσαντώνη, ἀπαγομένου πρὸς τὸν τύραννο δεσμίου, μέσα στὴν κόκκινη ἐκεῖνη φλόγα τῆς ὀθόνης, πού ὁ συγκρατημένος τόνος τοῦ τραγουδιοῦ τοῦ ἥρωος τὴν κάνει ἕνα σύμβολο τῆς μαρτυρικῆς δόξας τῆς Ἑλλάδας, θὰ τὴν διαδεχθῆ ἀμέσως ἡ φαῖδρη ἐμφάνιση τοῦ Καραγκιόζη καὶ εὐθύς κατόπι ἡ θριαμβευτικὴ τοῦ Κατσαντώνη μέσα στὴν ἴδια κόκκινη φλόγα πού ὁ ἡρωϊκὸς τώρα ρυθμὸς τοῦ χοροῦ (τῶν κόρων) τὴν κάνει ἐνθουσιαστικὴ καὶ ἐορτάσιμη.

Μιὰ ἀπλοϊκότητα ἐνός ἀκατανίκητου θελήτρου, ὑποκαθιστᾷ ἐδῶ κάθε λογικὴ. Κι' ἔτσι μέσα σ' αὐτὴ τὴν παιδικὴ ἀτμόσφαιρα, τὴν τόσο γεμάτη ἀπὸ συναισθηματικότητα καὶ τόσο ὑποβλητικὴ, ἡ τέχνη μένει ἐλεύθερη νὰ θαυματουργήσῃ.

Γιατὶ ὁ Καραγκιόζης πίσω ἀπὸ τὴν φαινομενικὰ ἀπλοϊκὴ ὀθόνη του διαθέτει μιὰ φυσικὴ δύναμη σπανία καὶ μιὰ μαεστρία ἐντελῶς ἐξαιρετικὴ. Ἐνας νοῦς πού συγκρατεῖ μιὰ ἑκατοντάδα σχεδὸν ἔργων, πού ὁ ἴδιος πρέπει νὰ συλλάβει, ἕνα μάτι πού πρέπει νὰ διευθύνει ὡς τὴν παραμικρότερη λεπτομέρεια, ὡς τὴν ἐλαφρότερη κίνηση, πολλὰς φορές μαζί, μιᾶς δεκάδας κομπάρσων, ἕνα χέρι πού σχεδὸν εἶναι ἀδύνατο καὶ τὸ ἴδιο νὰ ἐνωῆσῃ τί περίπου προφταίνει, ἕνας ἄνθρωπος πού πρέπει νὰ εἶναι συγχρόνως αὐτοσχεδιαστὴς καὶ σκηνοθέτης καὶ σκιτογράφος καὶ ζωγράφος καὶ τραγουδιστὴς καὶ ῥήτωρ καὶ θεατρῶνης, ἕνας ἄνθρωπος μὲ ἄπειρα ταλέντα καὶ πρὸ παντός προικισμένος μὲ τὸ φυσικὸ δῶρο τῆς ποιητικῆς φαντασίας, αὐτὸ περίπου εἶναι ἕνας Μόλλας.

Περάστε πίσω ἀπὸ τὴν ὀθόνη του· Ἐλάτε μέσα ἐδῶ στὸ ὄδυ τοῦ. Ἐδῶ μέσα πού ἐξαπολύονται οἱ θύελλες, οἱ τρικυμίες, οἱ ναυμαχίες, οἱ μάχες. Ἐδῶ πού σκαρώνεται καὶ στήνεται ἄψευδος (στὴν κυριολεξία) ὄλος αὐτὸς ὁ φανταστικὸς κόσμος, ὁ καμωμένος σχεδὸν μὲ τὸ τίποτα· Ἀληθινὰ, ποτέ δὲν ἐπιτεύχθηκε μὲ τόσο ἀπλοϊκὰ μέσα μιὰ τόσο ἔντονη ἐντύπωση. Σχεδὸν τίποτε

ἄλλο δὲν δουλεύει ἐδῶ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν φαντασία καὶ τὸ κέφι. Ἄλλὰ τί κέφι ἀληθινό! Στὴν κάθε κίνησή του, στὴν κάθε του ἐκφραση βλέπης νὰ ζοῦν οἱ τύποι, νὰ παρελαύνουν τὰ γεγονότα πού παρασταίνε. Κάθε κίνηση τῆς φιγούρας του ἀνταποκρίνεται σὲ ἄπειρες τοῦ Μόλλα. Φανταστεῖτε τον τώρα ὅταν παίζει μὲ δύο καὶ τρία ἀντρίκελλα μαζί. Φανταστεῖτε τον ὅταν μιλᾷν δύο, σχεδὸν συγχρόνως, καὶ τὸ καθένα μὲ τὸ χαραχτήρα του καὶ τὴ φωνή του. Ἐκεῖνο πού δὲν μπορεῖ νὰ δώσει στὴν φιγούρα τὸ ΜΟΡΦΑΣΜΟ, τὸν βλέπεις στὸ πρόσωπό του, στὶς προσπάθειές του τὶς γεμάτες φαντασίαι, νὰ κινήσῃ τὶς φιγούρες του τὶς γεμάτες ἀπὸ ἐκφραση. Ἐνας ὀλόκληρος ἐκφραστικὸς θησαυρὸς τοῦ κορμιοῦ, τῶν ποδιῶν, τῶν χεριῶν, τῶν ματιῶν του, τῆς κάθε ἴνας του, πού βρίσκεται στὴν ἐντονώτερή της ἔξαρση, προσπαθεῖ νὰ διοχτευθεῖ μὲ πάθος στὶς φιγούρες του γιὰ νὰ τὶς ἐμψυχώσει.

Νὰ τὶς ἐμψυχώσει! Εἶναι μιὰ συμβατικὴ ἐκφραση. Ποτέ δὲν ἔδωσε μιὰ τόσο χαρακτηριστικὴ κίνηση· κι' ἐδῶ διαδέχεται σὰ φυσικὸς χείμαρρος ἢ μιὰ τὴν ἄλλη δίχως διακοπὴ. Ὅταν τελειώνει εἶναι κατάκοπος. Ἀπὸ τὰ μάτια του φανταστικὰ περᾶσαν τρικυμίες, φόννοι, μάχες, ἔρωτες, πείνες, περιπέτειες καὶ γιὰ νὰ τὰ ἐκφράσει ὅλ' αὐτὰ ἔχει κινηθεῖ καὶ τὸ τελευταῖο του μόριο. Δὲν τὸν ἐνοχλοῦμε λοιπὸν παρὰ ὅσο γιὰ νὰ μάθουμε ὅτι εἶναι ὅπως οἱ περισσότεροι καραγκιοζοπαίχτες Μωραῖτης ὅτι, ἂν καὶ αὐτοδίδακτος, πρότυπά του εἶχε κι' αὐτὸς τὸ Μίμαρο, τὸ Μέμο καὶ τὸ Ρούλια. Ἄλλὰ γι' αὐτὰ ὅλα καθὼς καὶ τὰ ἱστορικὰ του, ἴσως καὶ τὰ ἀνέκδοτα, θὰ μιλήσουμε ἄλλοτε.

ΣΤΡΑΤΗΣ ΔΟΥΚΑΣ

ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΤΑ ΜΟΥΣΙΚΑ ΜΑΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ.

Στή νέα Ιστορική περίοδο που περνάμε έπειτα απ' τη λεφτεριά μας, έχουμε ν' αντιμετωπίσουμε και τὰ προβλήματα τῆς τέχνης, προβλήματα που απαιτοῦν κι' ἀφτά μιὰ ριζική λύση.

Τὸν ἀτομικιστικὸ χαραχτήρα τῆς τέχνης θὰ διαδεχτεῖ τὸ ὁμαδικὸ πνεῦμα, τόσο στὴ δημιουργία ὅσο καὶ στὴν ἀπόλαψή της.

Ὁ παθητικὸς χαραχτήρας, ὁ ἀριστοκρατικὸς μανδαρινισμὸς θαφίσουν τὴν θέση τους στὸ καινούριο πνευματικὸ κολεχτιβισμὸ. Τεχνίτης καὶ Λαὸς θὰ ζοῦν μετὶ τις ἴδιες λαχτάρεις καὶ πόθους, θὰ ζοῦν τοὺς ἴδιους ἀγῶνες που μιὰ νέα κοινωνική διάρθρωση θὰ δημιουργήσει.

Κάτω ἀπὸ μιὰ τέτοια νέα κοινωνική διάρθρωση θὰ μπορέσουν νὰ βροῦν τὴ σωστή τους λύση καὶ τὰ τόσα ζητήματα τῆς τέχνης στὴν Ἑλλάδα.

Ὅπως καὶ σ' ἄλλες παρόμοιες περιόδους τῆς Ιστορίας, θάχουμε ἕνα ἀφάνταστο ὄργανο σ' ὅλες τις ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς. Ὁργασμὸ που θὰ τὸν χαρακτηρίζει ἕνα καινούριο στοιχεῖο. Τὰ ζητήματα τῆς τέχνης—μιὰ κι' ἀφτά μᾶς ἐνδιαφέρουν σ' ἀφτή τὴ στήλη—θὰ πάσουν νὰ εἶναι τὸ εὐχάριστο «σπόρ» μερικῶν καθὼς πρέπει κυρίων. Δηλ. ἡ ἰδιωτική πρωτοβουλία μετὶ τὸν ἀνέφθυνο χαραχτήρα της δὲν θὰ μπορέσει πιά νὰ παίξει τὸν πρωταρχικὸ ρόλο στὰ καλλιτεχνικά μας ζητήματα. Οἱ λύσεις που περιμένουμε δὲν μπορεῖ παρά νὰ δοθοῦν ἀπ' τὸ Κράτος. Δηλ. ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν Μουσικὸ Κόσμο σὲ συνεργασία μετὶ τις ὑπέφθυνες κρατικές ὑπηρεσίες. Κανείς δὲν μπορεῖ νὰ λύσει τὰ μουσικά ζητήματα καλύτερα ἀπ' ἀφτόν τὸν ἴδιο στὴν ὁλότητά του Μουσικὸ κόσμο.

Κρατική Ὀρχήστρα, Λυρική Σκηνή, Ραδιοφωνικὸς Σταθμὸς, Ἀνωτάτη Μουσική Ἀκαδημία τέλος εἶναι προβλήματα που ζητοῦν ἄμεση λύση. Γιὰ ὅλα ἀφτά τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας θὰ βρεῖ ἔτοιμες μελετημένες λύσεις στὸ Μουσικὸ μᾶς κόσμο. Καὶ λέγοντας μουσικὸ κόσμο δὲν ἔννοεῖ μόνο τις 5—6 μουσικές προσωπικότητες τῆς Ἀθήνας, μὰ καὶ τὴν πλατεῖα μάζα τῶν μουσικῶν. Τῶν μόνων που ἔχουν σαφὴ ἀντίληψη τῶν ζητημάτων τους. Μιὰ γρήγορη καὶ μονομερῆς ἀντιμετώπιση τῶν ζητημάτων μας, χωρὶς τὴν συνεργασία ὅλων τῶν μουσικῶν θάχει σὰν ἀποτέλεσμα τὴν κανονική λειτουργία μερικῶν ἰδρυμάτων που μοναδικὸς τους σκοπὸς θὰ εἶναι πάλι ἡ καλλιτεχνική ἐξυπηρέτηση μιᾶς μικρῆς τάξης ἀνθρώπων. Μιὰ τέτοια ὅμως λύση δὲ θὰ βρεῖ σύμφωνους οὔτε τοὺς μουσικοὺς μας μὰ οὔτε καὶ τὸ Λαὸ που δίκαια ζητεῖ νὰ μπορεῖ ν' ἀπολάψει κι' ἀφτός κρατικοὺς ὀργανισμοὺς ὅπως εἶναι ἡ Κρατική Ὀρχήστρα, ἡ Λυρική Σκηνή κλπ. Γιατὶ κανείς ἀσφαλῶς δὲ μπορεῖ νὰ ὑποστηρίξει πῶς προγράμματα καὶ τιμές τέτοιες ὅπως ὡς τὰ τώρα εἴχαμε στις συναβλίες τῆς Κρατικῆς Ὀρχήστρας μποροῦν νὰ ἐξυπηρετήσουν ἕνα πλατὺ κοινὸ.

Ζητήματα: Ἑλληνικῆς μουσικῆς, νέων Μασέτρων, καταρτισμοῦ προγραμμάτων εἰδικῶν γιὰ ἐργατικές καὶ γενικά λαϊκές συναβλίες θὰ πρέπει ν' ἀπασχολήσουν σοβαρὰ τὸ Κράτος. Μόνον τότε θὰ μπορέσει ἡ μουσική νὰ γίνε χτήμα τῆς πλατεῖας μάδας τοῦ λαοῦ μας καὶ ὄχι μιᾶς μικρῆς μερίδας του, που ὡς τὰ τώρα ἔχει προσαρμοστεῖ τὸ εἶδος τῶν προγραμμάτων της, τις τιμές εἰσιτηρίων της καὶ γενικά κάθε της ἐκδήλωση.

ΦΟΙΒΟΣ ΑΝΩΓΕΙΑΝΑΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

“ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΡΟΝΙΚΩΝ,,

Γ' ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 28, ΑΘΗΝΑ - ΤΗΛ. 55-536

ΤΙΜΟΚΑΤΑΛΟΓΟΣ *)

ΑΓΓΕΛΟΓΛΟΥ ΑΛΚΗ: «Ἀμαρτωλοὶ» Νουβέλλα . . . . Δρχ.	150
ΑΓΓΕΛΟΓΛΟΥ ΑΛΚΗ: «Ἐαρινὸ» διηγήματα	> 150
ALEXANDER-STAUER: «Ὁ Ἐγκληματίας κι' οἱ δικαστές του»	> 200
ΓΙΑΝΝΑΤΟΥ ΣΠ.: «Μικροὶ ἄνθρωποι σὲ δύσκολοὺς ὁδούς» διηγήματα	> 100
ΛΟΥΡΙΕ ΟΣΙΠΠ: «Ντοστογιέφσκη» ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του	> 100
ΚΟΒΒΑΤΖΗ ΑΣΤΕΡΗ: «Πρώτη Ἀνοιξη» Νουβέλλα »	150
ΜΑΓΓΑΝΑΡΗ ΑΠΟΣΤ.: «Ὁ ἄλλος δρόμος» στίχοι »	300
ΜΑΓΓΑΝΑΡΗ ΑΠΟΣΤ.: «Ἡ τελευταία τῶν ρομαντικῶν» διηγήματα	> 150
ΝΙΤΣΕ ΦΡΕΙΔ.: «Ὁ Ἀντίχριστος»	> 150
ΠΑΠΑΔΗΜΑ ΑΔΑΜΑΝ.: «Ἡ Πορεία μιᾶς γενιᾶς» Λογοτεχνικά Χρονικά	> 150
ΠΙΕΡΙΔΗ ΓΙΑΓΚΟΥ: «Ὁ Καβάφης» συνομιλίες, χαρακτηρισμοί, ἀνέκδοτα	> 100
ΡΟΜΠΕΡΤ ΑΛΛΑΝ ΚΟΥΣ: «Πάστωρ Χ» ἀστυνομικὸ μυθιστόρημα	> 150
SOEREN KIERKERKAARD: «In vino Veritas»	> 200
ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΓΡΗΓΟΡΗ: «Πῶς κατακτῶνται οἱ γυναῖκες»	> 100
«ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ» ὁ τόμος Α/Β ἄδετος	> 1000
» » χρυσόδετος	> 1500

*) Ἐμβάσματα γι' ἀποστολὴ βιβλίων ἄς ἀπευθύνονται στὸν κ. Ν. Σ. ΜΟΝΑΧΟ, Γ' Σεπτεμβρίου 28, Ἀθήνας.

ΝΙΚ. Δ. ΝΑΤΣΟΥΛΗ

ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΚΑ
===== ΘΕΜΑΤΑ

III

ΕΚΔΟΣΗ
"ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΡΟΝΙΚΩΝ,"
ΑΘΗΝΑ 1945

Ν. Δ. ΠΑΠΠΑ

===== ΤΟ ΑΙΜΑ
ΤΩΝ ΑΘΩΩΝ

III

ΕΚΔΟΣΗ
"ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΡΟΝΙΚΩΝ,"
ΑΘΗΝΑ 1945

"ΠΕΙΡΑΪΚΗ,"

ΑΝΩΝΥΜ. ΕΛΛΗΝ. ΕΤΑΙΡΙΑ ΓΕΝΙΚΩΝ ΑΣΦΑΛΙΣΕΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ - Γ'. ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 28 - ΤΗΛ. 54-536

| ΑΣΦΑΛΕΙΑΙ |

ΠΥΡΟΣ

ΘΑΛΑΣΣΗΣ

ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ

ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΩΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΧΡ. Γ. ΓΙΑΧΟΠΟΥΛΟΣ